

ТЕМА НОМЕРА:

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Мислимо глобально, діємо локально

ЯК НАВЧИТИСЯ БУДУВАТИ ВЛАСНЕ ЖИТТЯ І ВІДПОВІДАТИ ЗА МАЙБУТНЄ?

**НА ШЛЯХУ ДО ОСВІТИ
МАЙБУТНЬОГО:
УРОКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ**

Мерілін МЕЛМАНН
Якщо ми можемо мріяти
про щось — можемо
це здійснити.....2

**КАЛЕНДАР ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ
ТОЛЕРАНТНОСТІ... .. 5**

ФАХОВИЙ КОМЕНТАР
Олена ПОМЕТУН
Освіта для стійкого
розвитку — інновація
XXI століття.....7

**КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ
ВЧИТЕЛЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ.....12**

**ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ: ЛЕКТОРІЙ**
Алла СТЕПАНЮК
Врахування законів живої
природи у повсякденній
діяльності — основа
стійкого розвитку.....13
Олена КОЛОНЬКОВА
Особливості екологічно
доцільного самовиховання
підлітків.....16

**КАЛЕНДАР ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ГОДИНА ЗЕМЛІ.....17**

**НОВИНИ ОСВІТИ
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

*Володимир УРУСЬКИЙ,
Таїса СМАЛІНА,
Ірина БОНДАРУК*
Ми — єдині у своєму
прагненні зберегти цю чудову
планету для наступних
поколінь (*Хроніка
Міжнародної конференції*)... 20

**ОСВІТА
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД**

Анет ГОУ
Довга, звивиста
(і кам'яниста) дорога
до екологічної освіти
для сталості.....23
Аіф ФЛІНН
Навчання для життя —
молодіжні програми GAP
в Ірландії.....26
Шанкар МУСАФІР
Освіта «Міленіум»
для стійкого розвитку..... 28
Знайомтесь: Нгуйен Пхуонг,
вчитель стійкого розвитку
з В'єтнаму..... 29

**НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЄВІ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ:
МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ**

*Оксана ОНОПРІЄНКО,
Анжеліка ЦИМБАЛАРУ*
Діємо для розвитку
(*Особливості організації
навчального процесу
в межах курсу
«Моя щаслива планета»*)....30

**ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ В ДІЇ**

Тетяна КРАВЧУК
Формула успіху —
у послідовності слів:
«Природа і Я»,
а не навпаки.....35
Валентина КУДІНА
Освіта для сталого розвитку
у роботі педагогічного
працівника сучасного
навчального закладу освіти... 36
Валентина ЧЕБАНЕНКО
Як курс «Моя щаслива
планета» виховує
відповідальне ставлення
до навколишнього світу.... 37
І справи, і думки людей
мають бути позитивними
(Слово — *третьокласникам*)...38

**ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ: ТОЧКА ЗОРУ**

Віктор КАРАМУШКА
Стереотипи і практика
стійкого розвитку.....39

**ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО
РОЗВИТКУ: ПРАКТИКУМ**

З. О. БУРСАК
Твої права на здоров'я у сім'ї
та суспільстві (*Сценарій
лялькової вистави*)..... 42
Олена ЗАРІЧНА
Студія екологічного дизай-
ну — диво перетворення
«некорисного в корисне» ... 44

**УКРАЇНСЬКІ АДРЕСИ ОСВІТИ
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ .. 6, 15**

НА ШЛЯХУ ДО ОСВІТИ МАЙБУТНЬОГО: УРОКИ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Проект «**Освіта для сталого розвитку в дії**» реалізує в Україні громадська організація «**Вчителі за демократію та партнерство**». В проекті беруть участь навчальні заклади з 8 регіонів : Донецької, Житомирської, Київської, Миколаївської, Тернопільської, Черкаської, Харківської областей та АР Крим. Дізнатися більше про проект та його новини можна на сайті проекту www.esd.org.ua. Ті, хто бажає приєднатись до проекту або отримати інформацію щодо заходів, конкурсів, програм та навчальних посібників можуть звернутись до організації за електронною адресою teachers@ukr.net

Мерілін МЕЛМАНН,
Генеральний секретар міжнародної організації
Global Action Plan

ЯКЩО МИ МОЖЕМО МРІЯТИ ПРО ЩОСЬ - МОЖЕМО ЦЕ ЗДІЙСНИТИ

Розпочалась безпрецедентна епоха, що містить у собі чотири проблеми планетарного значення: фінансова нестабільність, зміни клімату, безробіття та фінансові наслідки старіння суспільства.

Бернар Ліетер, 2008 р.

Досвід безпосередньої роботи з «практиками стійкості» дозволяє нам бути впевненими у тому, що багато хто розуміє стійкість з технічного боку, не приділяючи належної уваги культурі як важливому елементу стійкості в суспільстві.

«Kitchen Table Sustainability», Саркісян та ін., 2009 р.

«Стійкий розвиток» — це робота у напрямі такого суспільства, в якому людство, як і всі живі створіння, від яких ми залежимо, — не тільки виживає, але і процвітає. Виходячи з цього, можемо сказати, що соціальна стійкість є серцевиною стійкого розвитку. І якщо ми можемо про це мріяти — можемо і здійснити це.

Соціальна нестійкість

Більшість із сучасних глобальних проблем мають соціальну природу: бідність, голод, брак доступу до охорони здоров'я та освіти, вандалізм, тероризм, злочинність, наркотики, торгівля людьми, домашнє насильство, безправ'я, відсутність житла, безнадійність... цей перелік можна було б продовжувати. Це ті явища, які не тільки не повинні мати місце в цивілізованих суспільствах, але й сприяють руйнуванню навколишнього середовища. Доки ми не житимемо більш цивілізовано, ми не зможемо усві-

домити простого факту: ресурси, які є необхідними для підтримання людського життя на Землі, скорочуються з величезною швидкістю.

Простіше кажучи, — жодне суспільство не може бути стійким, доки його громадяни не матимуть необхідні й достатні умови для такого способу життя. Соціально стійкий розвиток необхідний як сам по собі, так і важливий для екологічної стійкості.

Рух до Утопії?

Насамперед соціальна стійкість пов'язана із суспільством, що працює і функціонує таким чином, аби всі громадяни у ньому були задоволені. Це нагадує мрії багатьох утопістів. Чи можемо ми вірити у можливість створення такого суспільства зараз, коли всі попередні спроби були невдалими? Певно можемо, адже потреба — суворий учитель. Можливо, що зростання населення світу, яке супроводжується виснаженням ресурсів і

веде до «точки неповернення», після якої людське суспільство не може забезпечити себе всім необхідним, є достатнім стимулом для цього, а нові технології можуть дати нам ще один шанс.

Схоже, що визначальним чинником тут є емпauerмент кожного. Достатня кількість людей з особистим емпauerментом може повністю змінити суспільство, чого не може, на відміну від них, зробити формальна влада.

Відповідно до теорії соціальної дифузії, за певних умов розвитку суспільства всього 12—15% населення можуть здійснити на нього необхідний вплив, повертаючи його до змін. А з досвіду міжнародної організації прибічників стійкого розвитку — **Global Action Plan**, для досягнення бажаних змін може знадобитися навіть менший відсоток.

Так невже все вирішується на рівні особистості? Чи можуть люди досягти успіху в досягненні або зміцненні особистих свобод, справедливості, безпеки і власної активності в соціальних процесах? Чи є відповідальними окремі особи за досягнення цільових показників ООН з гендерної рівності, охорони здоров'я, добробуту, культурної різноманітності, збереження та підтримання миру і безпеки на Землі? І, тим не менш, **певно**, це так. Не дивно, якщо саме ви відчуваєте на собі цей тягар.

Суспільство складається з індивідів. Без залучення кожного, незалежно від його або її становища в суспільстві, стійкий **розвиток** — недосяжний. Окрім того, якщо б ми всі відчували себе вільними робити все можливе тут і зараз, то відразу б опинилися в більш стійкому суспільстві.

Коли ми розмовляємо, слухаємо один одного, об'єднуємо зусилля, незважаючи на соціальні та інші бар'єри, то здатні досягти практично будь-якого результату. Ця передумова лягла в основу створення Всесвітнього соціального форуму, який розвивається і донині.

Добробут = свобода + справедливість?

Свобода — розпливчата концепція, і поєднання цього поняття з поняттям «справедливість» може давати неоднозначне, часто заплутане тлумачення.

Отже, почнемо з самого початку, з першої сходинки:

Кожний індивід у стійкому суспільстві — вільний від власних потреб, тобто їй чи йому не доводиться турбуватися про доступ до повітря, води, їжі, чи житла. Манфред Макс-Ніф називає це «базовими засобами для існування». Це положення не є утопією, в тому сенсі, що це — не неможливо. Цього цілком можна досягти, навіть за наявності обмежень, що існують в сучасній соціальній парадигмі.

Що ми знаємо, і чого ми не знаємо

Ми знаємо досить багато про те, що потрібно людям, аби почуватися добре. Дослідники потреб, як Маслоу і Макс-Ніф, і дослідники дій, подібні до мене, описали і класифікували людські потреби. Сьогодні очевидно, що, хоча потреби людини є універсальними, однак скільки саме нам потрібно в кожному з відомих видів потреб — питання досить індивідуальне.

Отже, ми можемо зробити деякі висновки, щодо соціально стійкого розвитку: участь і залученість є суттєвими.

- Участь означає виявлення творчого потенціалу та особистих потреб кожної людини
- Державність, участь в державному управлінні — є так само важливою, як і сама держава
- Стійкий розвиток будується на позитивних, ненасильницьких людських взаєминах. Конфлікт є неминучою функцією людського буття, що надихає силою для інноваційної діяльності та взаємодії, але насильство та агресія — ознаки нестійкого розвитку

*Для прикладу звернімося до спільноти **Belo Horizonte** в Бразилії, де 1993 р. новообрана адміністрація проголосила право кожного громадянина на прожитковий мінімум. 2009 р. представник мерії відзначив: «Я знав, що голод поширений у всьому світі. Але найбільше мене засмучує те, що, коли я починав цим займатись, я не уявляв, наскільки все просто. Дуже просто покласти цій проблемі кінець». Найголовнішим інструментом, за їх словами, виявився емпайермент громадян.*

Наступний щабель в ієрархії потреб, як за Макс-Ніфом, так і за Абрахамом Маслоу, посідає потреба в безпеці. Ідеться не тільки про особисту, фізичну безпеку, як наприклад, доступ до медичної допомоги, а й про безпеку усього суспільства з **неупередженим** і послідовним дотриманням верховенства права, згідно з яким людям: жінкам, чоловікам, дітям, — має бути надано захист від насилля та експлуатації.

Отже, безпека і свобода від потреб є основою стійкого соціального розвитку. Але необхідна ще й...

... + Участь?

У переліку людських потреб за **М. Макс-Ніфом** участь посідає п'яте місце, після прихильності й розуміння. Але вона також може бути розглянута у ширшому сенсі, як стимулюючий фактор для того й іншого. Таким чином, участь можна кваліфікувати як третю основну категорію людських потреб. Потреба в участі та любові вказує на таку потребу людини як потреба у відносинах. Нам потрібні відносини з іншими людьми не тільки через нашу фізичну залежність, але також через глибоко вкорінену в нас необхідність у товаристві.

Рухаючись далі, підкреслимо, що стійкий розвиток є подорожжю у невідоме, де «експертний висновок» однієї особистості не дозволить нам знайти шлях для всіх. Кожного разу, коли окремі людині надаються повноваження, вона дає волю своєму творчому потенціалу, її здатність зробити внесок у стійке майбутнє для всього людства значно збільшується. Щоразу, коли розширюються повноваження групи людей, цей ефект збільшується в декілька разів.

Простіше кажучи, соціальна стійкість пов'язана з кількістю і якістю розмов, які ми ведемо про суспільство, в якому хочемо або не хочемо жити.

Матіс Вокернагел у своїй статті «**Living Well on One Planet**» відзначає, що нам потрібно більше дискурсу зі стійкого розвитку:

«У нас є дефіцит такого ресурсу, як розмова. Відновлюваність потенціалу землі є фізично обмежуючим чинником для стійкого розвитку, а соціально обмежуючим є апетит до стійкості; дуже важливо, щоб люди захотіли стійкості, відчували голод до неї, необхідно пробудити в них апетит до стійкості, а також давати можливість приймати рішення в галузі стійкого розвитку».

Пробудження такого апетиту якраз і є завданням педагогіки, що знаходиться в центрі уваги **Декади Освіти для стійкого розвитку ООН**. Педагогіка, яка закликає до діалогу людей будь-якого віку і будь-якої частини суспільства, яка допомагає простягти руку один одному, — така педагогіка — є наріжним каменем стійкого розвитку.

Декада ООН

Організація Об'єднаних Націй проголосила Десятиріччя Освіти для стійкого Розвитку (2005—2014), під проводом ЮНЕСКО. Нею було визначено такі «ключові теми дій» на десятиліття:

- Гендерна рівність
- Культурна різноманітність
- Зміцнення здоров'я
- Безпека світу і людини
- Навколишнє середовище
- Збалансована урбанізація
- Розвиток сільського господарства
- Збалансоване споживання

Ці теми охоплюють більш звичні нам поняття: «екологічна, соціальна та економічна стійкість». Проте, абсолютно очевидно, що соціальна стійкість посідає в цьому переліку головну роль.

Економічна стійкість тут відсутня, або, скоріше, вона є складовою частиною інших елементів. Справді, гроші відносяться до питань соціального розвитку. Наш погляд на грош, і роль, яку ми відводимо їм, відображають, хоча й дещо спотворено, наше бачення відносин з іншими людьми. Гроші — явище соціальне.

Наважуючись мріяти

Якщо економіка включена в суспільство, а суспільство є включеним у культуру, і всі культури включені в те, що ми називаємо навколишнім середовищем, з цього виходить, що вся планета є нашою домівкою, як для нас, так і для всіх, з ким ми її поділяємо. Наша культура розповідає нам історії про те, хто ми є такі, звідки ми прийшли і як маємо жити. Усе це має своє відбиття і назовні, на те, що відбувається між нами. Культура має вплив на те, що відбувається у внутрішньому світі: кожен з нас несе в собі цінності, надії, побоювання та сподівання.

У багатьох куточках світу сучасна культура говорить нам про те, що ми є господарями на цій планеті. Отже, наші цінності, надії і побоювання значною мірою звернені до контролю, нестачі контролю, до конкуренції та сили. Такі вирази, як «війна з тероризмом», чи «боротьба зі змінами клімату» не можуть мати раціонального підкріплення. Проте вони так швидко захопили основні культурні поняття, що непомітно проникли і в нашу мову.

Тим не менш, ми здатні перетворити наші головні міфи на реальність, і потім створювати нові. Дійсно, умін-

ня уявляти є однією з головних рис людини, яка щоразу допомагає їй вибиратися з глухого кута поточних подій.

Отже, можна зробити ще один суттєвий висновок про соціально стійкий розвиток. Ідеться про нашу індивідуальну та колективну здатність уявляти форму бажаного стійкого майбутнього. Ми повинні уявити собі те, чого прагнемо, і зосередитися на перебуванні в ньому.

Останнім часом ЗМІ створили таке стійке уявлення, ніби нам потрібні грандіозні проекти, на кшталт «Польотів космічного корабля "Аполлон"», чим нагадують колишню політичну заяву президента Кеннеді: «За 10 років ми відправимо людину на Місяць».

Створення образу бажаного стійкого суспільства є більш складним процесом. Але гарна новина полягає в тому, що технічно це має бути набагато простіше. На момент заяви Кеннеді необхідних умов для здійснення грандіозного проекту не існувало. Ми ж зараз, навпаки, маємо майже всі технології, які нам потрібні. Тож повернімо кермо в бік реальних завдань, щоб здійснити мрію.

Яка у тебе мрія?

Закінчимо пропозиціями представників молоді з Австралії, що пов'язані з темою наших роздумів. За опитуванням «Особистого Плану дій щодо стійкого розвитку», вони запропонували таке:

Духовні взаємозв'язки: місце, де всі люди можуть відчувати себе як вдома, відчувати любов і повагу до себе, сподіватися на майбутнє.

Соціальна справедливість: це коли всім людям дана можливість долати фактори, що обмежують їх у

вільному здійсненні своєї мрії здоровими і стійкими способами.

Екологічна збалансованість: глобальне почуття поваги до Природи, засноване на практичних діях та сталому стилю життя для всіх культур.

Мир в усьому світі: припинення безглуздої боротьби за ресурси, створення всесвітніх спільнот, об'єднаних на основі миру, любові, творчості і максимальних можливостей.

Календар для вчителя сталого розвитку: МІЖНАРОДНИЙ ДЕНЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Якщо я буду до вас ставитись толерантно, чи будете і ви толерантні до мене?

Ванглійській мові є дуже легкі і зручні у застосуванні слова. Одним з таких — є «толерантність». Як вам подобається це слово — «ТОЛЕРАНТНІСТЬ»? Приємно чути, чи не так?

Щойно, прочитавши текст доповіді однієї моєї колеги, я знайшла ствердження, що у перекладі звучить так:

«Толерантність — це ключ до успішного життя...»

Однак, якщо Ви виявляєте до мене толерантність (терпимість), — це означає, що ви відчуваєте якусь перевагу наді мною? І як свідок «нульової терпимості» з мого боку, ви можете покарати мене, якщо я зроблю щось таке, що може не сподобатися Вам?

Що ж, тоді може «повага» — більш слушне поняття, ніж «толерантність»? В усякому разі — не для мене.

По-перше, у мене вже виробилася алергія від постійних нагадувань про те, що я «повинна виявляти повагу» до когось, або до чогось. Адже, повага — це те, що треба заслужити, чи не так?

По-друге, найчастіше слово «повага» використовується для того, щоб виправдати насильство. Якщо, на вашу думку, я не демонструю повагу, ви відчуваєте себе у праві вдарити мене.

Що, власне, моя колега мала на увазі? Може ми говоримо про «прийняття»? Якщо всі ми здатні приймати один одного як особистість, як представника того чи

іншого етносу, або різних національних культур і т.п., то може миротворчий процес від того стає простішим? Може й так. Але тоді ми стикаємося з таким поняттям, як цінності.

Якщо, наприклад, в моїй культурі існують правила, за якими вбивають дівчаток-немовлят, у вас можуть виникнути деякі труднощі з прийняттям, чи не так?

Підтвердженням цієї думки є нещодавні трагічні події в Норвегії... І у Мао Цзедуна, і у Святого Матвія були схожі рекомендації:

«Критикуй не людину, а його вчинки». І норвежці, — як мені здається, — цілком підтримують цей заклик.

У менш очевидних випадках, ніж оцей, ми, як правило, вдаємося до самосвідомості: волиємо працювати з власними упередженнями та ідеями, аналізуємо, вивчаємо, наскільки тісно вони пов'язані з цінностями, що знаходяться глибоко всередині нас, і відповідно, або готові їх дотримуватися, або від них звільнитися.

Хм... Проте, все це набагато складніше, ніж згадане:

«Толерантність є ключем до успішного життя...»

<http://marilynmehlmann.com/>

Posted in Thoughts by Marilyn Mehlmann.

27.08.11

ДЕНЬ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК СВЯТО

16 листопада в усьому світі прогресивне людство відзначає Міжнародний день толерантності. Саме в цей день 1995 року було проголошено «Декларацію принципів толерантності» на 28-й Генеральній конференції ЮНЕСКО. У ній ідеться про рівність усіх людей, незалежно від їхнього віросповідання, етнічної належності, чи кольору шкіри.

Принципи толерантності містяться у Загальній декларації прав людини, що проголошує неприйняття усіх форм дискримінації, недопущення геноциду і покарання за нього. Декларація, зокрема, проголошує наступне:

«Люди за своєю природою розрізняються за зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і цінностями і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність».

Під терпимістю (толерантністю) в Декларації розуміється «повага, прийняття і правильне розумін-

ня багатого розмаїття культур нашого світу, форм самовираження, а також способів виявів людської індивідуальності».

2005 року з нагоди Міжнародного дня, присвяченого толерантності, Генеральний секретар ООН у своєму посланні говорить так:

«Терпимість означає, що треба знати більше один про одного, виявляти краще в традиціях і віруваннях один одного. Потрібно поважати один одного як особистостей, що самостійно визначають свою самобутність, релігійну і культурну приналежність, як особистостей, які розуміють, що ми можемо цінувати свої особливості, нененавидячи особливості інших».

День толерантності ЮНЕСКО пропонує відзначати у школах і вищих навчальних закладах усіх країн-членів ООН.

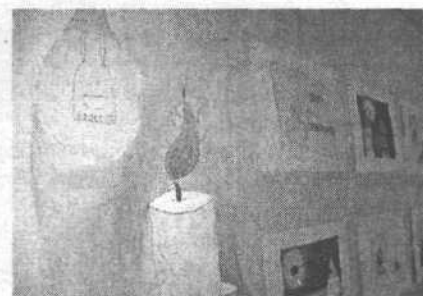
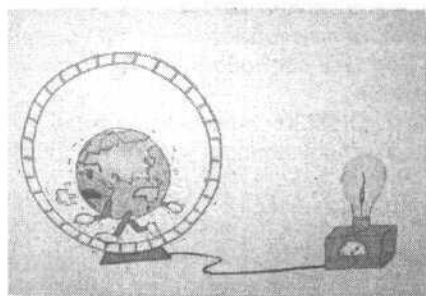
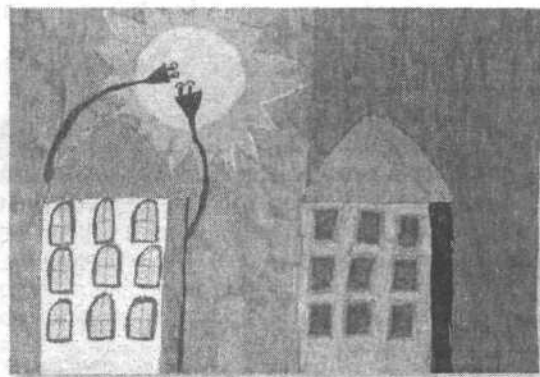
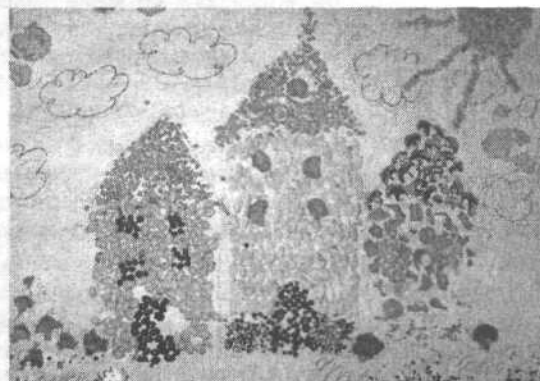
Деякі міжнародні акти, на які посилається Декларація принципів терпимості

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права
- Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації
- Конвенція про попередження злочину геноциду і покарання за нього
- Конвенція про права дитини
- Конвенція 1951 року про статус біженців
- Протокол 1967 року, що стосується статусу біженців
- Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок
- Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання
- Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань
- Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин
- Декларація про заходи з ліквідації міжнародного тероризму
- Віденська декларація і Програма дій Всесвітньої конференції з прав людини
- Копенгагенська декларація про соціальний розвиток
- Декларація ЮНЕСКО про расу і расові забобони
- Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти
- Рекомендація ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти

Українські адреси освіти для сталого розвитку: Харків

Школи Харківської області долучилися до обласного конкурсу «Енергозбереження» і створили багато цікавих плакатів, які закликають до економії електроенергії. Виставка таких дитячих робіт відбулася у Харківському колегіумі.

ФАХОВИЙ КОМЕНТАР

Про концептуальні основи освіти для стійкого розвитку, її основні характеристики як цілісного інноваційного освітнього феномена, а також педагогічну модель та методику її запровадження, зміст нового предмета «Уроки для стійкого розвитку», що почав викладатись у школах України, ми попросили розповісти одного з ініціаторів та натхненників цього напрямку на вітчизняних освітніх теренах — **Олену Іванівну ПОМЕТУН**, доктора педагогічних наук, професора, завідувачу лабораторією суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

ОСВІТА ДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ — ІННОВАЦІЯ ХХІ СТОЛІТТЯ

Чому це треба обговорювати?

Термін «освіта для стійкого розвитку» (ОСР) набуває широкого вживання не лише в Європі, а й на Україні. Після того, як розпочалась Декада ООН, присвячена ОСР (2005—2014), в нашій країні все частіше проходять конференції з цієї теми, загострюються дискусії про сутність та зміст ОСР. Проте реальний стан дій не можна назвати задовільним. На наш погляд, основними перешкодами на шляху до реального створення в Україні системи ОСР є:

- існуючі до сьогодні і не подолані суперечності, стереотипи і міфи щодо сутності ОСР, її цілей і механізмів;
- украй низька обізнаність не тільки населення в цілому, але й педагогів, навіть найкращих, відносно потреб стійкого розвитку суспільства та ролі ОСР як визначального чинника в цих процесах.

Враховуючи зазначене, почнемо з деяких зауважень щодо розуміння сутності понять «стійкий розвиток» та ОСР.

Як виникло (сформувалось) поняття «стійкий розвиток»?

Практично будь-яка з гострих проблем сьогодення, що торкається життєвих інтересів людини, так чи інакше пов'язана зі станом довкілля. Водночас, який би вид чи галузь соціально-економічної та науково-технічної діяльності людини ми не розглядали, часто можемо бачити їх явну антиекологічну спрямованість. Більшість учених погоджуються з тим, що глобальна екологічна криза набула системного характеру.

Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не здатні подолати загрозу екологічної катастрофи, що нависла над людством. Потрібна нова філософія, нова політика, нові моральні імперативи — зобов'язання кожної людини і людства в цілому. Загалом ідеться про систему цінностей, яка б не залежала від таких факторів, як економічні сплески чи занепади, зміна політичної влади тощо, в якій би захист і збереження природи і самої людини вважалися такою ж святістю, як і саме життя. Нагальною потребою ХХІ століття є формування такого способу життя, який може стати основою довготривалого збалансованого розвитку людства.

Саме на таких засадах сформувалось поняття **стійкий розвиток (СР)** (англійська — *sustainable development*, російська — *устойчивое развитие*). У спеціальних (з даної проблеми) словниках термін *sustainable* визначається як характеристика процесу або стану, який може підтримуватись невизначено довго, а термін *sustainable development* — як покращення якості людського життя при збереженні сталості підтримуючих екосистем¹.

¹ У деяких публікаціях і навіть офіційних документах можемо зустріти варіанти перекладу цього терміну як «сталий розвиток», «збалансований розвиток»

Уперше поняття стійкого розвитку було сформульовано у Доповіді Міжнародної комісії з питань екології та розвитку ООН, яку очолювала чинний тоді прем'єр-міністр Норвегії **Гру Харлем Брутланд**, надрукованої 1987 р. під назвою «Наше спільне майбутнє». У документі зауважувалося, що *стійкий розвиток — це такий розвиток, який задовольняє потреби сучасності, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольнити свої власні потреби*. Розуміючи утопічність такого формулювання, пані Брутланд назвала дві умови досягнення такого розвитку: людству треба користуватися відновлюваними ресурсами, залишаючи невідновлювані більш розумним нащадкам, та забруднювати природу лише настільки, щоб вона відновлювалася за рахунок власних можливостей.

На Другій Конференції ООН з навколишнього середовища (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.) вперше були сформульовані основні положення Концепції стійкого розвитку, задекларовані у програмному документі «Завдання на ХХІ ст.» або «Програма 21». Наступні міжнародні зустрічі: Конференція в Кіото 1997 р., яка відома як «Кіотський протокол», 3-я Конференція ООН з проблем клімату Землі (Бонн, 2001 р.), 4-та Конференція ООН (Саміт в Йоханнесбурзі 2002 р.) сприяли координації зусиль багатьох країн і розробці на цій основі міжнародних і національних стратегій, дій і практичних заходів у подоланні впливу техногенних факторів на природне довкілля.

Сьогодні вчені погоджуються, що стійкий розвиток людства визначається трьома основними факторами.

1. Екологічний фактор. Межі, в яких повинна розвиватись цивілізація, — збереження і раціональне викорис-

ФАХОВИЙ КОМЕНТАР

тання ресурсів, охорона повітряного басейну, боротьба з винищенням лісів, раціональне використання і охорона на землі, збереження біологічного розмаїття, охорона і раціональне використання ресурсів прісної води, морів, океанів, видалення відходів. Збереження екосистем для підтримки життя є невід'ємною частиною стійкого розвитку людського потенціалу.

2. *Економічний фактор.* Сьогодні він, на жаль, відіграє негативну, «антистійку» роль, адже переважна більшість сучасних моделей економічного розвитку і споживання носять туликотий характер. Людина виступає як засіб економічного зростання, а не його ціль. Техногенний тип економіки здійснює шкідливий вплив на довкілля. Навіть в економічній теорії спостерігаємо недооцінку ролі екологічного фактору в економічному розвитку.

3. *Соціальний фактор.* Основний критерій стійкого розвитку — якість і спосіб життя людей, а його показни-

ками є: тривалість життя людини; стан її здоров'я, рівень зайнятості, рівень доходів чи бідності, реалізація прав людини у тому чи іншому суспільстві, небезпека існування людей, пов'язана із військовими конфліктами та відхиленнями стану навколишнього середовища від нормативів, доступ до освіти тощо. Зрозуміло, що різні країни сучасного світу знаходяться на різних сходинках «сталості» розвитку. Проте людство в цілому не є соціально збалансованим чи гармонійним.

Таким чином, для забезпечення стійкого розвитку цивілізації, людству, по сутності, необхідно перейти від некерованого стихійного розвитку до керованого, гармонійного, стабільного (безпечного) в усіх відношеннях поступального розвитку для збереження біосфери та її сталості. Ідея стійкого розвитку одночасно орієнтована на пріоритети і сьогодення, і майбутнього, хоча перевага надається майбутнім поколінням.

Якою має бути освіта для стійкого розвитку?

Зазначимо, що поняття стійкого розвитку не можна ототожнювати ані з економічно стабільним розвитком цивілізації, ані з еколого-безпечним розвитком людського суспільства. Воно відображає іншу ідею, що є міжсекторальною (такою, що поєднує різні сфери життя людського суспільства): необхідно досягти гармонії буття між людьми і між суспільством і природою. Тобто, йдеться про формування у майбутньому соціоприродної системи, здатної розв'язувати сукупність протиріч, що проявляються у наш час: між природою і суспільством, між екологією і економікою, між розвинутими країнами і тими, що розвиваються, між теперішніми і майбутніми поколіннями, між багатими і бідними, між існуючими потребами людей і розумними потребами і т.д. Стійкий розвиток прямо не пов'язаний ані з екологічними, ані з економічними проблемами як такими, і зручне для чиновників визначення його як балансу екологічних і економічних інтересів не торкається головного, системного протиріччя у людському розвитку — здатності людської природи (індивідуальної і колективної) до підвищення своїх інформаційних, адаптаційних, фізичних, психологічних та інших ресурсів, які треба залучити для забезпечення стійкого розвитку. Ось чому останніми роками освіта набуває ваги як головний (а можливо єдиний?) реальний інструмент переходу людства до стійкого суспільства.

Розвиток освіти з метою досягнення стійкого розвитку обговорюється на рівні голів держав і урядів, в рамках міжнародних і міжурядових організацій і робочих груп, неурядових, просвітницьких та інших організацій протягом останнього десятиріччя. Проте, з усією визначеністю питання про необхідність міжнародних угод і дій в царині освіти було піднято в ході підготовки до Всесвітнього Саміту зі стійкого розвитку в Йоганнесбурзі (1992 р.). У прийнятій заяві наголошувалось: «Освіта для стійкого розвитку (ОСР) має заохочувати формування у людей почуття особистої і колективної відповідальності й таким чином зміни уповедінці, якщо вони необхідні».

За рішенням Ради ЮНЕСКО з 1 січня 2005 року оголошено Десятиріччя освіти для стійкого розвитку (2005—2014). У березні 2005 року Україна стала однією з 55-ти країн, які підписали документ ООН «Стратегія освіти для

стійкого розвитку».

Світова стратегія ОСР в галузі освіти формулюється таким чином:

- освіта для забезпечення стійкого розвитку здійснюється протягом всього життя людини і є невід'ємною частиною процесу загальної освіти;
- вона не повинна обмежуватися системою формальної освіти;
- у межах формальної освіти на всіх рівнях бажано поступово досягти міждисциплінарності;
- виховувати свідомих членів суспільства на розумінні взаємозв'язку і взаємозалежності людини і природи, усвідомленні ними необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища;
- забезпечити розповсюдження знань, умінь, навичок для прийняття рішень.

Міжнародне співтовариство наполегливо закликає до переорієнтації усіх сфер освіти на цілі стійкого розвитку. У різних країнах впроваджуються й успішно працюють освітні програми для дітей і дорослих з цієї проблеми, зокрема, у Швеції, США, наших сусідів — Польщі, Росії, Білорусії тощо.

Крокуючи в ногу зі світовим співтовариством, Україна задекларувала свою орієнтацію на стратегію стійкого розвитку. Проте поки що говорити про реальні досягнення немає ніяких підстав. ОСР не формується як окремий важливий напрям освіти, не привертає достатньо серйозної уваги міністерств освіти чи екології. Як результат маємо майже повну непоінформованість населення щодо ідеї та потреб стійкого розвитку, відсутність навіть спроб реального запровадження ОСР в існуючу систему середньої освіти, і дуже слабкі, мляві кроки в цьому напрямі вищої освіти. Виключенням є лише окремі вдалі проекти громадських організацій, які не можуть набути достатньо масштабного характеру без державної підтримки.

Очевидно, що розвиток освіти для стійкого розвитку викликає потребу в нових педагогічних моделях, новій педагогічній культурі, новому педагогічному змісті.

Понад 5 років я і мої колеги із громадської організації «Вчителі за демократію та партнерство» працюємо над

практичною реалізацією ОСР в школах України. Нашими друзями і партнерами є експерти з країн Європи — члени міжнародної організації «Глобальний план дій» (генеральний секретар організації п. Мерілін Меллманн із Швеції). У 2006—2007 рр. нами був створений і запроваджений у практику українських шкіл курс за вибором для учнів 8-х класів під назвою «Уроки для стійкого розвитку».

Як виявилось, це один з перших у світі з курсів ОСР, інтегрований до офіційного навчального плану. Як зауважив під час зустрічі Бернар Комбес із офісу ЮНЕСКО з

координації Декади ООН з освіти для стійкого розвитку: «Усі говорять про те, наскільки це необхідно. Проте наскільки я знаю — це вперше, коли це дійсно зроблено».

У процесі досліджень разом із європейськими колегами, спираючись на їхній досвід запровадження ОСР для дорослих, нам вдалося з'ясувати, які характеристики ОСР є найважливішими у процесі створення моделі навчання для стійкого розвитку в загальноосвітній школі, а також які проблеми у зв'язку з тим виникають. Спробуємо описати їхній зміст і сутність.

Як інтегрувати ОСР в чинний навчальний план?

Найважливішою характеристикою ОСР є міждисциплінарність, пов'язана із глобальністю, всебічністю СР як явища. Для шкільної освіти це означає, що такого типу навчальна програма має містити елементи багатьох різних предметів. І не лише наукові відомості, а й багато інформації з реального життя. Тому нам треба було створити новий інтегративний та інклюзивний предмет та включити його у чинний зміст шкільної освіти.

Традиційно українські педагоги відносять поняття СР до природничих дисциплін. І дійсно, для ОСР корисними є знання з хімії (наприклад, відносно складу води чи атмосфери), з фізики (вимірювання міцності та енергоємності приладів), біології та інших знань про природу. Проте, ОСР вимагає пильної уваги й до соціального життя суспільства, адже стійкий розвиток не може відбутися

без демократії, постійного суспільного діалогу, участі громадян, активної позиції як окремих індивідів, так і груп людей, а це вже з погляду шкільної освіти — суспільствознавство. Стійкий розвиток неможливий і без особливого типу стосунків між людьми, заснованого на повазі, толерантності, інтеркультурному співробітництві. З погляду традиційної освіти це — суспільствознавство, і навіть соціальна психологія, соціальні технології та філософія.

Цей короткий перелік, який можна продовжувати далі, демонструє, наскільки складним є реалізація завдань ОСР у змісті окремого предмету. Нам здається, що вони можуть бути послідовно реалізовані скоріше на рівні загального підходу до побудови всього змісту шкільної освіти, а не розробки окремого курсу.

Як знайти гідного вчителя?

Наступне важливе питання, яке пов'язане з уже зазначеним, має практичне для школи підґрунття: вчитель якого шкільного предмета викладатиме курс ОСР?

Наш досвід показує, що першими кандидатами вважають учителів біології та географії, тобто тих, хто має відношення до екологічної освіти. Але це вчителі, які із задоволенням перенесуть увагу зі СР на знайомі проблеми екології — фактично зроблять те, на що роблять акцент документи ЮНЕСКО, оцінюючи прогрес Декади ОСР.

Цікаво, що інколи сенс і цілі ОСР найкраще розуміють і викладають вчителі історії, шкільні психологи, соціальні педагоги — ті фахівці, які не замкнені у рамках «екологічного» стереотипу. Можливо існує потреба знайти, мотивувати і навчати саме таких учителів, допомогти їм, створюючи можливість викладання «Уроків для стійкого розвитку» в їхніх школах. У результаті перших спроб запровадження курсу нам вдалося визначити і певні характеристики такого вчителя, які ми спробуємо сформулювати нижче.

Якою має бути педагогічна модель?

Іще одна характеристика ОСР, підкреслена в документах ЮНЕСКО, — це те, що оголошено Декаду освіти ДЛЯ стійкого розвитку, але не ПРО стійкий розвиток. Тому наше головне завдання — озброїти учнів усіма необхідними вміннями, щоб діяти для СР — насамперед формувати в них способи встановлення гармонійної взаємодії між собою, іншими і світом.

Отже, це особливий шлях міркувати і діяти. Для того, щоб розв'язати це завдання як навчальне, учні обов'язково мають тренуватися в такому «міркуванні» і «діяльності» у процесі навчання, набувати власного досвіду, обговорювати його з іншими, збагачувати одне одного новими ідеями щодо ОСР, аби рухатися якомога далі, ніж ми, вчителі, можемо сьогодні їм запропонувати.

У зв'язку з цим, виникають специфічні педагогічні проблеми. Адже практична реалізація цього завдання потребує:

- створення на уроках комфортної безпечної стимулюючої атмосфери, простору демократичного навчання, що збуджує і примножує творчі сили дітей;
- використання учителем методів і процедур, що сприяють залученню пізнавальних ресурсів особистості кожної дитини у діалог, співпраці з урахуванням індивідуальних особливостей її стилю навчання
- забезпечення знань, які не нагромаджуються, а формують бажані моделі поведінки учнів, адекватні стійкому розвитку (освіта «для»).

Ці елементи стали основою розроблення спеціальної дидактичної моделі для курсу ОСР. Проте вони не входять до традиційних програм підготовки і підвищення кваліфікації вчителів в Україні, а отже треба приділяти цьому питанню спеціальну увагу у процесі поширення курсу «Уроки для стійкого розвитку».

Яким є вихідний пункт?

Психолого-педагогічні і дидактичні основи курсу «Уроки для стійкого розвитку» виходять з принципів й ідей так званої педагогіки «емпауермент»¹, розвинутої експертами організації ГЕП (Global Action Plan).

Програми ГЕП, орієнтовані на різні цільові групи, розробляють у відповідності до принципів педагогіки особистісного емпауермента.

Наприклад:

- лідери організацій і підприємств навчаються того, як надати внутрішньої сили, натхнення до дій своїм підлеглим і споживачам їх продукту для створення спільного бачення і розвитку участі, креативних методів праці та збереження довкілля;
- міським чиновникам і членам НУО пропонується навчання з теорії і практики поглиблення демократичного діалогу і заохочення місцевих ініціатив;
- учителі навчаються теорії і практиці педагогіки емпауермента; підтримується їхня діяльність як наставників по відношенню до учнів та їхніх родин;
- дорослим і учням — учасникам ОСР та їхнім родинам пропонують інструменти для все більшого втілення стилю життя, що відповідає стійкому розвитку, і, таким чином, здійснення впливу на їх сусідів у тому ж напрямі.

Основні принципи такої педагогіки, перенесені на курс «Уроки для стійкого розвитку», полягають у тому, що дитині, яка навчається, створюють умови для підвищення впевненості та відповідальності за результати навчання, виникнення ентузіазму і почуття задоволення від групової та індивідуальної роботи та її результатів, психологічного комфорту в процесі навчання, набуття умінь контролювати ситуацію навчання. Головне завдання вчителя у цій педагогічній моделі — сприяти самонавчанню учнів: підбадьорювати і скеровувати учнів у їхніх зусиллях.

Щоб основи такої моделі навчання стали зрозумілишими, розкриємо їх ґрунтовніше. Існує 10 основних принципів цієї концепції.

1. *Чітка зосередженість (фокус)* усього курсу, всієї навчальної діяльності і кожного окремого уроку:

- на індивідуальних рішеннях кожної дитини, кожного учасника навчання;
- на потребах людства в планетарному контексті.

У нашому курсі цей принцип реалізовано через спеціальну побудову змісту предмету, яка передбачає систематичне поставлення учнів у ситуацію вибору і прийняття рішення щодо власного стилю життя, до дій, які він чи вона планує виконати найближчим часом, щодо своєї поведінки, свого майбутнього тощо.

Наприклад, кожна з тем курсу пов'язана з тим, що на основі власного дослідження визначеного аспекту життя і господарювання своєї сім'ї, кожен з учнів приймає рішення про те, які дії в напрямі СР він чи вона будуть запроваджувати найближчим часом і в майбутньому. Ці рішення обговорюють, порівнюють з рішеннями і досвідом інших учнів, виконують, корегують для породження

нових рішень. Це поступово перетворює учня не лише на активного суб'єкта навчання, а й на активного суб'єкта власного життя, виховуючи у нього звичку до прийняття рішень та їх виконання.

Щодо другого аспекту, то рішення учнів і дії, які вони реалізують, пов'язані не тільки з їх індивідуальним життям, а й з майбутнім людства. На цьому послідовно наголошує і текст підручника. Наприклад, наприкінці опису кожної з можливих дій у напрямі стійкого розвитку ми можемо знайти зауваження типу:

- «Якщо кожного дня здавати в макулатуру вчорашню прочитану газету, наприкінці року можна заощадити десятки кіловат електроенергії і щонайменше врятувати одне дерево. Стільки ж Ти заощадиш, коли відмовишся від рекламних листівок і розпалювання печі папером».
- «Щоразу, коли щось ремонтуєш, Ти зменшуєш потребу у промисловому виробництві такої ж речі, тобто заощаджуєш для людства природні ресурси та власні гроші. Відчуй радість від того, коли Ти щось зберігаєш, а не викидаєш».
- «Якщо твоя сім'я підтримує воду у криниці придатною для пиття, ви економите багато водопровідної води, засобів для очищення, змінних фільтрів, дбаєте про власне здоров'я та інших, про здоров'я планети» тощо. Таким чином головна ознака курсу — зосередження на рішеннях замість роздумів про проблеми.

2. *Вибір тем і підбір навчального матеріалу* відповідно до найактуальніших, найзрозуміліших проблем, які визначають СР, і, з одного боку, викликають схвильованість учнів, а з іншого — є предметом їхньої турботи, пошуком особистих і колективних шляхів розв'язання проблеми. Турбота або інформація про те, що непокоїть, виступають як мотивація учнів до власної дії. Отже, учні черпають мотивацію до навчання із внутрішнього бачення того, в якому середовищі й суспільстві вони прагнуть жити, а не з остраху перед наслідками екологічних проблем.

У нашому досвіді серед тем, що були відібрані вчителями і учнями під час апробації окремих частин курсу, такі:

- **СМІТТЯ** — вивчаємо проблему сміття в нашій оселі та шукаємо шляхи для їх вирішення.
- **ВОДА** — вимірюємо власні витрати води та намагаємося скоротити їх.
- **ПОКУПКИ** — знайомимося з тим, що і як ми купуємо, перетворюємося на мудрого покупця.
- **ЕНЕРГІЯ** — досліджуємо енерговитрати в сім'ї та школі, починаємо економити енергію.
- **СТОСУНКИ** — шукаємо та випробовуємо шляхи гармонізації своїх стосунків з оточуючими.
- **ЗДОРОВ'Я** — вчимося бути здоровими та дбати про здоров'я близьких.
- « **РОСЛИНИ** — піклуємося про рослини в оселі та поза нею.

Формат курсу дозволяє доповнювати його новими темами. На наш погляд, найбільш актуальними сьогодні є демократичне життя в громаді, персональні фінанси, права людини та ін.

3. *Систематична постановка учнями і вчителем запитань*: запитання у навчанні переважають над відповідями. Це необхідно, оскільки сьогодні, як пише М. Меллманн «Ми знаємо доволі багато про характеристики суспільства стійкого розвитку, але практично нічо-

¹ Поняття «емпауермент» (empowerment, букв. - надання внутрішньої сили) одночасно об'єднує в собі певну філософію і розуміння людської особистості і, водночас, практику, яку педагог може використовувати для роботи з учнем/групою учнів/цілим класом. Хоча це поняття характерне не лише для педагогіки, але і для соціальної роботи, певної політичної активності, а також для практик у сфері управління і менеджменту, написано про емпауермент на пострадянському просторі порівняно мало.

го про те, як стійке суспільство може функціонувати на такий перенаселений планет]. Іншими словами, ми знаємо дуже мало про місце, якого ми хочемо дістатись...» Крім того, постановка перед учнями питань спонукає їх до пошуку відповіді — здобування знань. Маючи знання, отримані самостійно, вони більш готові до нових викликів і чергових дій.

4. *Відкриття нового, дослідження, пошук інформації.* Кожна тема курсу починається з дослідження власних звичок, власного стилю життя, яке проводиться за допомогою запитань, запропонованих у підручнику. Після цього учням пропонується також знайти інформацію щодо проблеми. Таке дослідження — це також спосіб ініціювати дискусію, учнівське обговорення, увійти в тему. Тільки щось здійснивши, учень зможе щось зрозуміти, а потім щось змінити. Основне запитання, на яке відповідають учні в результаті такого **самодослідження**, самовивчення: яким є мій власний вплив та вплив **моєї** родини на навколишнє **середовище**? Продовження досліджень у процесі вивчення теми уможливорює поступове усвідомлення учнями того, що «мої розумні дії принесуть користь не тільки природі, людству, але й мені особисто».

5. *Формулювання наміру, запрошення до постановки індивідуальних і групових цілей.* На основі дослідження і виникнення бажання діяти у напрямі бажаних змін, учні формулюють наміри, проводячи в екокомандах обговорення щодо обраних дій. Таке формулювання є важливим з точки зору самостимуляції, посилення мотивації учня. Коли наміри учнів сформульовані і висловлені, вчитель має запросити їх до постановки ясних і чітких **цілей**. Сам він також завжди доводить до учнів власні цілі і наміри на кожному етапі навчання.

6. *Реалізація пробних дій.* У процесі вивчення курсу учні запрошуються до виконання пробних дій у напрямі стійкого розвитку. Подібні дії є досить прості й пояснені у підручнику з певним почуттям гумору. Наприклад, дія «Думай, перш ніж купуєш» запрошує учня: «Перед тим, як Ти маєш купувати щось або вирішити **купити** — запитай сам у себе: «Чому я цього хочу? Чи можу я бути щасли-

вим, якщо я куплю щось менш шкідливе для планети?» Спробуй хоча б один день обходитись без покупок.»

7. *Зворотний зв'язок.* Методика курсу передбачає постійне отримання учнями зворотнього зв'язку щодо їхніх дій і думок від однокласників і вчителя у процесі роботи в малих групах та **загальнокласного діалогу**. Інформація про результати та значення попередніх дій створює мотивацію для наступної дії для стійкого розвитку. Наявність цих результатів укріплює піклування про людей і довкілля. У цьому процесі вчитель виконує роль майстра, який демонструє приклад поведінки й стимулює в учнів розвиток мислення і мотивації.

8. *Запрошення.* Оскільки діяльність учнів під час ОСР більшою мірою самостійна, то вчитель не може наказувати їм щось чи тиснути на них. Він намагається пробудити власну активність учнів, їх внутрішню силу і натхнення на дії. Він запрошує учнів до отримання персонального досвіду та експериментування, до надання та отримання зворотного зв'язку, до **взаємопідтримки** і взаємонавчання.

9. *Повторення окремих елементів.* У методиці курсу присутні кілька постійних, у кожній темі повторюваних елементів, серед яких:

- безперервне коло: вибір дії — дослідження/ пошук інформації — дія/отримання результатів
- низький поріг складності (кожен з учнів обирає наступне для себе), маленькі кроки
- командна робота (базова модель для дій учнів в курсі — співпраця), **інтеркультурне співробітництво**.

10. *Легітимізація того, що зроблено.* Цей принцип означає, що все, що зроблено, має бути закріплено в державній системі освіти, прийнято на державному рівні, має поширюватись офіційно. Отже, запровадження тієї чи іншої **освітньої інновації** можна вважати завершеним лише за умови її прийняття відповідними органами керівництва освітою, що може забезпечити більшу фінансову і організаційну стабільність в умовах пострадянського простору. Також треба пам'ятати про необхідність оприлюднення всіх отриманих результатів.

Що далі?

Апробація курсу «Уроки для стійкого розвитку» пройшла дуже успішно. Сьогодні він продовжує поширюватись, незважаючи на складності із варіативною частиною вкрай перевантаженого навчального плану шкіл. Вчителі і адміністратори із захопленням розповідають, як змінюється поведінка дітей, а часто і батьків по відношенню до ресурсів школи, до її справ.

Досвід кількох років викладання курсу засвідчив, що залучення учнів до ОСР дає набагато більше, ніж просто захоплення цим предметом, воно надає їм засоби та інструменти, які вони потребують для досягнення успіху в

багатьох інших сферах, впевненість, що у них, у країні і у планети є майбутнє.

Змінюється і вчитель, який працює з курсом. Його важливими навичками мають стати відданість ідеї СР, впевненість у необхідності йти цим шляхом, відкритість до нових, зокрема міждисциплінарних знань і дій, готовність до ефективної співпраці з учнями, рівноправної участі у подорожі до стійкого розвитку, наявність професійних педагогічних знань і умінь, необхідних для ОСР. Усі ці якості вчителя пов'язані одна з одною і разом створюють основу, на якій будується процес ОСР.

Інтернет-ресурси

<http://esd.org.ua>
<http://www.climateinfo.org.ua>
<http://www.myfootprint.org>
<http://www.un.org/russian/comferen/wssd/agenda21>
<http://pub.uvm.dk/2003/learnersguide>
<http://www.esdtoolkit.org>
<http://www.unesco.org/new/en/education/themes/leading-the-international-agenda/education-for->

[sustainable-development](http://www.sustainable-development.org)
<http://www.panda.org>
<http://www.sustainablebusiness.com>
<http://www.climateactionprogramme.org/index.php>
<http://www.sustainable-cities.org.uk>
<http://www.unesco.org/education/educprog/environment>
<http://www.earthguide.ucsd.edu>

Книжкова полиця вчителя сталого розвитку

1. *Пометун О.* / Освіта для стійкого розвитку: інтеграція у навчальний план школи // Практика управління закладом. — 2009. — № 9.
2. *Пометун О.* / Реалізація базових принципів освіти для стійкого розвитку на пострадянському просторі (на прикладі України) // Надихаємо на дії. Інформаційний бюлетень. — 2008. — № 1 (1).
3. *Пометун О. І.*, та ін. Моя щаслива планета: Уроки для стійкого розвитку: навч. посібник з курсу за вибором для учнів 3-4 класів. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011
4. *Пометун О. І.* та ін. Уроки для стійкого розвитку: навч. посібник з курсу за вибором для учнів 8-го класу. — К.: Літера, 2007, 2010
5. *Пометун О. І.* та ін. Уроки для сталого розвитку: навч. посібник з курсу за вибором для учнів 9-х класів. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011.
6. *Пометун О. І.* та ін. Уроки для сталого розвитку: як організувати позакласну роботу учнів основної школи. Методичний посібник для класних керівників 5-7 класів загальноосвітніх навчальних закладів. — К.: Видавничий дім «Освіта», 2011
7. *Чалдини Р.* Психологія впливу. — С-П.: Академія, 1999
8. *Ezechieli, E.* (2003) *Beyond Sustainable Development: Education for Gross National Happiness in Bhutan*
9. *Gershon, D.* (2009) *Social Spande 2.0, Empowerment Institute, Woodstock, NY*
10. *Harland, P.* (2001) *Pro-Environmental Behaviour*, PhD thesis, Leiden University, Netherlands
11. *Jacometti, S.* (2008) *Creating and Sustaining a Behavioural Spande in Energy Conservation*, Masters thesis, Imperial College London, UK
12. *Lenglet, P.* (2010), *Strong Sustainability, working document of SWEDESD, the Swedish International Centre of Education for Sustainable Development, Gotland, 2011*
13. *Mehlmann, M.* (2002) *Empowerment, TCO and Bilda förlag, Stockholm*; *Mehlmann, M.* (2006) *The blind ten and the ESD elephant / Слепцы и слон ОУР, Adukar, Minsk, Belarus*; (2009) *Blinda dymbaг och UHU-elefanten, Education and Sustainability issue 2, Dalarna, Sweden*
14. *Mehlmann M., McLaren N., Pomietun O.* *Education for Sustainable Development: Protіzes and Challenges*, *Global Environmental Research, Vol. 14, No. 2b, 2011*
15. *Roberts, D.* (2010) *Behavior change causes changes in beliefs, not vice versa*. Код доступу: <http://www.grist.org/article/2010-11-23-behavior-change-causes-changes-in-beliefs-not-vice-versa>
16. Акція «Первоцвіт»: Сборник творческих работ / Донецкая городская общественная организация Всеукраинского детского объединения «Экологична варта»; Управление экологической безопасности Донецкого городского совета / Л. П. Толмачева (сост.). — Донецк: СПД Дмитренко, 2006. — 124 с. — Библиогр. : с. 123-124.
17. *Балан В. М., Бойко Є. О., Вакулюк П. Г., Гонтар В. Т., Клименко С. А.* Організація дослідної роботи : Метод, рекомендації та програми гуртків еколого-натуралістич. профілю в шк. і позашк. закладах / Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді. — К., 1996. — 112 с.
18. В гармонії з природою : 36 еколого-натуралістичних заходів, шкільних свят / Хмельницький обл. ін-т удосконалення вчителів; Хмельницький обл. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / В. Ю. Іова (уклад.). — Хмельницький, 1999. — 157 с.
19. *Волошина Г. П.* Стимулювання екологічної активності молодших школярів. — К.: ТОВ «Міжнародна фінансова агенція», 1998. — 98 с. — Бібліогр. : с. 95—98.
20. *Громовий М. С., Сорока Л. О., Савчук Н. М., Меремінський А. І., Каретникова О. О.* Програми для еколого-натуралістичних гуртків позашкільних закладів / Інститут змісту і методів навчання; Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / В. В. Вербицький (ред.), Г. М. Дещенко (ред.). — К., 1996. — 192 с.
21. Екологічне виховання школярів: Метод. посібник для учнів, вчителів та студ. природничого фак. / Тернопільський держ. педагогічний ін-т; Тернопільський обласний ін-т удосконалення вчителів / Г. Ф. Яцук (укл.). — Тернопіль, 1995. — 143 с.
22. Нетрадиційні форми еколого-натуралістичного навчання та виховання учнівської молоді : Метод. рекомендації / Український держ. еколого-натуралістичний центр учнівської молоді / В. В. Вербицький (укл.). - К. : ІСДО, 1995. - 84 с.
23. *Карамушка В. І.* Вступ до практики стійкого розвитку. Навчальний посібник. УМО АПН України. — К. — Львів : Край, 2009.
24. Навчальні матеріали з природоохоронної тематики. Збірка методичних матеріалів. — К. : Центр екологічної освіти та інформації, 2007.
25. Програми для творчих об'єднань позашкільних і загальноосвітніх навчальних закладів: Еколого-натуралістичний напрям / Науково-методичний центр середньої освіти МОН України; Академія педагогічних наук України / В. В. Вербицький (уклад.). — К. : Богдана, 2004. — 352 с. — Бібліогр. : с. 269—272.
26. Програма дій «Порядок денний на XXI століття». — К. : Інтелсфера, 2000.

Періодичні видання:

«Надихаємо НА дії» — часопис із проблем освіти для стійкого розвитку.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ЛЕКТОРІЙ

ВРАХУВАННЯ ЗАКОНІВ ЖИВОЇ ПРИРОДИ У ПОВСЯКДЕННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ — ОСНОВА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Алла СТЕПАНЮК,
доктор педагогічних наук, професор,
завідув кафедри теорії та методики навчання природничих дисциплін
Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка

Жива природа... Скільки емоцій і роздумів викликають ці слова! Цікаво, а які образи у Вашій уяві вони викликали? Безмежне поле чи безхмарне небо з відлітаючими у вирій птахами, осяяне сонцем пасовисько чи стрімкий танок українських дівчат? Щоби ви собі не уявляли, ви будете абсолютно праві, бо все це жива природа в її найрізноманітніших проявах. У ній ми черпаємо силу і наснагу, розділяємо з нею найкращі, найщасливіші хвилини нашого життя і разом з тим шукаємо розради. Це вона дає нам можливість пізнати прекрасне почуття безмежної любові і відчути себе дрібненькими частинками нашої матінки-Землі. Природа — це ми самі з вами.

Як же проходить вивчення живої природи в сучасній школі? У Державному стандарті базової і повної середньої освіти зазначено, що зміст біологічної компоненти освітньої галузі «Природознавство» орієнтований на формування уявлень про природничо-наукову картину живого світу, усвідомлення учнями біосферної етики. На нашу думку, мета формування біосферної етики, що лежить в основі поведінки людини, повинна бути визначальним напрямком, магістральним спрямуванням всієї загальної середньої освіти. До цього спонукає усвідомлення грандіозної складності цінності життя в його земних біосферних межах, катастрофічних наслідків його підкорення і перетворення. Проте, ще і зараз зміст шкільних підручників частково спрямовує учнів на те, що пізнання біологічних законів відкриває широкі перспективи для керування живою природою, зміни її на благо людини.

Дуже прикро, що попри всі глобальні зміни в пізнанні основ світостворення, сутності життя, ми й надалі намагаємося дати учням інформацію переважно про організаційний рівень організації життя, вивчаємо знання, які в подальшому залишаються в учнів не запитуваними ні з метою засвоєння нового матеріалу, ні для організації практичної діяльності як навчальної, так і повсякденної. Вони мертвим багажем відкладаються в пам'яті школярів. А скільки при цьому витрачається розумової енергії, вольових зусиль з боку самих учнів і їх батьків! Тому ще раз наголошуємо, що головне завдання вивчення біоло-

гії сьогодні полягає в переосмисленні всього навчального матеріалу шкільного курсу під кутом зору його сучасного розуміння, значимості для формування світогляду, а відтак поведінки людини в біосфері.

Донедавна в освітній традиції домінувала антропоцентрична спрямованість вивчення природничих дисциплін, яка формувала уявлення про другорядність для суспільства закономірностей живої природи, звеличувала сутність людини над іншими природними системами. Тому відбулося ігнорування законів природи в усіх формах діяльності людини. Склалася ситуація деформації екопсихологічної свідомості людини. Констатується відсутність екологічних установок та ціннісних орієнтацій у повсякденній поведінці. У пересічного громадянина практично відсутні знання про адаптаційні процеси в природі та суспільних явищах. Бракує знань і про екоадаптаційні можливості природних систем та людини, усвідомлення ціннісного значення останніх в еволюції. Виникає нагальна потреба формування у молоді сучасних знань про природу, які дозволяють обґрунтувати стратегію поведінки людини в біосфері.

На даний час правомірно виділяють три основні різновидності світорозуміння: *матеріалістично-детерміністське, трансцендентальне та синергетичне*. На нашу думку, світогляд, який базується на *синергетичному* підході до розуміння дійсності, має неабиякі можливості для розкриття сутності організмів як складних інформаційно-біоенергетичних систем. Це дає змогу усвідомити відчуття спорідненості з природою, переконатись, що людина не стоїть над нею, а розчинена в природі так само, як і сама природа розчинена в людині. Саме розкриття енергетичної та інформаційної сутності реакції будь-якого організму, його відповіді на подразнення, дозволяє конструювати зміст освіти з врахуванням положень біоцентризму.

У межах *культуротворчої* тенденції освіти ми пропонуємо діяльнісно-ціннісно орієнтовану модель природничо-наукової освіти, яка базується на основних законах природи. Згідно з нею, людина повинна проїнятися системним мисленням (що поєднує екологічне та біосферне мислення), перейти до рівноправного співробітництва з

природою, усвідомити, що не має права піднімати руку на те, що нею не створено. Людина надмірно експлуатує природу, в якій запрограмована лише як біологічний вид, без його всезростаючих соціальних потреб. **Отже**, всю свою діяльність вона має підпорядкувати інтересам систем вищого рівня організації (популяції, виду, біосфери).

Застосування відповідної моделі освіти дозволить розвивати знання нового типу, що є синтезом істини та цінностей, і яке не дасть розірватися зв'язку людства з джерелом його існування — природою; формувати стратегію поведінки людини в біосфері, яка полягає в гармонійному співіснуванні людини з природою на основі усвідомлення її законів та корегування своєї діяльності згідно з ними.

Зупинимося на аналізі концептуальних положень, які виконують у конструюванні змісту освіти школярів гносеологічну функцію, і водночас є безпосереднім інструментарієм формування моделі поведінки, забезпечуючи коеволюцію людини і природи. А саме:

1. Всесвіт — це поєднання взаємопов'язаних систем різного рівня організації, що перебувають у постійному саморозвитку і не мають ні початку, ні кінця. Система — це форма організації існування матерії. Згідно з положеннями концепції поліцентризму визнається рівнозначність, універсальність усіх форм організації життя. Оскільки кожен рівень організації життя має відносну самостійність, то сутність життя можна зрозуміти лише завдяки інтерпретації, діалектичному синтезу всіх знань, отриманих під час вивчення окремих рівнів. Лише вивчення сукупності всіх рівнів живого, їх єдності та протилежності, їх взаємодоповнюваності і супідлеглості дозволяє отримати широкую, всеохоплюючу панораму життя і систему життя в цілому.

2. Відповідно до концепції еволюційного ряду в природі існує ієрархія систем різного рівня складності. Еволюція світостворення характеризу-

ється переходом від нижчих, більш простих рівнів, до вищих, складніших. Кожен ступінь, так чи інакше, утворюється з попереднього або на його основі і є більш високим рівнем організації матерії, ніж його попередник. Він становить нову якість, яка не існувала раніше, і для якої характерні свої специфічні закони. Будь-який рівень, значною мірою, залежить від ступеня, на основі якого він виник. Разом з тим кожен ступінь впливає на свого попередника (тобто здійснюється прямий та зворотний зв'язок). Отже, природа є ієрархічною системою, кожному члену якої притаманні функції, що забезпечують зв'язки з розміщеною вище системою та інтеграцію в ній.

При цьому йдеться про важливий науковий факт: вищий рівень ієрархії проявляє спрямовальну дію на нижчий, підкоряючи його собі, своїм функціям, стимулює в компонентах цього рівня нові властивості, які в ізольованому стані їм не притаманні. Отже, в живих системах діє ієрархічний контроль, що здійснюється засобом прямих (знизу вгору) і зворотних (зверху вниз) зв'язків. Контролюючий вплив вищої системи на нижчу є однією з характерних особливостей світостворення.

У контексті еволюції біосфери доцільно розглядати проблему ноосфери, яка на даному етапі розвитку науки трактується як результат синтезу наукової думки і соціальних відносин, що сприяють максимальному розкриттю творчих сил і здібностей людини. Ноогенез характеризується нагромадженням знань, думок, сукупністю ідеальних явищ, властивих людині та суспільству. Розум, за В.І. Вернадським, є глибоким проявом життя, а ноосфера — це сфера розуму. З цього випливає висновок, що без розкриття поняття «ноосфера» знання про живу природу будуть неповними. Базуючись на концепції еволюційного ряду, трактувати відповідне поняття доцільно також через розкриття прямих та зворотних зв'язків між біосферою та ноосферою.

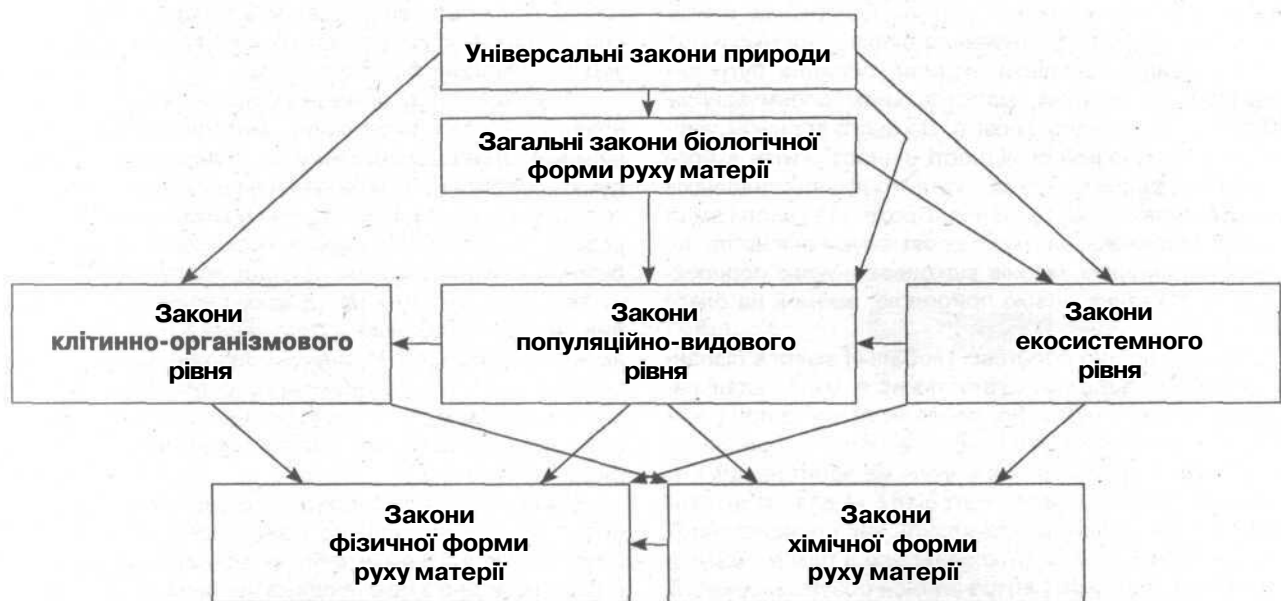

Рис. 1. Спрямовальна дія законів природи

Отже, біосферу слід розглядати як субстрат, на основі якого утворилася ноосфера, висвітлюючи вплив останньої на біосферу загалом та її складові елементи (екосистему, вид, популяцію, організм, клітину).

3. Послідовна субординація біологічних систем проявляється у співвідношенні законів, що діють на цих рівнях: загальний напрям дії законів системи певного рівня визначається в кінцевому результаті більш загальними законами системи наступного рівня. Так, у біологічних системах функціонують закони фізичної та хімічної форми руху матерії, але спрямовуються вони дією біологічних законів. Тобто, живі системи діють згідно із законами фізики і хімії, які проте проявляються в діалектично знятому вигляді. Разом з тим, функціонування біологічних систем спрямовується впливами систем вищого порядку (біосфера впливає на біоценоз, біоценоз — на вид, вид — на організм) і дією універсальних, загальних законів розвитку природи. А саме: законом збереження (речовини, енергії, інформації), спрямованості самочинних процесів, періодичності або ритму, полярності (все має свою альтернативу), динамічної рівноваги, причинності.

Схематичне зображення спрямувальної дії законів природи подано на рис. 1.

З рис. 1 видно, що універсальні закони природи проявляють свою дію у всіх формах руху матерії. Загальні закони життя діють на всіх рівнях його організації (клітинно-організмовому, популяційно-видовому, екосистемному). На сучасному етапі розвитку науки вже досліджено спрямувальний вплив законів організмового рівня на особливості перебігу хімічних процесів у відповідній системі, приміром, у людському організмі.

4. Чим більша диференціація, тим міцніша інформаційна єдність, яка необхідна для забезпечення функціонування системи як цілості. Це положення обґрунтовано доводить об'єктивну необхідність існування на нашій планеті як радіозв'язку (день минулий), так і єдиної інформаційної мережі — Інтернету (день сьогоднішній), яка сприяє формуванню людства як цілісної системи.

5. Еволюція менш загальних систем є основою стабільності системи вищого порядку (біосфери). Тобто, функціонування біосфери як цілості спрямоване на збереження її стабільності. Якщо певні її структурні одиниці не функціонують у заданому напрямку, то включаються механізми для приведення їх до норми або, якщо це неможливо, то для їх знищення. Видяк цілісність, приміром, впливає на організм через усунення його від участі у відтворенні чисельності популяції, тобто в розмноженні. Отже, якщо певний вид організмів чи окремий організм не живе за законами системи вищого порядку, то включаються механізми для його усунення. Стосовно людини це означає, що вона повинна жити відповідно до законів своєї популяції, виду. Більш конкретніше ці вимоги проявляються в законах суспільного життя, які в ідеалі теж повинні враховувати загальні закони функціонування вищої системи — біосфери.

Навчити молодь жити згідно з законами природи, враховувати їх у своїй повсякденній діяльності є одним із завдань освіти для стійкого розвитку. Разом із тим, високо розвинуте почуття відповідальності за функціонування згідно із законами природи — умова гармонійної коеволюції суспільства і природи. У цьому і полягає стратегія поведінки людини в біосфері для сталого розвитку.

Адреси освіти для сталого розвитку: Крим

День екології в Симферопольській школі

ОСОБЛИВОСТІ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОГО САМОВИХОВАННЯ ПІДЛІТКІВ

Олена КОЛОНЬКОВА,
*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії екологічного
виховання Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України*

На сучасному етапі розвитку людства не спрацьовують загально прийняті, звичні норми та правила взаємодії людини з природою.

У своїй діяльності людина все більше натикається на суперечності такої взаємодії, викликані споживацьким ставленням до природи та зростанням потреб.

Вимогою часу, фактично, єдиною умовою виживання людства є екологічна доцільність будь-якої діяльності та створення нового порядку, нових правил співіснування з навколишнім середовищем.

Розуміння «доцільності» опирається на поняття «ціль» (мета) і генетично пов'язане з **цілепокладанням** — свідомою людською діяльністю.

Екологічно доцільна діяльність передбачає знання законів природи; непротивлення людини і природи; сприйняття природних об'єктів як повноцінних суб'єктів і партнерів взаємодії з людиною; збалансування непрагматичної і прагматичної мотивації у взаємодії з природою.

Колись звичні речі сьогодні вже не можуть бути нормою життя. Нині неприпустимою є така звична діяльність, як неконтрольоване використання водопровідної води та електроенергії, скидання усього підряд сміття в один сміттєвий бак, збирання на галявині квітів у букети, вирубування гілок та малих дерев для багаття або інших потреб, ходіння по газонам, купівля первоцвітів тощо.

Екологічна доцільність фактично визначається для соціуму необхідністю боротися за своє виживання. Який соціальний порядок має бути?

Наразі наша поведінка буде вважатися екологічно доцільною, якщо відповідатиме таким нормам та правилам життя:

- обов'язкове сортування сміття кожною сім'єю, кожним громадянином;
- економія енергії;
- економія води;
- дбайливе ставлення до природного довкілля;
- прагнення до безпечного для здоров'я та довкілля побуту;
- вживання безпечної для здоров'я їжі.

Сучасні тенденції екологічної освіти та виховання спрямовані на те, щоб ці норми та правила життя стали типовими моделями поведінки кожної людини. Таке досягнення буде важливою сходинкою до забезпечення сталого розвитку суспільства.

Досягти свідомо керованих змін у поведінці та діяльності можна тільки через внутрішні потяги, особисті переконання. Саморегуляцію, що обумовлена внутрішніми

потягами, називають самовихованням. Тому процес екологічного виховання обов'язково має включати елементи самовиховання. Найдоцільнішим віковим періодом для подібних впливів є підлітковий вік. У підлітків відбувається перебудова системи цінностей, актуалізуються процеси самопізнання, **самосприйняття**, самовдосконалення.

У процесі екологічного виховання підлітків самовиховання забезпечить невимушене переосмислення учнями своїх дій та стереотипів поведінки, допоможе розібратися в тому, які цінності вони обирають, а від яких відмовляються, щоб зробити максимально безпечною свою життєдіяльність.

Щоб з'ясувати наявність елементів самовиховання у повсякденному житті підлітків, проводилось експериментальне дослідження. Було виявлено, що 44,5% намагаються регулювати свою поведінку в природі, утім не завжди знають наскільки їхні дії шкідливі для здоров'я, або їм не вдається робити так, як вони вважають за потрібне. Ці дані засвідчують по-перше, про недостатню обізнаність учнів щодо впливів своєї повсякденної діяльності на довкілля, по-друге, про наявність бар'єрів саморозвитку: певних стереотипів, звичок, перепон, створених іншими.

24,5% учнів свою поведінку у природі регулюють дуже рідко. Регуляція поведінки обумовлена здебільшого зовнішніми умовами: «Якщо хтось буде садити дерева, я приєднаюсь», або — «Від одного мене нічого не залежить». Така позиція говорить про відсутність відповідальності за **свої дії та не усвідомлення своєї ролі у збереженні природи.**

8,9% учнів не бажать нічого робити для збереження природи. А 28,9% опитаних вважають, що їхні дії не шкодять природі.

Отже, є нагальна потреба в організації екологічно доцільного самовиховання підлітків, його спрямування на усвідомлення учнями повсякденних впливів кожного на довкілля, ролі однієї людини у покращенні сучасної екологічної ситуації.

Саме в сфері екологічного виховання школярів гостро стоїть проблема зацікавлення учнів відповідною діяльністю. Адже, приміром, естетичне, фізичне, трудове виховання спрямовані на досягнення певних видимих результатів, на публічне визнання учнів, що, у свою чергу, підвищує самооцінку та спонукає до подальшої діяльності. А екологічна сфера діяльності здебільшого не має швидких результатів, наслідки цієї діяльності віддалені у часі. Тому в організації екологічного виховання, а особливо самовиховання, надзвичайно важливою є роль вчителя. Він має поступово спрямовувати активність ви-

хованця на створення власної особистості не за вимогою дорослого, а за внутрішнім потягом. Адже все, в чому бере участь людина без внутрішнього бажання, проходить повз неї, стверджує М.Й. Боришевський. Як же спонукати екологічно доцільну діяльність учнів?

Якщо говорити про безпосередню взаємодію учнів з природою — тут простіше. Адже, природа має потужний виховний потенціал, вона здатна викликати сильні емоції, переживання: естетичний вигляд природних об'єктів, спілкування з тваринами тощо.

Коли йдеться про повсякденно-побутову сферу, то у цій сфері екологічно доцільна діяльність має бути як априорі — істина, яка не підлягає сумніву. Учні мають бачити і переймати зразки екологічно доцільної поведінки від авторитетних дорослих та однолітків у школі та від інших соціальних інститутів.

Для забезпечення цієї вимоги дуже вдалим є проектні технології. Під час створення та реалізації проекту підліток усвідомлює, що він не продукт свого життя, а його автор, що роль однієї людини у досягненні спільної

мети може бути надзвичайно великою. Проектна діяльність допомагає підлітку подолати бар'єр стереотипів, відчувати власну значущість, що для нього так важливо.

Ще однією ефективною методикою екологічно доцільного самовиховання є програма самоаналізу, яка передбачає набір тестових завдань, виконуючи які, підліток крок за кроком **з'ясовує** для себе різні зразки та еталони поведінки, їх вплив на здоров'я людини та на природу. Він порівнює свої дії з діями інших, а також аналізує можливі шляхи вдосконалення своєї поведінки.

Робота над програмою спонукає до **самосприйняття**, тобто визнання у собі якостей, які викликають як позитивні, так і негативні емоції. Також самопрогнозування: можливість здійснити вихід за межі себе сьогоденного та ставити реальні завдання на майбутнє.

Отже, екологічно доцільне самовиховання - - це обов'язкова умова досягнення збалансованих стосунків людини з природою, а також — важлива складова екологічного виховання школярів, особливо починаючи з підліткового віку.

Календар для вчителя сталого розвитку: ГОДИНА ЗЕМЛІ

Година Землі — щорічна міжнародна подія, що проводиться Всесвітнім фондом дикої природи — **WWF**. Проводиться в останню суботу березня і закликає господарства та комерційні установи **вимкнути** світло та електричні пристрої на одну годину, щоб стимулювати інтерес до необхідності протидіяти зміні клімату. У 2007 році 2 мільйони 200 тисяч мешканців і 2 100 компаній міста Сідней (Австралія) вимкнули світло на одну годину. У цей час енергоспоживання міста скоротилося більш ніж на 10%, а викиди вуглекислого газу в атмосферу зменшилися так, як ніби то на дорогах стало на 48 тисяч автівок

менше. З тих пір акція «Година Землі» стала відомою в усьому світі. Мета цієї акції — зробити **практичний** крок у боротьбі з глобальним потеплінням і скоротити міські викиди парникових газів. Уже 2008 року в акції брало участь близько 50 мільйонів людей з понад 35 країн і 370 міст. Вимикаючи світло в квартирі на 1 годину, ми можемо заощадити приблизно 500 Ват / год. Час проведення акції вибрано о 20:30.

2012 року Година Землі припадає на 31 березня.

Цього року Година Землі — це більше, ніж година!

Представляємо Вашій увазі факти про нашу Планету і сучасне ставлення до неї. Можливо, вони переконають Вас у необхідності оберегти наш спільний Дім.

РЕСУРСИ ПЛАНЕТИ

- Протягом останніх 80 років з надр Землі було видобуто корисних копалин більше, ніж за всю історію людства.
- За середніми підрахунками у розвіданих родовищах світу нафти вистачить на 15—25 років, газу — на 30—50 років, вугілля — на 100—200 років за теперішніх темпів видобування та споживання.
- Наприкінці цього століття нерациональна розробка родовищ призведе до того, що практично всі запаси корисних копалин планети будуть виснажені.
- Сучасне сільське господарство виробляє удвічі більше продуктів, ніж потрібно людям. Понад 50% зерна йде на корм худобі або використовується для виробництва біопалива.
- 3/4 (75%) рибних ресурсів планети вичерпано або перебуває під загрозою зникнення. Більша частина великих риб зникла назавжди, оскільки регулярні вилови не дали їм шансів залишити нащадків. За сучасних темпів зміни умов життя всі популяції риб перебувають під загрозою зникнення.
- За останні 30 років споживання риби в Китаї збільшилося шестеро.
- Блакитний тунець незабаром може припинити існування як вид.
- 63% усіх сільськогосподарських земель планети страждають від ерозії.
- Індекс Живого Планети (оцінює біорізноманіття світу) висвітлює тривожну світову тенденцію: світовий спад майже у 30 % з 1970 по 2007 рік.
- За словами відомого гарвардського біолога Вілсона, щорічно на Землі зникає близько 30 000 видів живих організмів. Наприкінці сторіччя Земля втратить близько половини свого теперішнього біорозмаїття.
- Щочетвертий вид ссавців, щовосьмий вид птахів і щотретій вид земноводних перебуває під загрозою зникнення, у наш час види живих організмів вимирають у 1 000 разів швидше природних темпів.
- 30% коралових рифів планети зникло.
- 30% лісів світу використовують, в основному, для виробництва деревини та інших продуктів. З 2000 по 2010 рр. світ втрачав близько 13 млн га лісів щорічно.

СПОСІБ ЖИТТЯ

- 2007 року Екологічний відбиток людства (вимоги людства до екосистем світу) становив 18 млрд глобальних гектарів, чи 2,7 га на людину. У той же час, біопродуктивність Землі була лише 11,9 глобальних га, чи 1,8 га на людину. Тобто, вимоги людини перевищують можливості Планети на 50%.
- До країн з найбільшим Екологічним відбитком на людину відносяться Об'єднані Арабські Емірати (10, 7 га), Катар (10, 5 га), Данія (8, 3 га), Бельгія (8, 0 га), США (8, 0 га). Екологічний відбиток України становить 2,9 га на людину, що трохи перевищує середньосвітовий показник у 2,7 га.
- За прогнозами до 2030 року людство потребуватиме еквівалент 2 планет, а до 2050 — 2,8 планети, щоб підтримувати наш спосіб життя таким, яким він є зараз.
- У країнах, що швидко розвиваються, споживання енергії з 1961 року збільшилося майже у 100 разів.
- 1800 року тільки 3% населення Землі проживало в містах. 2008 року кількість міських жителів склала 50% від усього людства. 2030 року 60% всіх людей Землі проживатиме в містах.
- Нині населення Землі становить 6,8 мільярда людей. Щодня чисельність землян збільшується на 218 030 осіб. За прогнозами вчених до 2040 року на Землі проживатиме вже 9 млрд людей.
- На планеті кожен четвертий з нас веде спосіб життя, характерний для людського роду 6 тисяч років тому, й таких людей 1,5 млрд — більше, ніж узятє разом населення багатих країн.
- 80% всіх природних багатств, що видобуваються в світі, споживають 20% населення планети, сильними цього світу. Причому більша частина ресурсів добувається в країнах, що розвиваються.
- У світі на озброєння витрачається в 12 разів більше коштів, аніж на допомогу країнам, що розвиваються.
- 70% населення планети живе на прибережних рівнинах. 11 з 15 найбільших міст світу розташовані на береговій лінії або в дельтах рік.
- П'ятсот мільйонів заможних людей у світі (7% від усього населення планети) відповідальні за 50% емісії парникових газів. 50% бідного населення Землі відповідальні тільки за 7% глобальних емісій.
- Площа поверхні Землі складає 148 940 000 км², з них 18 617 500 км² (12,5%) населені людьми.
- Для кожного нового автомобіля потрібно виділяти 0,07 гектара землі для будівництва доріг і паркувань.
- Енергії, що використовується на дві спроби пошуку інформації в Google досить, щоб скип'ятити воду в чайнику.
- У наш час один-єдиний пошуковий запит в Google обходить планету у 0,2 гр вуглекислого газу, що викидаються в атмосферу. Мало? А якщо врахувати, що послугами пошукової системи Google щомісяця користується більше півмільярда людей?
- Енергоспоживання глобальної мережі Інтернет зростає на 10% щороку.
- На пересилання спама щорічно витрачається 33 млрд квт/ч електроенергії, що супроводжується викидом в атмосферу близько 17 млн т вуглекислого газу (як 3 млн автомобілів). Такої кількості використаної електроенергії досить для електропостачання 2,4 млн будинків.
- Інформаційні технології сьогодні вже є причиною надходження 2% CO₂ в атмосферу Землі, перевищивши викиди вуглекислого газу всієї авіаційної галузі. Очікується, що до 2020 року на Інтернет буде доводитися 20% всіх емісій CO₂.

ВОДА

- Щоб виростити 1 кг картоплі потрібно витратити 100 л води, 1 кг пшениці — 1 000 л води, 1 кг рису — 4 000 л води, 1 кг яловичини — 14000—15000 л води. Середньостатистичний мешканець США і Європи шляхом вживання м'яса витрачає 5 000 л води на день. У той час як для питних і гігієнічних потреб він витрачає «всього лише» 100—250 л води на день.
- 70—80% усієї споживаної людьми прісної води витрачається в сільському господарстві. 30% води, що використовується в сільському господарстві, можна заощадити всього лише поліпшивши іригаційні системи.
- Середньостатистичний мешканець Північної Америки витрачає 1 664 м³ прісної води на рік, мешканець Азії витрачає 644 м³ прісної води на рік. Середній світовий обсяг водоспоживання становить 626 м³ прісної води на людину на рік.
- На виробництво одного гамбургера витрачається 2 400 л води. Основними статтями витрат води під час готування гамбургера є вирощування пшениці та погोलів'я великої рогатої худоби.
- Через забір річкової води для зрошення полів по всій планеті кожна десята велика ріка більше не впадає в море протягом декількох місяців року.
- До 2025 року від нестачі питної води можуть постраждати близько 2/3 населення світу.
- Заболочені території — природний фільтр планети — становлять 6% від поверхні Землі. За останнє сторіччя більше половини боліт планети було осушено.
- 500 млн людей живуть у пустелях, більше ніж все населення європейських країн разом узятих. 5 000 людей щодня вмирає через вживання забрудненої питної води. 1 млрд людей не має доступу до питної води, безпечної за санітарними нормами.
- Забруднення підземних вод несе потенційну загрозу забруднення 97% всіх запасів вільної прісної води планети.
- Неочищені стічні води впливають на здоров'я 2,6 млрд людей.
- Щодня близько 2 млн т стічних вод скидаються у водні артерії світу.
- Зі 177 найбільших річок світу, лише 64 не забудовані дамбами та іншими бар'єрами на кожні 1 000 км ріки. Близько 500 млн людей відчули негативний вплив на своє життя та добробут через будівництво дамб.

ЗАБРУДНЕННЯ

- Кожна шоста людина у світі живе в небезпечних і несприятливих для здоров'я умовах.
- 5 т косметичних засобів (креми від засмаги, для шкіри, помада, тіні) щорічно опиняються у Світовому океані. Жіночий організм поглинає 2,5 кг косметики на рік.
- Щорічно у світі на смітник викидається близько 125 млн працездатних телефонів, які просто набридли своїм власникам.
- Від забруднення повітря в приміщенні (різні алергени, бактерії, пил, токсичні виділення пластмас, дим сигарет) у світі постійно страждає близько мільярда людей.
- Радіоактивні відходи й видобуток урану є джерелом надходження до навколишнього середовища мільйонів літрів високонебезпечних відходів.
- Забруднення повітряного середовища міст Землі є причиною загибелі 865 000 чоловік на рік.
- 85% з 8 млн т свинцю, які щорічно опиняються в природному середовищі, містилося у старих акумуляторах і батарейках.
- 60% гострих респіраторних захворювань пов'язані із несприятливими екологічними факторами навколишнього середовища. Вони є причиною загибелі 2 млн дітей на рік.
- Виробництво пластмаси щороку збільшується на 9%.
- Щороку 260 млн т пластмасових виробів закінчує свій вік у Світовому океані. Усе це пластикове сміття вноситься в океани ріками, струмками й морськими хвилями з суходолу.

ЗМІНА КЛІМАТУ

- Зареєстрований на даний момент рівень CO₂ в атмосфері є найвищим за останні 420 000 років.
- Рівень викидів CO₂ у світі зріс в 11 разів з 1961 року.
- 10 найспекотніших років у світовій історії, починаючи з 1856 року, були зафіксовані за останні 15 років.
- Частота стихійних лих на планеті в період з 2000 по 2006 рр. зросла на 187% у порівнянні з попереднім десятиліттям.
- До 2050 року число кліматичних біженців може сягнути 200 млн.
- Приблизно 28% всіх емісій метану, пов'язаних з діяльністю людини, виділяється бактеріями, що виробляють метан у шлунково-кишковому тракті великої рогатої худоби, овець, кіз й іншої домашньої худоби.
- У результаті глобального потепління рівень світового океану в XX столітті піднявся на 20 сантиметрів.
- Сніги на Кіліманджаро повністю зникнуть до 2033 року.
- Згідно з доповіддю ООН на конференції зі зміни клімату в Копенгагені до 2050 року кислотність води Світового океану збільшиться на 150%, що викличе незворотні зміни морських екосистем.

За матеріалами:

<http://www.climateinfo.org.ua/content/60-fakt%D1%96v-pro-nashu-planetu>

НОВИНИ ОСВІТИ ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

МИ - ЄДИНІ В СВОЄМУ ПРАГНЕННІ ЗБЕРЕГТИ ЦЮ ЧУДОВУ ПЛАНЕТУ ДЯ НАСТУПНИХ ПОКОЛІНЬ

У жовтні 2011 року у Стокгольмі (Швеція) відбулася Міжнародна конференція всесвітньої організації «Глобальний План Дій» (GAP International). Тренери й освітяни СР з усього світу могли поділитися досвідом і познайомитись одне з одним. До цієї зустрічі долучилися й українські вчителі, тренери та координатори Проекту «Освіта для стійкого розвитку в дії», які мають власний досвід роботи у школах. Представляємо їх враження від цієї зустрічі і роздуми після подорожі.

Володимир УРУСЬКИЙ,
проректор Тернопільського комунального обласного Інституту
післядипломної педагогічної освіти, професор

Візит до Швеції українських вчителів для участі в Міжнародній конференції «Глобальний план дій» — чудова нагода обмінятися досвідом роботи зі стійкого розвитку з нашими зарубіжними партнерами.

У роботі конференції брали участь представники 17 країн з трьох континентів. Рівень актуалізації та можливості для вирішення проблем сталого розвитку у кожній країні різні. Тому було цікаво почути від закордонних членів GAP їхні звіти про стан справ та перелік проблем, характерних саме для даної країни, тим більше, що учасники конференції представляли різні рівні та ланки національної системи освіти у своїх країнах: від учителів та керівників шкіл до працівників громадських організацій.

Пролунали звіти педагогів з Уганди та Кенії про роботу з навчання учнів основам стійкого розвитку. І те, як детально вони розпитували інших учасників конференції про шляхи впровадження освіти для стійкого розвитку, свідчило про високу зацікавленість африканських представників у вирішенні глобальних проблем на своєму локальному рівні.

Таку ж активність під час роботи конференції виявляли представники В'єтнаму. Досвід цієї країни ще дуже локальний: лише п'ять навчальних закладів у столиці та два в сільській місцевості впроваджують елементи освіти для стійкого розвитку у навчальний процес. Але оптимізм представників В'єтнаму свідчив про те, що ця невеличка команда прихильників стійкого розвитку обов'язково досягне успіхів у реалізації своїх планів.

Загальне враження від обміну досвідом переконує: ми — різні, досвід і проблеми впровадження освіти для стійкого розвитку в кожній країні мають свою специфіку. Але ми — єдині у своєму прагненні зберегти цю чудову планету для наступних поколінь!

Об'єднуючись у коло на сесіях, ми відчували підтримку наших однодумців з різних країн, заряджалися спільною енергетикою готовності до дії, прагненням здійснити ще більший внесок у поширення ідей сталості на своїх національних рівнях. Збагачуючись досвідом своїх колег з інших країн, розповідаючи їм про власні надбання, ми щодня збагачувалися ідеями та мотиваціями до подальших дій.

Не дивлячись на те, що проект завершується 2012 року, всі учасники конференції висловлювали впев-

неність у тому, що освіта для стійкого розвитку має своє велике майбутнє.

Вправа на планування — чудовий приклад того, як можна будувати плани щодо подальших змін, не заціклюючись на проблемах та загрозах, які завжди зустрічаються на шляху першопроріздів.

Ще раз переконався в тому, що не варто сприймати проблеми та невдачі як перешкоди. Насправді невдачі — це новий досвід, чудова можливість для формулювання уроків, які призведуть до наступних змін та можуть слугувати стартовим майданчиком для подальшого розвитку, як власного, так і колективного.

Більшість учасників української делегації мали можливість уперше попрацювати у форматі «відкритого простору». Працюючи в окремих групах та колективно, ми вчилися не надавати позитивних чи негативних оцінок, а розглядати ситуації чи ідеї як привід для чергового уроку.

Нова термінологія, нові форми групової роботи, нові ідеї, плани — не повний перелік того, чим ми збагатилися під час перебування на конференції та беручи участь у семінарі «Навчання заради змін», який проводила Мерілін Мелманн — генеральний секретар GAP International. Було цікаво використати всі ці надбання стосовно себе самого. Вчитися, щоб постійно змінюватися, бути архітектором власних змін — це те нове і засвоєне у Швеції, що відтепер, думаю стане невід'ємною частиною життя кожного учасника семінару.

Неабияк вразила середня школа в місті Уппсалі. На прикладі цього типового навчального закладу члени делегації з України мали можливість детальніше познайомитися зі специфікою шкільної освіти в Швеції. Та найбільше нас вразили учні, які розробили і презентували гостям власну модель Міста майбутнього, побудовану на ідеях сталості. Група школярів, авторів моделі Міста майбутнього, здобула 2-ге місце на національному конкурсі минулого року й отримала грошову винагороду в розмірі 12 тисяч крон.

Презентація моделі Міста майбутнього швидко перейшла у жваву дискусію між учнями та членами делегації. Обговорювалися деталі вирішення тих чи інших проблем, пов'язаних із життям у Місті майбутнього. Рівень володіння предметом дискусії в учнів 7—8-х класів просто вражає! Школярі обміркували кожну деталь: енерго-

постачання, забезпечення продуктами харчування, вирішення транспортних проблем у мегаполісі майбутнього тощо.

Екскурсія школою, яку організували нам школярі, переконливо показала, як можна і потрібно забезпечувати функціонування навчального закладу на принципах сталості, функціональності та раціональності.

Швеція — країна, в якій турбота про людину — не лише гасло, а й стиль життя. Це було помітно на кожному кроці. У громадському транспорті, в різноманітних закладах та установах, на вулицях — усе організовано для

комфорту людей. Для України Швеція вже може слугувати прикладом організації життя на ідеях сталості. Усе побачене потребує ретельного осмислення та переформування в новий зміст як власної професійної діяльності, так і індивідуального способу життя.

Набутими знаннями та отриманим під час конференції і семінарів досвідом ми обов'язково поділимося зі своїми колегами, донесемо у тій, чи іншій формі до педагогів різних сфер з тим, щоб освіта для сталого розвитку переросла з часом у домінуючий принцип життєдіяльності українського суспільства на засадах сталості.

Таїса СМАГІНА,
*завідувач кафедри методики викладання навчальних предметів
Житомирського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*

Ставши учасниками міжнародної конференції «GAP — 2011», яка відбулася у Швеції минулої осені, вчителі житомирських шкіл розповідали про свій досвід за роки роботи у Проекті «Уроки для Стійкого розвитку» та «Уроки для Стійкого розвитку в дії», зустрічалися з колегами — представниками 17 країн, ділилися своїми успіхами та обговорювали проблеми впровадження ОСР.

Конференція у Швеції об'єднала зовсім різних, але не байдужих людей. Особисто для мене Швеція виявилася казковою країною, яка зачаровує своєю витонченістю і водночас практичністю. Це країна для людей, країна, яка «пахне» по-іншому, бо там багато зелені навколо і не палять у громадських місцях. У ній машини — дружні до пішоходів і велосипедистів, а велосипед — головний вид транспорту. У Швеції тебе оточують доброзичливі люди з великим прагненням до спілкування.

Особливо хочеться відзначити нашу роботу другого дня конференції, яка відбувалася у форматі «Open Space» (Відкритий простір) з колегами із Кенії, Уганди, В'єтнаму, Туреччини, Швеції. Цей підхід спонукав до активної дискусії, обміну досвідом і, що найважливіше, — з'ясування питань, пов'язаних із труднощами та успіхами реалізації проекту зі стійкого розвитку у своїй країні, порівнюючи свій досвід з досвідом інших учасників проекту.

Під час конференції ми не лише спілкувалися та об-

мінювалися досвідом, але й навчалися. Корисним, на мою думку, для делегації вчителів з України був семінар в рамках конференції «Навчання для змін», на якому ми змогли «відчути гордість за себе», презентуючи свої успіхи у роботі над проектом та «порадіти за успіхи інших», а також поговорити про те, що міг зробити кожен інакше, якби почав працювати в проекті з самого початку.

У рамках семінару ми здійснили «індивідуальну подорож», під час якої роль виконувала Олена Пометун, а Мерілін Мелманн розкрила нам секрет чотирьох принципів коучінгу.

Відвідування школи в місті Уппсалі та знайомство з системою роботи школи і дитячого проекту «Місто майбутнього» надихнули мене на подальшу роботу у реалізації проекту «Освіта для сталого розвитку» в Житомирському регіоні.

Відтепер Швеція — моя улюблена зарубіжна країна, а люди, з якими ми співпрацюємо в проекті, — мої однодумці. А діяльність у проекті залишається моєю улюбленою справою.

Дякую всім, хто причетний до реалізації проекту «Освіта для стійкого розвитку в дії» в Україні, і хто долучився до реалізації цього проекту в Житомирській області! Дякую всім, хто не байдужий до нашої спільної справи — освіти для стійкого розвитку!

Людмила ПИЛИПЧАТИНА,
вчитель Харківського приватного колегіуму

Я була вражена знайомством з великою, вже світовою, командою людей, які працюють в освіті для стійкого розвитку.

Представники 17 країн, які були присутні на зустрічі, дали мені багато насаги на продовження роботи. Форми проведення цієї зустрічі, такі як «глибоке слухання», «навчання для змін», «персональна подорож», «бачення майбутнього», дозволили провести значну аналітичну роботу особисто своєї діяльності, власних змін, спланувати подальші кроки.

Одна з найбільш надихаючих подій для мене — це зустріч з Мерілін Мелманн, спілкування з нею, знайомство

з її досвідом коуча. З великою надією чекатиму на продовження навчання як тренера, коуча, що є водночас, і надзвичайно корисно, і дуже цікаво.

Велике спасибі також за візит до школи в м. Уппсала, де ми знайомилися з дитячим проектом «Місто майбутнього». Вражена натхненням учнів, які в ньому продовжують працювати. У цій школі я запозичила багато ідей для своєї роботи і як вчителя, і як заступника директора.

Окреме «дякую» за турботу, яку ми відчували з боку організаторів візиту. Це було дуже приємно.

Швеція тепер і назавжди для мене - - джерело емплаурменту!

Ірина БОНДАРУК,
завідувач навчально-методичного кабінету історії та правознавства
Київського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти
м. Біла Церква

Довгоочікувана подорож тривалістю у 7 днів закінчилася. Літак успішно приземлився, й усміхнена стюардеса привітала нас із поверненням на Україну...

Згадалися слова з глибоким філософським змістом: «Велике бачиться на відстані». Відстань, подолана двічі: з України до Швеції і у зворотному напрямку. А «великими» є мої враження від країни і подій, що відбулися під час подорожі.

Отже, 5—11 жовтня я та мої колеги мали нагоду взяти участь у міжнародній зустрічі представників країн-членів організації «Глобальний план дій». Учасники зустрічі — представники 17 держав (Західної Європи, Африки, Латинської Америки, Південно-Східної Азії). Мета зустрічі — обмін досвідом щодо реалізації положень документу ООН «Стратегія освіти для стійкого розвитку».

«Прозоре повітря, кришталева вода і плани на майбутнє» — такою короткою була моя відповідь на запитання рідних, колег та знайомих вже тут, на Батьківщині, про Швецію.

Аналізуючи тиждень перебування в іншій країні, оцінюю почуте і побачене рядками відомого українського поета: «Троянди й виноград, прекрасне і корисне». Прекрасним є, звичайно, знайомство з чудовою країною — Швецією; приємними є відчуття від знайомства з її історією, краєвидами, мешканцями. Недаремно її називають Північною Венецією. Велич і краса побаченого, я впевнена, ще надовго яскравими спалахами зринатиме в моїй уяві.

Надзвичайно корисними були робота під час конференції, обмін досвідом, удосконалення навичок тренерської діяльності. Обговорювалися питання змісту освіти для стійкого розвитку, запровадження курсу «Уроки для стійкого розвитку» у загальноосвітніх навчальних закладах України. Досвід реалізації проекту в Україні — це реальна спроба запровадити освіту для стійкого розвитку в існуючу систему середньої освіти, і це викликало жвавий інтерес в усіх представників зустрічі. Представники з Німеччини, Ірландії, Польщі, країн Африки (Кенії, Уганди), Південно-Східної Азії (В'єтнам) відзначили досвід України як такий, що може бути адаптованим до освітніх систем їхніх країн.

Цікавим і пізнавальним був візит до загальноосвітньої школи м. Уппсала. Ми ознайомилися з діяльністю педагогічного колективу як у цілому, так і у контексті реалізації положень та ідей освіти для стійкого розвитку; також учні школи розповіли про реалізацію власного проекту «Місто майбутнього», який був визнаний одним із кращих на національному рівні. Я уважно слухала юних авторів, разом з ними переймалася проблемами нашої неосяжної спільної домівки під назвою Земля, і, розуміючи значення і відповідальність задуманої справи, пишалася тим, що й українські учні відчувають себе відповідальними за недалеке майбутнє. Будуючи уявний Зореліт, насаджуючи зелені гаї, рахуючи краплини води, вони намагаються творити це майбутнє вже сьогодні.

ФОТОХРОНІКА КОНФЕРЕНЦІЇ

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

АнетГОУ,
Мельбурнський королівський технологічний інститут

ДОВГА, ЗВИВИСТА (І КАМ'ЯНИСТА) ДОРОГА ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ ДАЯ СТААОСТІ

Доріжка, що привела до виникнення Декади освіти для стійкого розвитку, оголошеної ООН (2005—2014) починається з 1960-хрр., і на цій дорозі було багато пагорбів, вибоїн і обходів.

Початок

У 1960-ті роки вчені всього світу закликали до визнання того факту, що розпочалася всесвітня екологічна криза, спричинена зростанням населення світу, продовженням вичерпування природних ресурсів і збільшенням забруднення повітря, землі і води. Ці проблеми довіклля найчастіше розглядалися як наукові, тобто такі, що можуть вирішуватися науковим шляхом й за допомогою технологій. Проте неодноразово й власне вчені доводили, що лише науки і технології недостатньо. Вони хотіли більшого поширення інформації про довіклля для широкого загалу: наприклад, Рейчел Карсон (1962, с. 30) писала, що «Населення повинне вирішувати, чи хоче воно продовжувати рухатись тим самим шляхом, і може зробити цей вибір тільки, коли володіє всією повнотою інформації». Учені також вбачали в освіті суттєву умову для усвідомлення учнями загрози для роду людського і стимулювання роздумів і обговорень соціальних і біологічних проблем людства. (Бойден, 1970, цит. за Гоу, 1997, с. 4).

Термін «екологічна освіта» вперше був використаний 1965 р. у США й Об'єднаному Королівстві. Наприклад, в березні 1965 р. на конференції в Кільському Університеті присутні вчені погодилися, що екологічна освіта «повинна стати суттєвою частиною освіти всіх громадян, не тільки у зв'язку з важливістю їхнього розуміння чогось відносно довіклля, а й тому, що це величезний освітній потенціал, який сприятиме появі науково грамотної нації» (Вілер, 1975, с. 8). Опис цілей екологічної освіти, який з'явився у другій половині 1960-х і першій половині 1970-хрр., концентрував увагу на включенні екологічного компонента в зміст освіти на всіх рівнях, просуваючи навчання прийомів діяльності, яка сприятиме збереженню навколишнього середовища, і стимулювання загального усвідомлення його проблем. Такі основи були

більш закликом, ніж реальним керівництвом, що зробило екологічну освіту незрозумілою, неясною ідеєю, про що Хелгесон та ін. (1971, цит. за Лукасом, 1979, с. 6) писали в огляді екологічної освіти для шкільних адміністраторів: «Небажання осіб, пов'язаних з екологічними проблемами і екологічною освітою, визначити сферу їхньої уваги призвело до розпилення в дискусії, яке навряд чи призведе до корисного аналізу проблем або їх успішного вирішення». Минуло 35 років, а численні дискусії навколо розмитості освіти для стійкого суспільства стійкого розвитку не припиняються.

Відповіддю уряду на заклики науковців і широкої громадськості стало прийняття законодавчих актів щодо чистоти води й повітря і, в деяких випадках, вироблення політики і навчальних програм з екологічної освіти. Сюди відносилися Закон про екологічну освіту в США (1970) та низка програм в Англії, Канаді, Сполучених Штатах, Радянському Союзу та Швеції (див. Лінке, 1980, розділ 3).

1972 року в Стокгольмі відбулася Конференція ООН з проблем оточуючого середовища людини, яка «напевне являла собою найбільш вагоме досягнення за багато років у напрямі міжнародної співпраці та зобов'язань зі збереження навколишнього середовища» (Лінке, 1980, с. 23) і де також було визнано роль освіти. У вступі до рекомендацій конференції щодо дій міжнародної спільноти зокрема зазначалося (цит. за Лінке, 1980, с. 25): «Освіта і навчання щодо проблем збереження навколишнього середовища мають центральне значення для успішної реалізації екологічної політики в довготерміновій перспективі, тому що це — єдиний засіб мобілізації обізнаного та відповідального населення та забезпечення людських ресурсів для втілення програм практичних дій».

Погодження напрямку

Стокгольмська конференція сприяла усвідомленню загального характеру проблем екології й розвитку, і, як наслідок, було започатковано Програму Організації Об'єднаних Націй з навколишнього середовища (ЮНЕП). Окрім того, в рекомендаціях Конференції йшлося про формування екологічної освіти як одного з найважливіших чинників рішучого подолання світової екологічної кризи (Белградська хартія, ЮНЕСКО 1975) і зазначалося, що ЮНЕСКО має взяти на себе провідну роль у виробленні міжнародної програми екологічної освіти у співпраці з іншими установами ООН, неурядовими організаціями та країнами-членами.

Міжнародна програма екологічної освіти ЮНЕСКО-ЮНЕП була започаткована в 1974 році під проводом Білла Степпа, однієї з ключових постатей екологічного просвітницького руху в Сполучених Штатах (Гоу, 2001). Вона мала на меті «розробити загальні принципи та напрям для міжнародної програми подальшої екологічної освіти, яка б ґрунтувалася на засадах співпраці» (Грінелл і Вомерслі, 1976, с. 19). Її заходи в перші три роки включали дві визначальні події для історії розвитку екологічної освіти — Белградський міжнародний форум з екологічної освіти (1975) та Міжурядову конференцію з екологічної освіти в Тбілісі (СРСП) в 1977 році (ЮНЕСКО, 1978).

Цілі й завдання екологічної освіти, викладені в рекомендаціях Тбіліської міжурядової конференції, були підтримані учасниками подальших зустрічей ЮНЕСКО і ООН. Наприклад, у звіті Міжнародного Конгресу ЮНЕСКО з екологічної освіти і навчання, який проходив у Москві в 1987 році, підкреслюється: «Рекомендації Тбіліської конференції (1977) щодо цілей, завдань і керівних принципів вважаються базовою структурою для екологічної освіти на всіх рівнях у системі шкільної освіти та поза нею» (ЮНЕСКО-ЮНЕП, 1988, с. 6). Так само освітній розділ Порядку денного на XXI сторіччя, стратегічного плану ЮНЕСКО, містить такі рядки: «Декларація і рекомендації Тбіліської міжурядової конференції з навколишнього середовища і розвитку, організованої ЮНЕСКО і ЮНЕП і проведеної в 1977 році, містять основні принципи, які лягли в основу пропозицій, представлених у цьому документі». Цілі і завдання, вироблені в результаті Тбіліської конференції наведено нижче (ЮНЕСКО, 1978, с. 26—27):

1. Екологічна освіта має такі цілі:

- сприяти формуванню чіткого усвідомлення економічної, соціальної, політичної та екологічної взаємозалежності у місті й селі та дбайливого ставлення до неї;
- забезпечити можливості для набуття кожною людиною знань, формування цінностей, ставлень і готовності захищати і покращувати навколишнє середовище та вироблення необхідних для цього вмій і навичок;
- створити нові моделі поведінки осіб, груп та суспільства загалом по відношенню до навколишнього середовища.

2. Завдання екологічної освіти розподіляються за такими категоріями:

Усвідомлення — допомогти соціальним групам і особам виробити усвідомлення та більш чутливе ставлення до всіх складових навколишнього середовища у їх сукупності та пов'язаних із ним проблемами.

Знання — допомогти соціальним групам і особам набутти досвіду стосовно різноманітних аспектів навколишнього середовища та пов'язаних із ним проблем та сформувати базове уявлення про них.

Ставлення — допомогти соціальним групам і особам виробити низку цінностей і дбайливе ставлення до навколишнього середовища, мотивацію до активної участі у боротьбі із забрудненням і в захисті навколишнього середовища.

Уміння й навички — допомогти соціальним групам і особам набутти вмій і навичок для визначення і розв'язання екологічних проблем.

Участь — забезпечення можливостей для активної участі соціальних груп і осіб у діяльності з вирішення екологічних проблем на всіх її рівнях.

Упродовж 1970—1980-х років Міжнародна програма ЮНЕСКО з екологічної освіти й далі підтримувала розвиток екологічної освіти за допомогою публікацій, наприклад, виданих в межах Програми «зеленої серії» книжок і бюлетеня «Connect», а також конференцій, таких як зустріч у Москві під девізом «Тбілісі+10» у 1987 році та регіональні засідання (зокрема австралійський семінар ЮНЕСКО з освіти і людського розвитку в 1975 році (Лінке, 1977)).

Нова назва дороги

У 1980 році Міжнародний союз охорони природи і природних ресурсів (МСОП) у співпраці з Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) і Всесвітнім фондом охорони дикої природи (WWF) опублікував «Всесвітню стратегію охорони природи». Цей документ, який мав підзаголовок «Збереження природних ресурсів для стійкого розвитку», прискорив процес запровадження національних і місцевих природоохоронних стратегій у всьому світі, в тому числі в Австралії в 1983 році (DHAЕ, 1984). Один із «ключових принципів» Національної природоохоронної стратегії Австралії (NCSA) полягав у тому, щоб «здійснювати просвітницьку діяльність у громаді щодо взаємозалежності стійкого розвитку та охорони природи» (DHAЕ, 1984, с. 16).

У 1987 році був опублікований звіт Всесвітньої комісії з навколишнього середовища і розвитку (також відомий

як звіт Брундтленд), де стверджується, що «в усьому світі вирішальна роль відводиться учителям», які мають допомогти втілити в життя «далекосяжні соціальні зміни», необхідні для стійкого розвитку.

У глобальному плані дій Порядок денний на XXI сторіччя, прийнятому Конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992) перший пріоритет у розділі про освіту звучить як «переорієнтація освіти на питання стійкого розвитку», і пояснюється так (ЮНЕСКО, 1992, параграф 36.3):

«Освіта має вирішальне значення для сприяння стійкому розвитку і розширення можливостей країн у вирішенні питань навколишнього середовища і розвитку... Вони також мають вирішальне значення для забезпечення поінформованості з питань екології та етики, формування цінностей і підходів, розвитку навичок і заохочення

поведінки, яка відповідає стійкому розвитку і в цілях забезпечення ефективної участі населення в процесі прийняття рішень».

У 2002 році в Йоганнесбурзі відбувся Всесвітній саміт ООН зі стійкого розвитку. На ньому теж було проголошено, що освіта є одним з рушійних чинників для сприяння стійкому розвитку. При цьому положення Порядку денного для XXI сторіччя про роль освіти у створенні умов для такого розвитку, який враховує та збагачує природний розвиток, було розширено і охоплювало також соціальну справедливість та боротьбу з бідністю як базові принципи розвитку, що є стійким (ЮНЕСКО, 2004, с. 7).

Розглянувши пропозиції Японії і Швеції, Генеральна Асамблея ООН на 57-й сесії в грудні 2002 року прийняла резолюцію про початок Декади освіти для стійкого розвитку з січня 2005 року відповідно до Плану виконання рішень Всесвітнього саміту зі стійкого розвитку (Йоганнесбург, 2002). Провідною установою Декади була названа ЮНЕСКО, яка розробила проект Міжнародної програми впровадження (ЮНЕСКО, 2004).

Програма ЮНЕСКО поєднує кілька вже діючих міжнародних ініціатив, зокрема Цілі розвитку тисячоліття, рух «Освіта для всіх», та Декаду грамотності ООН, з освітою для стійкого розвитку.

Йдемо паралельною стежкою?

Працюючи над цією статтею, я з інтересом перечитала Рамки екологічної освіти в Белградській Хартії (ЮНЕСКО, 1975) і зокрема такі рядки:

«Надзвичайно важливо, щоб громадяни світу наполягали на заходах, спрямованих на підтримку такого типу економічного розвитку, що не тягне за собою шкідливих наслідків для людей та жодним чином не погіршує якість їхнього навколишнього середовища і життєвих умов...»

Мільйони людей матимуть самі узгоджувати свої пріоритети та керуватися нормами «особистої та індивідуалізованої глобальної етики», всією своєю поведінкою демонструючи готовність до покращення якості навколишнього середовища і життя усього населення світу...

Усі ці глобальні програми спрямовані на досягнення якісного рівня життя і його покращення, зокрема для найбільш обділених і маргіналізованих, на реалізацію прав людини, в тому числі сприяння гендерній рівності, зменшення бідності, поширення демократії та формування активної громадянської позиції. Якщо Цілі розвитку тисячоліття окреслюють низку відчутних та вимірюваних завдань розвитку, в контексті яких освіта є суттєвим ресурсом та індикатором; якщо програма «Освіта для всіх» зосереджується на шляхах забезпечення умов, за яких кожна особа матиме можливість здобути освіту, а Декада з грамотності ООН робить наголос на поширенні ключового навчального інструмента для всіх форм структурованої навчальної діяльності, то Декада освіти для стійкого розвитку, більше ніж ці три програми, спрямована на зміст і мету освіти. Започаткування і розроблення моделі освіти для стійкого розвитку веде до перегляду всіх форм навчального процесу та інтеграцію в кожній з них методів і підходів, що сприяють формуванню цінностей стійкого розвитку (Університет ООН, 2006)

Може скластися враження, принаймні на перший погляд, що досягнутий пункт призначення не відповідає тому, який був запланований на час появи екологічної освіти приблизно сорок років тому. Чи справді так?

Реформа освітніх процесів і систем є незамінною для формування цієї нової етики розвитку та світового екологічного порядку...

Така нова екологічна освіта повинна ґрунтуватися на широкій основі, вона має бути тісно пов'язана з базовими принципами Декларації ООН про новий економічний порядок».

Белградська хартія була написана тридцять років тому, однак ці позиції так само могли б увійти до базових документів Декади. Багато спільного між останніми двома цитатами: завдання реформувати освітні процеси та збалансувати якість людського життя, охорону навколишнього середовища та економічний розвиток. Можливо, незважаючи на деякі повороти, обходи та вибоїни, ми йдемо по стежці, що дуже подібна до тієї, на яку ступили освітяни-екологи сорок років тому.

ВАРТО ЗАМИСЛИТИСЯ

Природа — це вічне життя, становлення і рух.

Природа не визнає жартів, вона завжди правдива, завжди серйозна, завжди сувора; вона завжди права; помилки ж і омани виходять від людей.

Природа — творець усіх творців.

І.В. Гете

Природу перемагають, тільки підкоряючись її законам.

Ф. Бекон

Природа — це найкраща з книг, написана на особливій мові. Цю мову треба вивчати.

Н.Г. Гарін-Михайловський

У природі немає нічого мертвого.

Т. Готье

Природа так про все подбала, що повсюди ти знаходиш, чому вчитися.

Леонардо да Вінчі

Природа завжди діє не поспішаючи і по-своєму економічно.

Ш. Монтеск'є

У природи чисте серце.

Х. Огума

Немає нічого більш впорядкованого, ніж природа. Творіння природи досконаліше творинь мистецтва.

Цицерон

Природу не можна застигнути неохайною і напівроздягнутою, вона завжди прекрасна.

Природа не терпить неточностей і не прощає помилок.

Р. Емерсон

Aoife FLYNN,
Youth Co-ordinator
Global Action Plan
Dublin, Ireland

НАВЧАННЯ ДЛЯ ЖИТТЯ — МОЛОДІЖНІ ПРОГРАМИ CAP В ІРЛАНДІЇ

Кожного року до шкіл, що працюють за програмами GAP в Ірландії, долучаються понад 500 осіб учнівської молоді, яка **проживає** в районі Дубліна. Ініціативи надходять як зі сторони шкіл і різних молодіжних об'єднань, так і з молодіжних клубів CAP, що головним чином займаються неформальною освітою, але пов'язані зі шкільною навчальною програмою.

Навчання для життя — **Learning for Life** — так називається основна програма освіти, що пропонує GAP Ірландії для молоді. Вона складається з таких модулів:

- Навчання для життя — освітня шкільна програма
- Діяльність у школах на базі моделі Великої Британії
- Підготовка вчителів
- Еко Клуб — Молодіжні екологічні клуби
- Екологічні чемпіони — програма для молоді віком від 16 до 25 років
- Вирощування рослин — програма садівництва для шкіл
- Конкурс на кращий дизайн простору
- Фото-календар — змагання
- Молодіжні акції
- Молодіжна екологічна мережа
- Програма контролю за парками «Поважай свій парк»

Навчання для життя — це шкільна програма, яка працює протягом 10 тижнів, дає молоді знання з екологічних питань, і в той же час заохочує їх до здійснення невеличких практичних дій на захист довкілля.

Ця програма працює як у початкових школах, так і в середніх, у тісному зв'язку з національною навчальною програмою освіти з географії та громадянства. Працює вона також і як позашкільна, неформальна 5-тижнева освітня програма, що включена у діяльність молодіжних клубів та позашкільних проектів.

Молодь бере участь у невеликих акціях, а наступного тижня доповідає про свої дії. Наприклад, садження дерев, прибирання, до яких додаються ігри та різні заходи.

Шкільні заходи, що базуються на моделі CAP Великої Британії і відбуваються на чолі зі студентами, які надихають молодь вживати заходи щодо скорочення впливу на навколишнє середовище безпосередньо в їхній школі, мають відчутні результати.

Програма очолена студентами, і це дає можливість їм самим вирішувати, яким буде проект і у якому напрямку діяти. Це дає їм реальний шанс змінювати практику школи і впливати на шкільну аудиторію. Це дає студентам реальний життєвий досвід прийняття рішень й управління проектами та цінні уроки громадянськості.

Програма підготовки вчителів затверджена Департаментом освіти, являє собою тижневий курс тренінгу вчителів. Курс охоплює екологічну освіту в класі і створення шкільних садів.

Екоклуби та пов'язана з ними Молодіжна програма підготовки майбутніх лідерів є частиною тих неформальних програм CAP Ірландії, які орієнтовані на молодь. До неї долучаються хлопці та дівчата віком від 9 до 15 років. Екоклуби діють щотижня, а його члени беруть участь у заходах, проектах і поїздках. Члени клубу вивчають питання довкілля і беруть участь в акціях щодо його захисту шляхом конкретних дій, ігор і мистецьких творів. Старші за віком члени клубу можуть залишатися у ньому в якості помічників для Майбутніх лідерів, надаючи допомогу управлінням клубу, підтримуючи та мотивуючи молодших його членів.

Існує також програма для 16—23-річних, яка складається з двох освітніх семінарів. У ній беруть участь так звані **Екологічні чемпіони** (колишні Наставники майбутніх лідерів). Вони складають програму дій екологічного цільового проекту, таких як створення скульптури верби в громадському середовищі або переобладнання звичайного автомобіля на такий, що використовує біопаливо. Учасники мають можливість вибрати проект, у якому би вони хотіли брати участь.

Вирощування рослин — молодіжна програма садівництва, яка об'єднує школи, молодіжні проекти та місцеві парки. Вона охоплює вирощування овочів і сприяє **біорізноманіттю**. Клуб працює в школах, у різних парафіях з молоддю різного віку. Основні принципи проекту будуються навколо сталого розвитку та здорового способу життя, відчуття гідності за створення спільного простору.

Окрім цього програма мала великий успіх у місцевих парках в контексті позитивного використання суспільного простору та запобігання вандалізму.

Конкурс на краще оформлення простору є відкритим для всіх молодих людей в області Ballupt, зокрема шкіл і молодіжних груп. Він був створений 2007 року для підвищення у молоді громадянської гордості та відповідальності за організацію просторів в районах Ballupt. Щороку конкурс вигравали найсильніші з молодіжних та шкільних проектів. А темою 2010 року було підвищення **біорозмаїття**, щоб відзначити 2010 рік як Міжнародний рік біорозмаїття.

Фотокалендар — ще один щорічний конкурс, який заохочує молодих людей замислитися над питаннями

довкілля через фотографування. Світлини, що перемогли на конкурсі, потрапляють до календаря разом з так званими «зеленими порадами» та головними екологічними датами року.

Ключовим елементом молодіжної програми CAP Ірландії є заходи для молоді, що пов'язані з ключовими національними екологічними кампаніями. Це такі події, як «Тиждень біорозмаїття» та «Дерево тижня», або включення до загальногромадських заходів з очищення територій, чи прогулянка з метеликами і т. п.

Молодіжна екологічна мережа Ballymun в майбутньому планує створити екологічний форум, що збиратиме молодь віком від 12 до 16 років раз на місяць, аби вчитися брати участь в акціях на захист довкілля. Заходи будуть розроблені насамперед для того, щоб надихнути молодих членів команди і підсилити їх спроможність через вивчення екологічних питань. Головним результатом цього форуму буде розробка положення з порадами від молоді, яке інформуватиме установи та громадських керівників щодо екологічних проблем.

Діяльність Форуму включатиме:

- створення команди;
- взаємне навчання;
- демонстрацію фільмів;
- використання творчих методів у навчанні учасників висловлювати свої ідеї та спілкуватися. Наприклад, під час складання документа для керівників району Ballymun треба дотримуватись закону і, в той же час, бути активними у процесі змін.

Програма контролю за парками «Поважай парки» спрямована залучити місцеву молодь до тривалого догляду та захисту місцевих парків. Така підтримка є ключем до забезпечення довгострокового захисту і цілісності паркових зон. Дбайливо доглядаючи парки, місцева молодь тим самим вчиться більш глибоко їх цінувати і розуміти їх вартість.

Ця програма призначена для створення молоддю власності на території місцевих парків, із залученням відповідних місцевих органів та установ, що відповідають за

загальне управління цією територією.

Глобальний план дій працює для того, щоб залучити молодь до практичних дій, які відрізняються від їхньої діяльності у школі та поза нею. Ми проводимо низку молодіжних програм. Ми проводимо програми для молоді в школах, громадських центрах та у співпраці з центрами працевлаштування. Наші програми роботи з молоддю охоплюють і соціальну, і екологічну сферу, де було зроблено окремі внесок. І наші досягнення тут є досить відчутними, тому що:

- Ми працюємо в різних напрямках стійкого розвитку, що включають такі аспекти, як продукти харчування, енергія, вода та відходи.
- Ми домагаємося змін у поведінці учасників проекту, ефект від яких є довготривалим.
- Ми приносимо нові ідеї, які учасники можуть використати одразу у своїх практичних діях, або розпочати щось зовсім нове.

Есо Club (колишня назва — «Мисливці за головою»), — це молодіжний клуб, що приваблює молодих людей у вирішенні екологічних питань.

Щотижня молодь приходять до клубу і бере участь у діяльності для довкілля, починаючи фільмуванням анти-смітцевої кампанії та завершуючи вирощуванням овочів у клубному садку, чи виготовленням мистецьких витворів з речей, які б викинули, даючи їм друге життя.

Під час літніх канікул та у святкові дні ми проводимо екологічно тематичні екскурсії для членів Есо клубу.

Програма *Вирощування рослин дає* можливість учням розширити свої можливості, контролюючи оформлення і використання позашкільного простору.

Це може бути світлове обладнання на шляху до школи, чи, наприклад, вирощування овочів у вашому саду або створення куточку біорозмаїття у молодіжному центрі. Таке навчання — шляхом фізичного втілення та експерименту — слугуватиме учням відправною точкою для **надихаючих** дій щодо захисту і збереження природного середовища, сприяє довготривалому відношенню до довкілля у стилі стійкого розвитку.

Джерело

<http://globalactionplan.ie/in-school/rearing-to-grow/>

ВАРТО ЗАМИСЛИТИСЯ

Усі люди народилися вільними й рівними за своєю гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства.

Декларація Прав Людини, 1948, стаття 1.

Світ неможливо утримати силою. Його можна лише досягти розумінням.

Альберт Ейнштейн

Я не згоден із тим, що ви говорите, але пожертвую своїм життям, захищаючи ваше право висловлювати власну думку.

Вольтер

Любов виникає з любові, коли хочу, щоб мене любили, я сам першим люблю.

Григорій Сковорода

Хто дуже довго думає про те, щоб робити добро, в того немає часу бути добрим.

Р. Тагор

Людство бачиться деревом: у кожної гілки своя пташка, у кожної пташки своя мова, а разом - дерево. А спільно — хор.

Дмитро Чередниченко

Шанкар МУСАФІР,
координатор проекту MESD,
Нью-Делі, Індія

ОСВІТА «МІЛЕНІУМ» ДЛЯ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Програма «Освіта «Міленіум» для стійкого розвитку» (MESDP)¹ була розроблена групою Educamp для впровадження по всій Індії у понад 25 школах системи «Міленіум». Програма була розроблена відповідно до стратегії ЮНЕСКО з питань освіти для стійкого розвитку (ОСР), метою якої є освіта у трьох аспектах: навколишнє середовище, суспільство та економіка.

За сутністю ця програма є проектом, навчання в якому діти проводять, в основному, поза класним приміщенням. Інформація за загальними тематичними питаннями подається у вигляді інтерактивних семінарів. Головна ідея цього освітнього проекту полягає в тому, щоб дати учням практичний досвід, який допоможе їм визначитися щодо понять та тлумачень стійкого розвитку.

Два великі проекти, що вже сьогодні завершені, були присвячені проблемі відходів: **Проект Kabadiwala** та **Проект «Аудит Відходів»**, про які йтиметься далі.

Проект 1 — Kabadiwala.

Спочатку — про назву проекту. **Kabadiwalas** — так звучать в Індії місцеві переробники відходів, які їздять на велосипеді від оселі до оселі і збирають відходи: газети, пивні пляшки, металеві бляшанки, пластик і т. п. За відходи людина отримує невелику винагороду.

Отже, Проект «Кабадівала» був започаткований для того, щоб відстежити процес переробки відходів в Індії, а також фактів їх появи та подальшого життя.

Метою другого проекту був аудит відходів. Обидва Проекти були реалізовані в школах системи «Міленіум» у північній частині Індії, в Амрітсарі, Мохалі та Нью-Делі.

Проект **Kabadiwala** є спробою краще зрозуміти сутність процесу утилізації відходів і поширити ці знання серед місцевих збирачів відходів — кабадівал.

Увесь проект складається з конкретних кроків — етапів.

Етап 1.

На першому етапі проекту учні запрошували кабадівалу до себе додому і з'ясовували, які саме матеріали вони можуть прийняти у них і скільки за них можна отримати грошей. Зазвичай, з кабадівалою ніхто не спілкується і не взаємодіє, так що для дітей це був перший такий досвід. Деякі з дітей брали інтерв'ю поза межами власного будинку, інші запрошували кабадівалу в дім і там ставили запитання. Інколи члени родини учнів допомагали їм у цьому.

Етап 2.

На другому етапі проекту учні ділилися своїм досвідом один з одним та обговорювали його в класі. Інформація, зібрана кабадівалою, поширювалася серед однокласників.

Етап 3.

Увесь клас вирушає на склад, де місцеві кабадівали зберігають зібрані матеріали. Головному кабадівалі ставлять питання, і з його відповідей учні дізнаються, які матеріали як саме переробляються (куди, наприклад, йде метал, або на що переробляється папір тощо).

Етап 4.

Учні готують доповідь про всі етапи переробки матеріалів і відзначають на мапі Індії місця, де вони переробляються.

Етап 5.

Місцевого кабадівала запрошують в якості головного гостя на шкільні збори, на яких учні доповідають про нього. Кабадівали, яких ніхто не визнає в суспільстві, і які мають дуже низький соціальний статус, отримують тут визнання. Вперше в Індії кабадівала був запрошений як головний гість на суспільний захід.

З'язок ОСР з цим проектом дуже прозорий. Проект є екологічним, тому що відноситься до питань переробки, але має також і соціальний компонент, оскільки людина, яку ніхто не визнавав у суспільстві, отримала соціальне визнання за свою роботу.

У рамках проекту також розглядають і економічні питання ОСР. Так, заробляння кабадівалою коштів для існування, і те, що неофіційний сектор в системі переробки відходів існує сам по собі — все це економічні аспекти.

Усе, що відбувалося в проекті, учні зафіксували. Стрічку, яку назвали «Кава з Кабадівалою», можна побачити на **Youtube** за посиланням:

<http://www.youtube.com/watch?v=wPlj1bM8vmk>

Проект 2: «Аудит Відходів».

Зазвичай, коли у школі постає питання про відходи, учні квапляться з рішеннями. Вони починають з компостування хробаками, переробки паперу, тощо. Однак жоден із них не намагається дістатися до суті проблеми. Аудит відходів, імовірно, є найефективнішим засобом навчання у школі поводженню з відходами.

«Аудит відходів» буквально означає з'ясування питання, скільки відходів накопичується в школі щодня. Усі відходи школи збирають і складають в одному місці. Учні власноруч розбирають відходи і відокремлюють папір, пластик, матеріали біологічного походження, що можуть самостійно розкладатися, алюмінієву фольгу та інші матеріали. Вони зважують кожну одиницю тих відходів для того, щоб з'ясувати, яка частка кожної категорії відходів накопичується щоденно. Після того, як робиться перевірка за визначенням змісту і кількості відходів, складається шкільний план їх переробки.

Аби дізнатися про весь процес аудиту відходів, можна подивитися фільм на **YouTube** за посиланням:

<http://www.youtube.com/watch?v=OylCoDPpt58>

¹ MESDP — Millennium Education for Sustainable Development Programme

Програма «Освіта «Міленіум» для стійкого розвитку» (MESDP) має намір увести багато таких програм в індійських школах. Таким чином, індійські освітяни і надалі збираються виховувати в учнях необхідні навички, цінності та правильне відношення до стійкого розвитку, які могли б розвиватися в майбутньому.

ЗНАЙОМТЕСЬ: НГУЙЕН ПХУОНГ, УЧИТЕЛЬ СТІЙКОГО РОЗВИТКУ З В'ЄТНАМУ

19—21 березня 2011 року в Києві проводився тренінг для тренерів «Навчання вчителів методики викладання курсів за вибором «Уроки для стійкого розвитку». Тренери проекту з 8 регіонів України працювали над програмами навчальних семінарів для вчителів, знайомилися з методикою нових розроблених курсів: для учнів 3-х, 4-х та 9-х класів. Протягом трьох днів учителі вчилися проводити окремі модулі за програмами семінарів, удосконалювали свої викладацькі навички, знайомилися з новими формами роботи та теоретичними положеннями освіти для стійкого розвитку.

На тренінгу була присутня гостя — 25-річна вчителька з В'єтнаму **Нгуєн ПХУОНГ**. У своїй країні вона тільки-но розпочала роботу у проекті ОСР. Ми попросили її розповісти про свій перший досвід вчителя курсу для стійкого розвитку у В'єтнамі та поділитися враженнями від семінару та всієї подорожі до України.

Хуонг, розкажіть, будь ласка, про свій власний досвід освіти для стійкого розвитку в школах В'єтнаму.

Я працюю в неурядовій організації АІС (Action For the City) — «Дії для Міста» у В'єтнамі. З січня цього року разом з організацією GAP International та C&E (ще одна НУО у В'єтнамі) ми почали реалізацію проекту «Партнерство для дій спільноти проти зміни клімату». Працюємо з дітьми 6—7-го класів у Ханой та місті Хью, щоб підтримувати їх у зміні своєї поведінки на таку, що відповідає стійкому розвитку.

Ми обрали сім тем і щотижня проводимо один урок тривалістю 45 хвилин. Нашу програму можна поділити на три етапи:

- адаптація матеріалів;
- пілотні (експериментальні) випробування;
- польові випробування.

Спочатку ми використовували ті матеріали, що надіслала нам українська організація «Вчителі за демократію та партнерство» («Уроки для стійкого розвитку» — посібники для учня і вчителя). Після трьох етапів будемо адаптувати і вносити зміни відповідно до наших умов.

Важливим напрямком діяльності цього проекту є підготовка вчителів для подальшого навчання дітей. Отже, у березні 2011 року до В'єтнаму приїхала Мерілін Мелманн від Міжнародної організації Глобальний План Дій (GAP International) і провела перший навчальний курс з підготовки вчителів.

У липні 2011 року і наступного року навчання продовжаться — відбудуться ще два тренінги з навчання вчителів.

Методика роботи з вчителями передбачає три послідовні етапи: спочатку організація AfC працює, а вчителі в цей час спостерігають за роботою; на другому етапі АГС також демонструє, а ми спостерігаємо, а вже після цього ми спостерігаємо за роботою вчителів.

Ми сподіваємося, що після таких експериментальних етапів навчання викладачі стануть спроможними проводити уроки з ОСР.

Що виявилось для Вас новим і найкориснішим на семінарі для українських учителів у Києві?

Я встигла багато чому навчитися у тренерів та учасників цього семінару. У В'єтнамі нам було важко працювати з українським матеріалом, що надіслала організація «Вчителі за демократію та партнерство», тому що ми не могли перекласти їх як слід з української на в'єтнамську. Для перекладу з української ми використовували Google Translate, і з цього нічого путнього не вийшло.... Але коли я стала учасницею цього семінару в Києві, то почала розуміти все: підходи, план уроку, і якою є роль вчителя, і як виглядає робота в команді.... Я також дуже вдячна українським вчителям-учасникам цього семінару. Вони дуже впевнено і з ентузіазмом проводили уроки з навчального курсу. Крім того, я дуже зацікавилась педагогікою емпайерменту, тому що це найголовніше в роботі з освіти для стійкого розвитку.

Чи сподобався вам Київ і люди, яких Ви тут зустріли? Щось здивувало?

Київ — дуже гарне місто, одне з кращих, які я відвідувала коли-небудь. Мене вразила кількість красивих церков і майданів у місті. Я із задоволенням прогулювалася парками і головною вулицею. Помітила, між іншим, що Київ і Ханой мають багато спільного! Вони розростаються великою кількістю висотних будівель, страждають від перенавантаження машин і заторів на дорогах, але попри все ще зберігають в собі пам'ятки культури, стародавні вулиці та будівлі... Дуже сподобалися й українські страви!

У Києві я зустрічалася з багатьма людьми: колегами, експертами з ОСР, яким я дуже вдячна за підтримку і доброзичливість. Я почувалася дуже комфортно впродовж перебування на Україні. Працювати з учителями було дуже приємно. Крім того, вони допомогли здобути досвід, навички для реалізації проектів у В'єтнамі.

НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЄВІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МЕТОДИКА ТА МЕТОДОЛОГІЯ

ДІЄМО ДЛЯ РОЗВИТКУ

Особливості організації навчального процесу в межах курсу «Моя щаслива планета»

Оксана ОНОПРІЄНКО,
кандидат педагогічних наук, автор курсу «Моя щаслива планета»;
Анжеліка ЦИМБАЛУРУ,
кандидат педагогічних наук, автор курсу «Моя щаслива планета»

У новому навчальному році розпочалась апробація навчально-методичного забезпечення курсу «Уроки для стійкого розвитку. Моя щаслива планета» для 3—4 класів. Цей курс є складовою системи освіти для стійкого розвитку, що реалізується в загальноосвітніх навчальних закладах. Але він має певні особливості, які відрізняють його від розроблених для 7—8 класів матеріалів. Вони полягають у конкретизації певних концептуальних засад побудови змісту навчання, у структурі курсу та організації діяльності учнів і вчителів.

Концептуальні засади програми курсу уроків для стійкого розвитку для учнів 3—4 класів «Моя щаслива планета»

Завданнями Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті та Концепції екологічної освіти України передбачено формування екологічно доцільної поведінки школярів. Одним зі шляхів реалізації цих завдань є включення у систему початкової освіти курсу за вибором «**Уроки для стійкого розвитку. Моя щаслива планета**».

Основна ідея курсу полягає в реалізації в навчально-виховному процесі основних принципів стійкого розвитку, а саме:

- забезпечення діалектичного взаємозв'язку між цінностями і поведінкою особистості;
- активності суб'єкта і поліпотребнісної мотивації до діяльності у відповідному напрямі;
- доступності завдань, що ставляться перед учнями;
- єдності змісту з повсякденним життям дітей.

Курс передбачає досягнення змін у звичках, поведінці та стилі повсякденного життя учнів, спрямовує на раціональне ставлення до використання ресурсів планети і їх свідоме заощадження. «Уроки для стійкого розвитку» спрямовані на формування в учнів екологічно активної позиції, прагнення діяти для збереження довкілля, досягнення стабільного розвитку суспільства та позитивного сприйняття майбутнього.

Цей курс є складовою наскрізної системи шкільних предметів під назвою «Уроки для стійкого розвитку», що запроваджують у загальноосвітніх навчальних закладах першого і другого ступенів.

Його зміст і методика розроблені у рамках міжнародного проекту «Освіта для стійкого розвитку в дії» української організації «Вчителі за демократію та партнерство» і шведської організації «Глобальний план дій» у партнерстві з Інститутом педагогіки НАПН України.

Методологічні засади курсу ґрунтуються на поєднанні діяльнісного та особистісно орієнтованого підходів у поєднанні з ідеями педагогіки «емпауермент», а саме:

- зміст навчання розроблено відповідно до актуальних і доступних для розуміння школярів початкової школи проблем ресурсозбереження і стабільної життєдіяльності;
- навчально-пізнавальний процес побудовано на засадах полісуб'єктної взаємодії та постійного зворотного зв'язку;
- найважливішою складовою навчання є самостимулювання і мотивування учнів до висування ними особистісно і суспільно значущих цілей власної діяльності та їх реалізації, надання учням свободи вибору форм і способів цієї діяльності;
- навчально-пізнавальну діяльність учнів зосереджено на особистому ставленні і рішеннях учня щодо власного стилю життя і поведінки, які змінюються у контексті планетарних потреб людства;
- у побудові курсу передбачено системність та циклічну повторюваність у реалізації змісту, як у межах кожної теми, так і програми в цілому;
- як на уроках, так і у позаурочний час передбачається системна організація активної пошуково-дослідницької діяльності школярів;
- характерною особливістю змісту є міжdisciplinaryність, пов'язана із глобальністю і всебічністю стійкого розвитку як явища.

Мета курсу — сприяти забезпеченню стійкого розвитку особистості учня, його родини, громади, країни та всього людства через зміну власної поведінки та способу життя.

- Завданнями курсу є створення умов для:
 - засвоєння учнями знань про стійкий розвиток та шляхи його досягнення для свідомого вибору способу власного життя;
 - усвідомлення учнями необхідності збереження глобальної рівноваги та причетності кожного до проблем навколишнього середовища та життя суспільства;
 - організація дій учнів і вироблення моделей поведінки, що відповідають потребам стійкого розвитку;
 - формування у них ставлення до проблем стійкого розвитку як особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, а також бажання діяти у цьому напрямі.

Зміст курсу сприяє розвитку у молодших школярів ключових компетентностей:

- громадянської**, зокрема здатності критично мислити, брати участь в обговоренні, аргументувати думку, приймати рішення та виявляти громадянську позицію у ситуаціях, пов'язаних із питаннями стійкого розвитку, використовувати моделі поведінки, які задовольняють спільні інтереси особистості та громади;

- соціальної** — здатності активно слухати інших, ефективно спілкуватись і співпрацювати, зокрема в парі та малій групі, відповідати за результати спільної діяльності;
- уміння вчитися** — здатності міркувати, порівнювати, узагальнювати, спостерігати, самостійно шукати інформацію з різних джерел, проводити нескладні самостійні дослідження щодо використання ресурсів та їх збереження у сім'ї, громаді, місті, селі, регіоні, країні в цілому, набувати індивідуальний досвід самоорганізації, навчальної рефлексії;
- загальнокультурної** — здатності застосовувати методи самовиховання, зорієнтовані на систему індивідуальних і загальнолюдських цінностей, для розроблення і реалізації моделей екологічно доцільної та ресурсозберігаючої поведінки.

Серед предметних компетентностей, які формуються у процесі вивчення курсу, основоположними є — **природознавча та суспільствознавча**, що виявляються у здатності учнів розв'язувати доступні особистісно і соціально значущі практичні проблеми, пов'язані з екологічними об'єктами довкілля та суспільного життя.

Структура курсу

Курс «Моя щаслива планета» призначений для реалізації варіативної складової навчального плану. Заняття доцільно проводити протягом навчального року раз на два тижні.

Курс має сталу структуру: вступна частина (2 уроки); тематичні блоки (по 4 зустрічі у кожному); заключна частина (урок і свято).

На початку проводять два **вступні уроки**, на яких учні ознайомлюються з метою і завданнями курсу, основними поняттями та способами роботи, а також створюють групи і визначають лідерів тем.

Робота над кожним із тематичних блоків курсу (у 3 класі: «Важливість води для людини та скорочення її витрат», «Сміття як проблема людства», «Рациональне споживання енергії»; у 4 класі: «Мої стосунки з оточуючими», «Піклування про рослини», «Зменшення непотрібних покупок») розгортається на чотирьох зустрічах і здійснюється відповідними методами.

Перша зустріч — **мотиваційно-організаційна**. її завдання — введення учнів в тему, формування у них стійкої мотивації до навчання. Для цього використовують різні способи і прийоми мотивування, насамперед спеціальну форму навчального дослідження учнів — кількісний і якісний аудити.

Друга зустріч — **практична**. На цьому уроці, працюючи у групах, учні ознайомлюються зі шляхами розв'язання поставленої на першому уроці проблеми, обирають дії щодо власного способу життя, які реалізуються у позаручний час.

Третя зустріч — також практична і проходить у формі екскурсії. У процесі ознайомлення зі станом проблеми у довіллі учні роблять висновки щодо правильності обраних дій, збагачують чуттєве й логічне пізнання дійсності та власний соціальний досвід.

Четверта зустріч — підсумкова за темою. Відбувається у формі підсумкової рефлексії учнів та навчального проекту. Учні об'єднуються у групи для виготовлення творчого продукту з метою ознайомлення громадськості з результатами своєї діяльності, популяризації екологічно свідомих звичок і **стилю життя**.

Курс закінчується **заключною** темою «Новий стиль мого життя», у межах якої проводиться **узагальнювальний урок** «Мої плани та обіцянки» і **свято** «День Землі»,

під час яких учні узагальнюють набутий досвід екологічно доцільної діяльності у грі, складають обіцянку, демонструють батькам, учням інших класів та представникам громади свої досягнення.

Курс «Уроки для стійкого розвитку. Моя щаслива планета» передбачає системне використання таких інтерактивних методів навчання, як робота учнів у малих групах і парах, уявний мікрофон, обговорення у загальному колі, мозковий штурм та ін. Основними формами організації навчання є урок, екскурсія, дослідницька позакласна робота, навчальний проект, свято.

Програмою курсу не передбачено бальне оцінювання навчальних досягнень учнів. Критеріями для словесного оцінювання вчителем є вимоги до навчальних досягнень учнів, подані у правій колонці таблиці. Оцінювання здійснюється також за допомогою суджень самих учнів відповідно до змін у результатах аудитів, які вони складають разом з родинами.

Особливими компонентами курсу «Моя щаслива планета» є дії для стійкого розвитку, аудити, екскурсії і навчальні проекти.

Відповідно до педагогіки **емпауерменту** в межах кожної теми учням пропонується обрати та виконати **дії для стійкого розвитку**. Вони є провідними чинниками формування екологічно доцільної поведінки та стилю життя. Виконання цих дій сприяє розвитку в учнів ставлення до проблем стійкого розвитку, як до особистісно важливих, пов'язаних із власною системою цінностей, сприяє їх здатності і бажанню діяти у цьому напрямі.

Пропоновані в курсі дії виконуються вдома, у школі та навколишньому середовищі для:

- розумного споживання енергії та води;
- зменшення марних витрат сировини;
- зменшення кількості відходів;
- збільшення частки екологічних продуктів у покупках;
- покращення стосунків між людьми;
- створення морального і психологічного клімату в колективі;
- зміцнення власного здоров'я.

Перелік запропонованих у навчальному посібнику дій може бути розширений за рахунок запропонованих учителем і самим учнем. Дітям надається свобода у виборі дій; учитель спрямовує школярів на вибір сильних дій, але не наполягає на своїй позиції.

На допомогу вчителю сталого розвитку

Організація роботи над аудитами

Аудит - це своєрідне дослідження особистого стилю життя дитини та її родини; це аналізування набутого досвіду за допомогою запитань. Аудит є способом входження в тему, ініціювання дискусії, учнівського обговорення.

Розрізняють якісний і кількісний аудити. *Якісний аудит* передбачає низку важливих запитань, які стосуються однієї проблеми. Вони передбачають відповіді «так», або «ні». У процесі кількісного аудиту учень обирає одне з чисел від 1 до 5, оцінюючи свій рівень виконання певних дій.

Це допомагає школярам переосмислити свої повсякденні звички шляхом математичних підрахунків.

Показники вимірювань обговорюються членами команди або малої групи. Одержані висновки дозволяють усвідомити свій вплив на навколишнє середовище.

Учителю під час організації аудиту варто звернути увагу дітей на чесність їхніх відповідей, оскільки результати аудитів одного учня не порівнюються з результатами інших і не оцінюються у шкільних балах.

Організація і проведення екскурсій

Під час екскурсії робота з матеріалом тематичних блоків здійснюється у безпосередньому спілкуванні школярів з об'єктами довкілля. Основним методом навчально-пізнавальної діяльності учнів на екскурсії виступає спостереження за об'єктами і явищами навколишнього світу, а також за взаємозв'язками і залежностями між ними.

Методика організації та проведення екскурсії з курсу «Моя щаслива планета» така ж, як і з інших навчальних предметів (зокрема, з природознавства). Вона здійснюється з урахуванням особливостей конкретного середовища та об'єкта, який досліджується.

У процесі підготовки екскурсії учитель має здійснити такі кроки:

- визначити її мету;
- розробити і вивчити маршрут (він має бути безпечним для здоров'я учнів);
- скласти перелік завдань, внести їх до бланку спостереження (блокнота, опитувальника, маршрутного листка тощо);
- провести інструктаж учнів (ознайомити із завданнями, повторити правила безпечної поведінки);
- домовитися з учнями про певну форму звіту (вистав-

ка малюнків, фотовиставка, газета, слайдова презентація тощо);

- дібрати необхідне спорядження і обладнання;
- повідомити керівників навчального закладу;
- внести відповідні записи до шкільного журналу екскурсій.

Під час екскурсії учні спостерігають за об'єктом, з'ясовують відповіді на зазначені у бланку запитання та коротко занотовують дані.

Допоміжними під час дослідження певного об'єкта можуть бути такі запитання:

- Як використовується певний об'єкт? Як він виконує свої функції?
- Що на цей об'єкт впливає добре, а що — погано?
- Як змінити негативний вплив?
- Що можна змінити, аби покращити об'єкт?
- Яке минуле в об'єкта? Звідки він походить?
- Як цей об'єкт змінювався з часом? Як би міг змінитися у майбутньому?
- Чим наш об'єкт схожий чи відрізняється від інших?

Презентація результатів спостереження відбувається наступної зустрічі, а також під час проведення свята «День Землі».

Організація роботи над навчальними проектами

Навчальний проект організовується з метою залучення учнів до перетворювальної діяльності, яка передбачає формулювання проблеми й мети, планування змісту, з'ясування засобів і способів, одержання продукту діяльності. Робота над навчальним проектом у межах курсу сприяє формуванню в школярів ціннісного ставлення до природних ресурсів, набуттю досвіду самостійності у вирішенні життєвих проблем. Вона забезпечує зв'язок між уроками для стійкого розвитку і предметами інваріантної частини навчального плану.

У процесі роботи над навчальним проектом створюються умови для узагальнення учнями одержаних фактів, поєднання їх із власним життєвим досвідом і на цій основі — висування власних ідей, щодо можливих шляхів розв'язання проблеми, пов'язаної з популяризацією екологічно доцільного стилю життя.

Ця форма організації навчально-пізнавальної діяльності володіє значним освітнім потенціалом. В учнів формується уміння організувати себе та свою діяльність, що відображається у цілеспрямованості, обґрунтованій мотивації, плануванні діяльності, самостійності у прийнятті рішень, відповідальності за справу та критичності в оцінці результату.

Участь школярів у навчальному проекті буде усвідомленою та продуктивною, якщо у процесі роботи вони знайдуть відповіді на такі запитання:

1. Чому це важливо особисто для мене? (Мотивація діяльності)
2. Навіщо я буду працювати над проектом? (Мета діяльності)
3. Що я зможу зробити, щоб реалізувати ідею проекту? (Завдання діяльності)
4. Як я буду це робити? (Способи діяльності)
5. Що мені буде потрібно для роботи? (Засоби діяльності)
6. Що я отримаю у результаті? (Результат діяльності)

Планування змісту та ходу навчального проекту здійснюється за такими етапами:

I етап. Організація проекту (висувається мета, конкретизуються завдання).

II етап. Планування проекту (визначаються шляхи розв'язання проблеми, формуються творчі групи, визначається продукт діяльності і форма його презентації).

III етап. Реалізація проекту (узагальнюються одержані на попередніх зустрічах матеріали, виконується робота згідно із складеним планом, оформлюється результат).

IV етап. Підсумок проекту (презентація результатів роботи, рефлексія).

Інтеграція курсу з навчальними предметами інваріантної складової навчального плану

Характерною особливістю реалізації курсу є інтеграція змісту тематичних блоків із змістом предметів інваріантної частини навчального плану. У якості прикладу на-

ведемо перелік тем з навчальних предметів «Я і Україна» і «Основи здоров'я», матеріал яких можна використати під час уроків для стійкого розвитку (табл. 1).

Таблиця 1.

Клас	Тема курсу	Тема предмету інваріантної частини навчального плану
3	Вода	Без води немає життя («Я і Україна. Природознавство» ¹) Вода має бути чистою («Я і Україна. Природознавство»)
3	Сміття	Охорона ґрунтів («Я і Україна. Природознавство») Господарча діяльність людей («Я і Україна. Громадянська освіта»)
3	Енергія	Сонячне світло і тепло («Я і Україна. Природознавство») Безпека вдома («Основи здоров'я» ²) Електрика в побуті («Основи здоров'я»)
4	Стосунки	Людське «Я» («Я і Україна. Громадянська освіта» ³) Доброчинність («Я і Україна. Громадянська освіта») Людина серед людей («Я і Україна. Громадянська освіта»)
4	Рослини	Охорона природи в Україні («Я і Україна. Природознавство») Рослиництво в рідному краї («Я і Україна. Природознавство»)
4	Покупки	Безпека в побуті («Основи здоров'я» ⁴)

¹ Байбара Т. Я і Україна: підруч. для 3 кл. / Т. Байбара, Н. Бібік. — К.: Форум, 2003.

² Бібік Н. М. Основи здоров'я: підруч. для 3 кл. / Н.М. Бібік, Т.Є. Бойченко, Н.С. Коваль, О.І. Манюк. — К.: Навчальна книга, 2005.

³ Байбара Т. Я і Україна: підруч. для 4 кл. / Т. Байбара, Н. Бібік. — К.: Форум, 2004.

⁴ Бібік Н. М. Основи здоров'я: підруч. для 4 кл. / Н.М. Бібік, Т.Є. Бойченко, Н.С. Коваль, О.І. Манюк. — К.: Навчальна книга, 2004.

Особливості діяльності вчителя — викладача курсу

Діяльність учителя й учня на уроках курсу має свої особливості. Передусім вона базується на інтенсивній та взаємоприйнятній співпраці.

Потенціал змісту курсу щодо розвитку навчально-пізнавальної самостійності молодших школярів забезпечується виконанням учителем особливих функцій, а саме:

- ентузіаста (долучає учнів до діяльності, підвищує їхню мотивацію, підтримує, заохочує, спрямовує до реалізації поставленої мети);
- порадирика (допомагає учням знайти оптимальний напрям діяльності відповідно до їхніх психологічних, соціальних, пізнавальних потреб);
- носія інформації (володіє знаннями та вміннями в кількох галузях, надає індивідуальні та групові консультації);
- керівника (організовує діяльність учнів, створює для неї відповідні умови, забезпечує необхідними ресурсами, підтримує контакт з батьками та іншими учасниками освітнього процесу);
- координатора (допомагає учням виконувати роботу відповідно до запланованого, сприяє налагодженню контактів між усіма учасниками екокоманди, підтримує зворотній зв'язок);
- експерта (аналізує процес і результати виконаного).

Найважливішим для педагога є передбачення цілісного процесу діяльності учнів, прогнозування її результатів. Тому спочатку вчителю самому варто знайти відповіді на низку запитань, а саме:

- Для чого організується діяльність?
- Які дії мають бути опановані учнями?
- Як буде використовуватись одержаний досвід?
- Чи зрозумілою для учнів буде висунута проблема? Чи буде вона доступною для вирішення? Чи зацікавить дітей?
- Яких методичних та організаційних вимог слід дотримуватись для реалізації задуму?
- Якою мірою кожен із членів екогрупи зможе реалізувати себе в обраній темі?
- Які знання й уміння потрібні учням для роботи? Якими новими вміннями і навичками вони оволодіють у процесі діяльності?
- Що необхідно підготувати до початку кожного заняття?
- Яким чином залучити до спільної праці батьків та інших членів громади?

Коли педагог висуває перед учнями проблему, то має донести до їхньої свідомості, по-перше, важливість розв'язання завдань уроків для стійкого розвитку в конкретній ситуації, а по-друге — допомогти дітям усвідомити власну зацікавленість та виявити готовність брати участь у спільній роботі. Цьому сприяє створення позитивно налаштованої, емоційно забарвленої атмосфери, що стимулюватиме дітей до активної взаємодії. Учитель дає зрозуміти, що відповідний результат можна одержати за умов оперативності, узгодженості дій, цілеспрямованості, активності та дослідницького підходу до діяльності.

Портфоліо як засіб фіксації досягнень учнів

Реалізація провідних засад освіти для стійкого розвитку на уроках курсу зорієнтовує навчально-пізнавальний процес на формування й розвиток здатності учня застосовувати набуті вміння у практичній діяльності. У зв'язку з цим фіксація досягнень учнів налаштовується не на репродуковану учнем інформацію, а на створений ним самостійний продукт, що має суб'єктну і суспільну значущість. Таким чином зумовлюється пріоритетність самоконтролю і самооцінювання учнями результатів власної діяльності.

Одним із ефективних засобів фіксації учнем своїх досягнень виступає портфоліо. Це колекція робіт, яка демонструє зусилля кожного учня, його прогрес і досягнення в освоєнні дій.

Доцільність створення портфоліо зумовлюється властивістю відображати динаміку таких показників, як:

- розвиток особистості учня по відношенню до виявлених результатів;
- його ставлення до змісту діяльності;
- результати самореалізації;
- індивідуальні можливості, здатності й інтереси;
- рівень рефлексії і самооцінювання учнем власних дій.

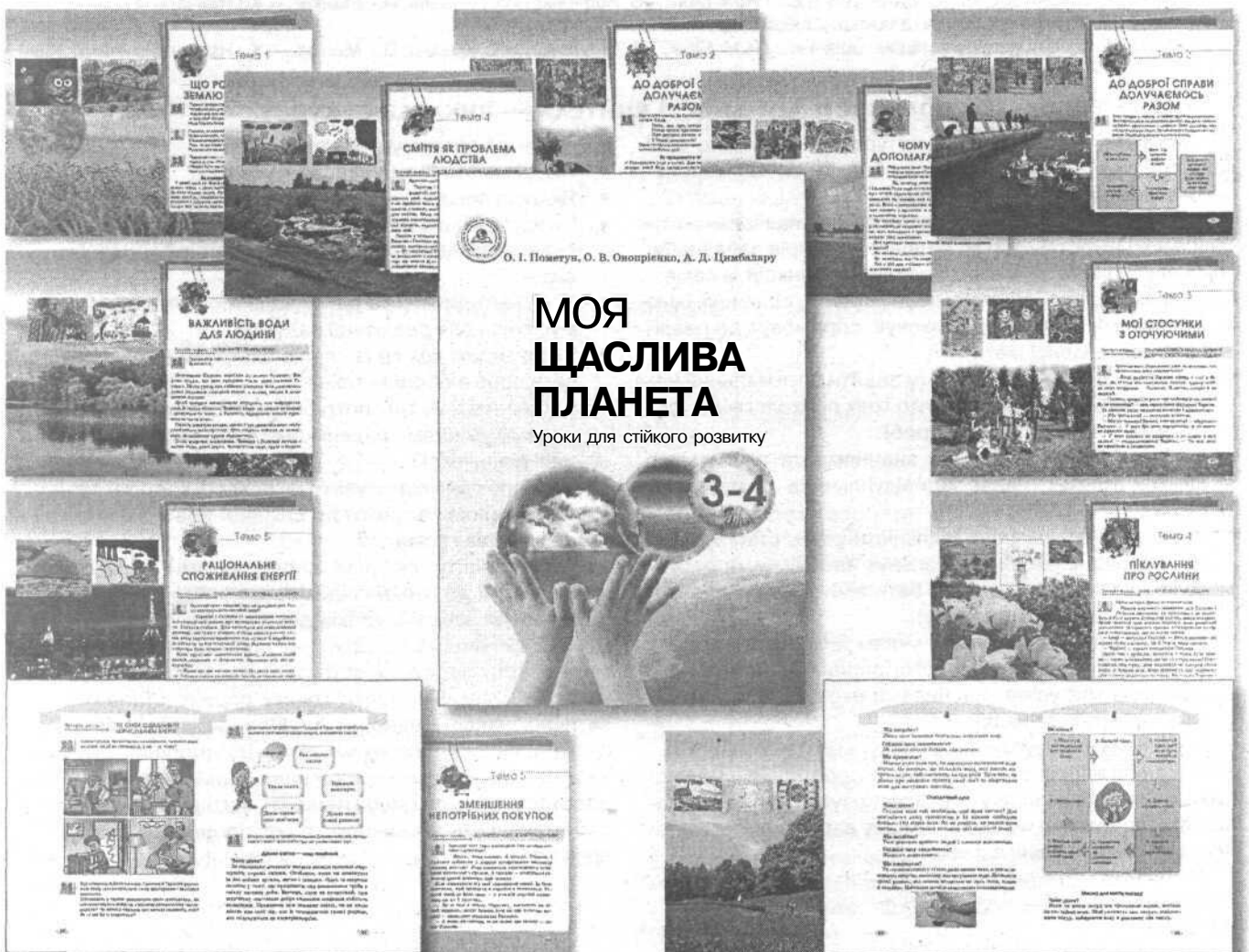
Таким чином, у процесі створення портфоліо стимулюється суб'єктна активність молодшого школяра.

Портфоліо складається довільно. Наприклад, це може бути звичайна папка-швидкозшивач, у яку складають матеріали, одержані у процесі опрацювання тематичного блоку (інформаційні тексти, результати аудитів, матеріали екскурсій і навчальних проєктів, малюнки, фотографії тощо). Важливо, щоб зміст папки відобразив успіхи у діяльності учнів.

До структури портфоліо, зокрема, можуть входити такі розділи: «Мій портрет (самопрезентація)»; «Скарбничка (інформація)»; «Творчий доробок (робочі матеріали)»; «Досягнення (матеріали, які підтверджують успіхи учнів)», тощо.

Організуючи роботу над створенням портфоліо, слід пам'ятати, що на перший план висувається не естетичність і зовнішня привабливість матеріалів, а їхня практична цінність для учня.

Урахування зазначених особливостей організації навчально-пізнавальної і практичної діяльності учнів дозволить ефективно реалізувати принципи освіти для стійкого розвитку.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ДІЇ

ФОРМУЛА УСПІХУ - У ПОСЛІДОВНОСТІ СЛІВ: «ПРИРОДА І Я», А НЕ НАВПАКИ

Тетяна КРАВЧУК,
заступник директора з навчально-виховної роботи
Бородянської СЗШ № 2 Київської області

*Усіми — пасажирми одного корабля під назвою Земля,
отже, пересісти з нього — просто немає куди...*

Антуан де Сент-Екзюпері

Ми живемо у час, коли науково-технічний прогрес рухається семимильними кроками. Людина навчилася змінювати русла річок, створювати штучні моря, відвертати грозу, ламати кількаметрову кригу, використовувати енергію атому, освоювати космос, завжди намагалася впливати на довкілля, аж поки повністю не змінила його.

Спочатку цей вплив поширювався лише на дику природу, та з часом це стало загрожувати самій людині як біологічному виду. Адже, як і інші істоти, люди потребують для свого здоров'я передусім чистого повітря, води, їжі.

Прагнення людини володарювати природою неминуче породило екологічний бумеранг. І вже постають питання: «Чи можливо у вік НТР досягти гармонії у стосунках людини та довкілля? Чи можна вважати кожну людину винним в екологічній кризі, чи винне все людство? Чи має кожен із нас до цих явищ відношення?»

Людство дедалі більше усвідомлює необхідність перетворення свого життя, з тим щоб воно стало безпечним, здоровим і радісним. Нагальною потребою XXI століття є формування такого способу життя, який склав би основу довготривалого ощадливого розвитку людства. Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не здатні подолати загрозу екологічної катастрофи, що нависла над людством. Потрібна нова філософія, нова політика, нова система цінностей, у якій би захист і збереження природи вважалися такою ж святістю, як і саме життя.

Саме на таких засадах сформувалося поняття «стійкий розвиток» і навчальний курс «Уроки для стійкого розвитку». Вивчення цього курсу у загальноосвітній школі нині є необхідністю, бо змінити ситуацію на краще і врятувати світ від неминучої катастрофи має шанс хіба що підростаюче покоління, становлення свідомості якого відбувається зараз.

Майбутнє людства залежить насамперед від формування екологічної культури, фундаментом якої є оптимальні стосунки людини з природою.

Будь-яке явище треба розглядати у послідовності «Природа і Я», а не навпаки. Занепад екології почався із сумнозвісної, жадливої у своїй суті мічуринської формули: «Ми не можемо чекати милості від природи, взяти її у неї — наше завдання».

Як бачите, і тут «спочатку було слово». Отже, завжди слід **подумати**, перш ніж **говорити**, адже слово — це програма дії.

Сказати «слово», яке спонукало б до правильної дії, покликані викладачі курсу «Уроки для стійкого розвитку». Підготовка викладачів проходила на семінарах, що були організовані координатором проекту «Освіта для стійкого розвитку в дії» в Київській області Іриною Бондарук (зав. навчально-методичним кабінетом історії та правознавства КОІПОПК).

Семінарські заняття проходили цікаво, змістовно. Приємним було те, що на них не було людей випадкових. Кожний учасник «загорівся» цією справою. Під час круглих столів лунали цікаві пропозиції, зауваження до учнівського та методичного посібників. Адже курс «Уроки для стійкого розвитку» лише розпочинає своє життя, і тому важливо зробити його якомога кращим, дослухатися до думки **вчителя-практика**, який безпосередньо працюватиме з цим предметом.

Бородянська спеціалізована школа долучилася до проекту «Освіта для стійкого розвитку в дії» у 2009 році.

У своїй діяльності вона керується гаслом:

«Великі досягнення здобуваються наполегливою працею» (Х. Колумб).

У 2009/10 навчальному році курс «Уроки для стійкого розвитку» викладався для 26 учнів 8 класу. А вже у 2010/11 навчальному році курсом було охоплено 47 учнів 8-х та 9-х класів. На початку навчального 2011/12 року команда залучених до проекту поповнилася ще й учнями 3-го класу. Наразі, троє наших учителів мають сертифікати, які дають право викладати цей курс. Сьогодні цей курс викладається вже для 72 школярів.

«Уроки для СР» позитивно впливають на школярів, змінюють світосприйняття дітей, показують справжні проблеми навколишнього середовища, змушують шукати шляхи їх вирішення, замислюватись над тим, чим можна допомогти світові тут і сьогодні. Курс також навчає правильному спілкуванню з оточуючими.

Під впливом «Уроків для стійкого розвитку» та з ініціатииви вчителя біології В.С. Колібана у школі створено екологічний гурток «Зелена надія». За короткий термін існування новостворена організація провела чимало вартих уваги заходів. Зокрема це такі акції: «Приберемо своє селище — очистимо планету», «Посади та вирости дерево», «Допоможи — це просто», «Друге життя непотрібних речей».

Вже традиційними стали «Дні здорового способу життя», тиждень, що проходить під гаслом: «Купуй місцеве!», а 24 листопада ми всі приєднуємося до міжнародного дня «Нічого не купуй!».

Завдяки залученню спонсорських та благодійних коштів, у школі замінили водні крани на економічні, почали заміну вікон на пластикові, на **подвір'ї** встановлено урни з метою підтримання чистоти та порядку.

У 2010/11 н.р. екологічний гурток «Зелена надія» виграв конкурс міні-грантів, оголошений благодійною організацією «Вчителі за демократію та партнерство» в рамках проекту «Освіта для стійкого розвитку в дії». Ми просили кошти для озеленення та благоустрою пришкольньої території. До підготовки та реалізації проекту було залучено увесь учнівський та педагогічний колектив школи, а саме 801 учень, 56 вчителів, батьки та громада селища. Готуючи проект, ми проводили опитування учнів, вчителів та батьків про те, як би вони хотіли змінити свою школу.

На реалізацію запланованого заходу школа отримала 2 250 грн. Всі кошти витрачено за призначенням: придбали саджанці, кущі та окремі інвентар. Висадили зелену огорожу школи.

Усі члени колективу, вчителі та діти з великим ентузіазмом і любов'ю працювали над упорядкуванням пришкольньої території, вкладаючи душу у роботу, вірячи, що роблять її не лише для себе, а й для своїх нащадків.

Тому й не дивно, що всі заплановані суботники пройшли завзято, весело і продуктивно. Предметом нашої гордості є те, що всі насадження прийнялися і вже зовсім скоро будуть дарувати нам радість та натхнення.

Благородний почин учнів не залишився непоміченим у селищі. Селищна рада та **райдержадміністрація** підтри-

мали наші зусилля. У містечку було організовано кілька суботників з озеленення та прибирання.

Ми горді тим, що нам вдалося залучити до благородної справи більшу частину свідомого населення містечка.

На кошти місцевого бюджету було закуплено 320 саджанців клена, берези, горобини, каштана, які висадили біля школи та у парковій зоні.

За ініціативи **10-класників**, випускників 2012 року реалізовано проект «Горобинова алея випускників». Деревця прийнялися та міцно закріпилися у ґрунті, що є доказом того, що усе, що робиться з любов'ю, приносить успіх.

Ми не хочемо зупинятися на досягнутому. Шкільну родину непокоїть досі низька екологічна культура мешканців селища, недостатнє озеленення, бездумне і неекономне використання природних ресурсів. Тож, роботи не бракує. Лише б не вичерпався ентузіазм. Час нам навчитися жити за правилами **Антуана де Сент-Екзюпері**: «*Прокинувся уранці, прибрав себе, — прибери свою Планету...*»

Отже, замало лише бачити недоліки, — потрібно на власному прикладі показувати, як їх треба позбуватися. Реалізувати це дозволяє курс «Уроки для СР» та різні види діяльності, які пропонує проект «Освіта для стійкого розвитку в дії». Ми живемо у часи великих змін. Від нас, **вчителів**, у великій мірі залежить, чи будуть вони змінами на краще. Не залишаймося байдужими! Усе в наших руках!

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ У РОБОТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА СУЧАСНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ОСВІТИ

Валентина КУДІНА,
методист з позашкільної освіти та учнівського самоврядування
Черкаського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

У сучасному динамічному і повному інформації світі велика роль належить втіленню певної ідеї, якій би повірили тисячі людей, якою можна б було захопити учнів, вчителів, батьків, ідеї, якою можна не тільки захопити, а й використати на благо. Такою ідеєю є педагогіка **емпауерменту**. Саме така педагогіка лежить в основі курсу «Уроки для стійкого розвитку» і забезпечує психологічний комфорт дітей у процесі навчання, поєднуючи елементи гри та дослідження. Але найголовніше, це те, що вона надихає на дію, даючи дитині відчуття своєї значимості і потрібності суспільству, в якому вона живе.

Із такою ідеєю директори та вчителі загальноосвітніх навчальних закладів Черкаської області мали можливість ознайомитись під час навчання на семінарах-тренінгах щодо впровадження у навчально-виховний процес курсу «Моя щаслива планета». Ця зовсім нова технологія перевернула уявлення про навчання і зміст екологічно-

го виховання. Дитина не просто засвоює інформацію, а перетворюється на особистість, яка самостійно працює і на своє благо, і на благо суспільства в цілому. При цьому вона не проголошує жодних **гасел**, а щоденною своєю маленькою працею робить велику справу щодо збереження довкілля.

Ми бачимо, що вчителю відводиться провідна роль у втіленні інновацій, але ефективність впровадження інноваційних підходів у навчально-виховний процес можлива за умови організації підготовки як тих, хто **навчається**, так і тих, хто навчає.

Пріоритетною ідеєю у вирішенні цих питань є ідея діяльнісного підходу та формування у педагогів стійкої мотивації до навчання новому, до передання цих знань дітям. Впровадження інноваційних підходів у навчально-виховний процес спрямоване на розвиток здатності орієнтуватися в нових умовах, адаптуватися до нових вимог.

В освітньому процесі такий підхід — найактуальніший. Ми переходимо до системи стимулювання самостійної пізнавальної діяльності, створення умов для особистісного зростання і виховання як учнів, так і педагогів. Безумовно, застосування проектів і тренінгових програм — це найбільш ефективний метод у роботі творчого вчителя. Запровадження діяльнісного підходу у його роботі передбачає системне й послідовне вирішення проблемних ситуацій. Оптимальний шлях їх розв'язання вимагає від учасників проекту пошукових зусиль.

Запровадження курсу змінює не лише поведінку дитини, вчителя, батьків у певних ситуаціях, а й впливає на поведінку і життєву філософію людей, які мають можливість ознайомитися з пропонованим **курсом**. Освіта для стійкого розвитку вимагає активної участі **учнів**, їм не можна сьогодні залишатися пасивними спостерігачами того, що відбувається у сім'ї, школі, громаді і у світі в цілому.

Під час навчання на семінарах-тренінгах учителям пропонується відчувати себе дітьми, спробувати побути на певний час дітьми того віку, з якими вони працюють. І саме такий підхід є найефективнішим методом у роботі. Адже дуже часто ми, дорослі, навчаючи дітей, — забуваємо про той стан дитинства, в якому перебувають учні, хочемо від дітей дорослого бачення світу, тобто такого, яким ми його бачимо. І коли вчителі пригадують своє дитинство, емоції, які з ним пов'язані, — відразу ж стає зрозумілим той чи інший вид роботи на семінарі.

Директори шкіл зауважують, що необхідно спочатку навчати їх працювати за даною технологією, а вже потім залучати до цього процесу вчителів та дітей.

У Черкаській області вже проведено 4 семінари-тренінги по згаданому курсу, (2 — для вчителів початкової

школи, 1 — для вчителів 8 класу, 1 — для класних керівників 9-х класів). Треба сказати, що реакція в усіх учасників навчання виявилась однаковою — цікавість, ентузіазм та розуміння необхідності та корисності справи.

Хочеться сказати словами учасників семінару-тренінгу, які приїхали з різних куточків Черкаської області:

Все робитиму, як треба
В зорельоті серед неба.
Я квартиру відчиню,
Всі вазончики поллю.
Викину аерозолі.
Чисто у небеснім полі.
Вам забороню палити,
Щоб повітря не бруднити.
Пробіжусь по зорельоту,
Всім щасливого польоту!
На малюнку, що я бачу,
Скло віконне у краплинах.
«То не дощ, то мама плаче» —
Так сприйма мала дитина.
А на цій малюнку квіти
На столі стоять чудові,
«То наш настрої», — кажуть діти,
В кольорах цих веселкових.
Небо жовте і блакитне,
Мерехтить воно вогнями,
«Це майбутнє», — кажуть діти,
Що чекає нас із вами

А. В. Білорус,
учитель Черкаської гімназії № 31

На мою думку, слова цих поетичних рядків цілком відповідають тим відчуттям, якими були охоплені учасники семінару після навчання.

ЯК КУРС «МОЯ ЩАСЛИВА ПЛАНЕТА» ВИХОВУЄ ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАВЛЕННЯ ДО НАВКОЛИШНЬОГО СВІТУ

Валентина ЧЕБАНЕНКО,
вчитель загальноосвітньої школи I—III ступеня № 44
м. Миколаїв

Курс «Уроки для стійкого розвитку. «Моя щаслива планета» викладається в Миколаївській ЗОШ № 44 для учнів 3—4 класів як гурток. Це сприяє не тільки формуванню знань у молодших школярів з таких тем, як: «Використання ресурсів планети» та «Стійкий розвиток особистості», а й формуванню способу життя свого і своєї родини. Тому для кожного учня стійкий розвиток — це необхідність використовувати різноманітні ресурси для повноцінного життя у такій кількості, щоб бути впевненим, що їх буде достатньо для всіх і сьогодні, і завтра.

У першому семестрі 2010/11 н.р. школярі вивчили теми курсу: «Важливість води для людини та скорочення її витрат», «Сміття як проблема людства», «Раціональ-

не споживання енергії» (курс 3-го класу). Підсумовуючи роботу дітей, слід відзначити, що для них уроки є досить цікавими, зрозумілими і корисними, тому що безпосередньо пов'язані з життям і впливають на формування всебічно розвинутої особистості. Дуже добре, що тематика курсу спланована з урахуванням психологічних вікових особливостей молодших школярів, які з цікавістю та захопленням спостерігають за діями своїх однолітків Тарасика, Галинки та їхнього друга — Домовика. Діти із задоволенням працюють у групах, розповідають про життя своєї родини, виконують спільні дії щодо збереження ресурсів планети (води, енергії та ін.) та зменшення кількості сміття.

Аби дізнатися про важливість та корисність курсу «Уроки для стійкого розвитку», наприкінці I семестру було проведено анкетування серед батьків учнів. Результати свідчать, що інформація і практичний досвід, отриманий дітьми на уроках для стійкого розвитку, поступово змінюють ставлення до проблем дбайливого використання ресурсів планети (енергії, **води**, рослинності та ін.) не лише учнів, а й дорослих. Більшість школярів активно обговорюють удома питання збереження ресурсів, проводять разом з батьками нескладні самостійні дослідження щодо їх використання в побуті. Батьки зазначають, що цей курс сприяє розвитку самостійності у дітей, які ведуть контроль за використанням води, природного газу та електроенергії, слідкують за лічильниками, порівнюють витрати щомісяця.

Вивчаючи тему «Сміття як проблема людства», ми з учнями переконались у важливості сортування сміття. Але, в той же час, ми зіткнулися з проблемою відсутності

різних **ємностей** і смітневих баків для різного сміття. Та й тут знайшли рішення. «Я не буду викидати жодного папірця, а приноситиму його в школу, щоб здати на макулатуру!» — це думка дітей.

Друга частина проблеми — велика кількість пластикового сміття — виявилась складнішою. Але тісна співпраця учнів з батьками допомогла вирішити і це питання. Тепер у мікрорайоні **з'явилися** окремі **баки-клітки** для пластикових відходів. Це ще раз свідчить про важливість та корисність курсу для формування стійкого розвитку учнів, майбутніх дорослих повноправних громадян України.

Таким чином, можна зробити висновок, що курс «Уроки для стійкого розвитку «Моя щаслива планета» має позитивний вплив на виховання і розвиток дітей, формує дбайливе ставлення до споживання та використання природних ресурсів.

І СПРАВИ, І ДУМКИ ЛЮДЕЙ МАЮТЬ БУТИ ПОЗИТИВНИМИ

Учні 3-А класу білоцерківської школи №18, що на Київщині, долучилися до курсу для стійкого розвитку цього року і написали про своє перше враження від «Уроків».

Їхня вчителька — **Валентина** Анатоліївна **ОЛІЙНИК** — надіслала нам перші відгуки від спільної практичної роботи.

У цьому навчальному році в розкладі нашого класу з'явився новий предмет: «Уроки для стійкого розвитку». Ми зрозуміли, що стійкий розвиток — це побудова такого **суспільства**, в якому людство не тільки виживає, а й процвітає.

Вивчаючи таку важливу тему, як «Вода», ми провели **крупітку** і цікаву роботу, щоб дізнатися якомога більше про цей природний дар.

Напрямки наших досліджень були такі:

- Вода — джерело **життя**. Все життя починається **зводи**.
- Властивості води. Яка буває вода.
- Де існує питна вода?
- Що можна зробити, щоб якість питної води покращилась?
- Чи все знає людина про воду?

Дещо дізнавалися на уроці від **учителя**, шукали «**цікавинки**» в енциклопедіях, інших книгах, проводили досліді з батьками, працювали в групах, аби знайти відповіді на конкретні запитання, переглянули науково-популярний фільм, запланували екскурсію в музей води.

Виявилось, тема ця настільки цікава і об'ємна, що ми й надалі будемо її вивчати. Крім цього, на уроках природознавства ми теж дізналися, що вода — це незвичайна речовина і має дуже цікаві властивості. Дізналися, що

вода нікуди ніколи не зникає, а лише переходить з одного стану в інший. Зникає лише корисна для вживання вода — питна. Тому ми вирішили **дослідити**, скільки води використовує кожна родина щомісяця, порівняти і **з'ясувати**, де можна і потрібно економити. Учні нашого класу прийшли до висновку, що використовуючи воду під час чищення зубів, приймання **душу**, миття посуду можна значно скоротити її кількість.

Дуже нас зворушило й зацікавило повідомлення про те, що вода має пам'ять, що вона може змінювати свою структуру в залежності від оточуючих людей, їх слів, думок, поведінки, звуків. Вода може допомагати і шкодити всьому живому. Дуже великий зв'язок між водою і людиною, адже людина й сама складається на 70 — 80% з води. Байдужість, ненависть і зло людина може отримати бумерангом назад.

Якість життя людини залежить від якості води. Ми зрозуміли, що необхідно дбати не лише про чистоту складу води, але й про чистоту структури води. Тому справи і думки людей мають бути позитивними. Хочемо звернутися до наших однолітків і закликати всіх небайдужих долучитися до дослідження цього актуального питання, до зміни своєї поведінки, свого життя, до створення сприятливого довкілля.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ТОЧКА ЗОРУ

СТЕРЕОТИПИ ПРАКТИКА СТІЙКОГО РОЗВИТКУ

Віктор КАРАМУШКА,
кандидат біологічних наук, доцент
Університету менеджменту освіти НАПН України, Київ

Розуміння теоретичних основ стійкого розвитку, формуючи підвалини світоглядних орієнтацій сучасної особистості, залишає відкритим питання про те, що ж практично повинна (якщо взагалі повинна) робити і яким чином поводитися ця сучасна особистість, щоб її розвиток і розвиток її соціуму був стійким. Теоретична підготовка створює базис, але її зовсім недостатньо для формування практичних навичок прийняття повсякденних рішень, адекватних принципам стійкого розвитку. Перш за все це стосується більшості представників молодого покоління, основною формою діяльності яких є навчання, і в яких ще належним чином не сформовані компетентності і навички трансформації знань в практичні рішення, дії та усталені моделі поведінки. А такі рішення, які визначають подальшу діяльність і — згодом — особливості поведінки, кожному доводиться приймати повсякчас і повсюди, оскільки життя постійно створює альтернативні можливості й змушує нас вирішувати ті чи інші проблеми, пов'язані з життєдіяльністю, безпекою і розвитком.

Якщо ж говорити про практичну сторону проблеми, то перехід на принципи стійкого розвитку, очевидно, пов'язаний з двома аспектами нашої діяльності. По-перше, нам необхідно усунути практики, які віддаляють нас від гармонізації соціальних, економічних та еколо-

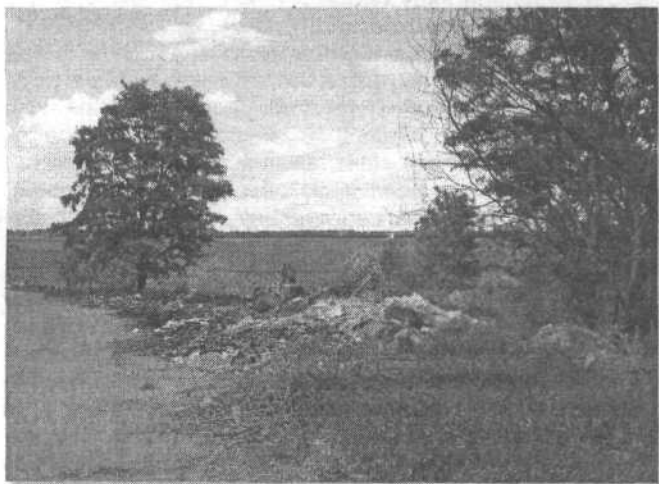
гічних пріоритетів і інтересів. Просто кажучи, нам треба позбутися практики нестійкого розвитку. По-друге, нам потрібно такі неадекватні практики замінити, відповідно, на практики, що сприяють стійкому розвитку.

Не потрібно вдаватися до глибокого теоретичного аналізу, щоб зрозуміти, про що йдеться. Просто звернемося ще раз до ситуації, яка склалася нині на нашій великій, але обмеженій планеті: людність, розвиваючись в якісному аспекті й зростаючи в кількісному, споживає й потребує все більших обсягів природних ресурсів, деponуючи при цьому все більші обсяги відходів життєдіяльності у довкілля. Тенденції, що домінують у цій трьохфакторній моделі (люди — ресурси — відходи), поки що мають апокаліптичну спрямованість. Але не важко зрозуміти, що кожний крок, який сприятиме збалансуванню цих трьох факторів, фактично стає кроком на шляху до стійкого розвитку. Для кожного з нас — це різні кроки, але усі вони важливі. Будь-які рішення, будь-яка практика, будь-яка діяльність, що зрештою сприяє врегулюванню демографічних показників (перш за все — динаміки) народонаселення, оптимізації використання природних ресурсів, розширенню екологічної ємності еко-соціальних систем, мінімізації генерування, чи ефективній утилізації відходів, — будуть сприяти збалансованості процесів у біосфері.

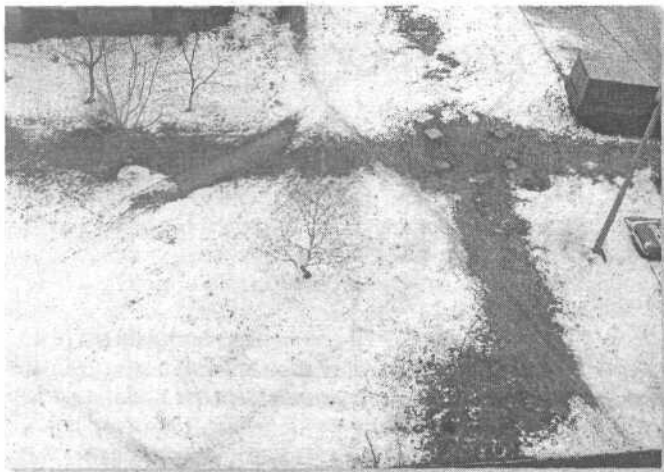
Незважаючи на ці зрозумілі положення, ми вперто продовжуємо застосовувати неадекватні практики, ускладнюючи наше майбутнє. Погляньте на подані нижче фотографії, й ви легко впізнаєте те, що на них зображено: з подібними картинами ми стикаємося постійно.

Щоправда, ситуація поволі змінюється. Переважна більшість з нас уже не п'є воду просто з крану, як то було двадцять років тому, а користується різними фільтрами й пристроями для очищення води. Ми поступово замінюємо наші лампочки накалювання на енергоощадні лампи, незважаючи на їх вищу ціну. Ми прискіпливіше вивчаємо склад і умови приготування тих продуктів харчування, які збираємося купити. Таких прикладів можна навести багато, але при цьому нас не полишає відчуття того, що нас хтось веде, спрямовує. Адже і пристрої для очищення води і енергоощадні лампочки нам запропонував ринок, який, фактично, й сформував наші потреби.

У цій ситуації постає питання: а що нам потрібно для переходу на принципи стійкого розвитку, що нам заважає відмовитися від неадекватних практик? Прискіпливий і ґрунтовний аналіз, очевидно, дозволить дати однозначні відповіді на ці запитання. Але навіть без такого аналізу

Сніг, що розтанув над прокладеною теплотрасою, свідчить про те, що значну частину ресурсів ми витрачаємо на обігрівання навколишнього середовища, а не будинків

Той, хто позбувся своїх відходів в такий спосіб, — зробив це за рахунок інших

Унаслідок непередуманого вирубування оголені гірські схили самі стають беззахисними й посилюють загрозу для тих, хто мешкає в низинах. Така практика спричинила значні людські і матеріальні втрати під час паводку на Закарпатті восени 1998 р.

можна говорити щонайменше про три групи факторів.

Перша з них стосується браку знань, інформації та розуміння взаємозалежності соціальних, економічних і екологічних аспектів нашої **життєдіяльності**, а також самої парадигми стійкого розвитку. Знання, як було вказано на початку статті, є основою світоглядних орієнтацій.

Друга група факторів пов'язана з обмеженістю наявних ресурсів. Звичайно, якби ми мали в достатній кількості ресурси, ми б замінили неадекватні технологічні процеси, вилучили б з використання матеріали, які не сприяють нашому добробуту, усунули б **практики**, які гальмують наш розвиток, і т. д. Але таких ресурсів завжди не вистачало, тому ми й не поспішаємо з заміною практик, що не відповідають сьогоденню.

Але можна говорити про *ще одну* групу факторів, яка пов'язана з нашими особистісними й колективними характеристиками. Ці фактори стосуються того, яким чином ми сприймаємо й відображаємо навколишню дійсність, та яким чином ми до неї ставимося. Не можна не погодитися з твердженням про те, що від цього значною мірою залежить наша подальша поведінка. Не можна також не погодитися з тим, що в певних суспільних угрупованнях сформувалися досить стійкі форми відношення до тих чи інших об'єктів, явищ і процесів. Такі форми називають стереотипами, а їх сукупність формує світосприймання особистості. Стереотипи відіграють важливу, як правило, позитивну роль у розвитку особистості та й певних суспільних груп. Але у феномені стереотипів є один суттєвий недолік, який полягає в тому, що їх домінування гальмує, а то й повністю усуває можливість чи здатність особистості подивитися на реальність під іншим кутом зору. У певних життєвих ситуаціях відсутність такої можливості може бути критичною. Тому здатність управляти стереотипами, а інколи й усувати їх, може мати важливе значення на певних етапах розвитку особистості чи соціуму.

Звернемося до життєвих ситуацій. Коли я побачив скульптуру матері з маляма на вулиці Монреала, то згадав, що такий образ є типовим і достатньо поширеним. Його можна зустріти в багатьох місцях нашої країни та за її межами. Такі скульптури чи інші художні форми ви-

дображають феномен материнства й надають певного сюжетного змісту: мати з парку Вігеланда в Осло (Норвегія), схоже, прагне врятувати доньку, а от російська мама просто прогулюється вулицею. Зворушливий сюжет реалізували одесити: мама-одеситка з дитям чекає повернення їхнього коханого татка з далекого плавання. Справедливості заради треба сказати, що одесити не забули й батька, щоправда, згадали його справді по-одеському: малюк на плечах татка заглядає, скоріш за все, у вікно чужої оселі.

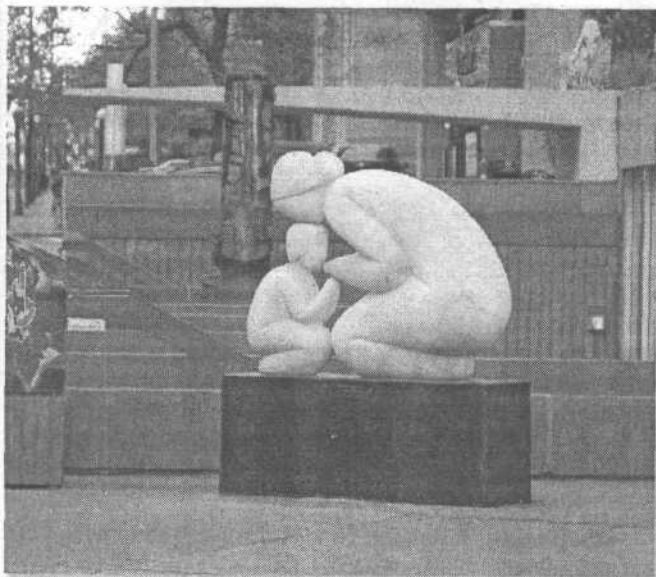
Оспівування материнства, очевидно, досягло вершини в зображенні Матері Божої з Сином Божим. Цей образ набув святості й сприймається вже не тільки як прояв одного з найсильніших і найсвітліших феноменів **людяності**, а як божественний символ.

Зауважу, що в античних Греції та Римі материнству, мабуть, не надавали такого значення, як то склалося у християнській культурі, принаймні, таке враження складається від перегляду художніх творів, притаманних тим цивілізаціям (*див.*, зокрема [2]).

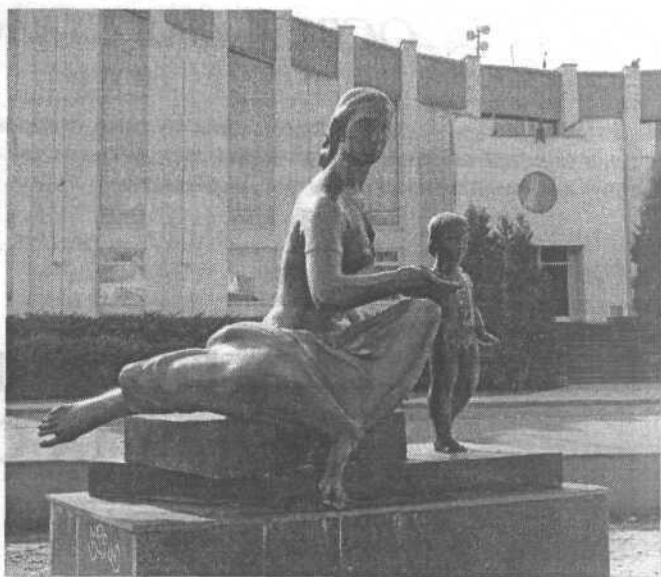
Проте, мені найбільше подобається київська скульптура матері з дитям. Вона ж і спонукала подивитися на цей образ під іншим кутом зору. Ця скульптура була встановлена перед Палацом урочистих подій, простіше кажучи — перед центральним РАГСом. Незважаючи на прекрасну реалізацію образу матері, питання, що виникло від його споглядання, спровокувало відчуття дискомфорту: чому перед палацом, в якому народжуються нові сім'ї, поставили пам'ятник **матері-одиначці**?

А тепер подивимося під іншим кутом зору на попередні зображення. Фактично суспільна свідомість обоюдно образ матері й нівелює образ батька, тим самим нівелюючи його роль у формуванні дитини та її майбутнього. Не говоритимемо, чи справедливо це щодо батька. Задумаємося, чи виправдано це з точки зору дитини? Відповідь однозначна — ні.

Загалом, інститут сім'ї відіграє роль регулятора народонаселення — в межах країни, регіону, всієї планети. Саме в повноцінній сім'ї формуються основи повноцінного розвитку нової генерації, тієї генерації, яка перейме

Скульптура матері адитям на вулиці Монреала

Скульптура матері з дитям у Києві

Скульптура матері з дитям у парку в Осло

Скульптура матері з дитям у парку м. Зеленоград, Московська область

Скульптура матері з дитям у порту Одеси

від нас відповідальність за забезпечення благополуччя в координатах подальшого розвитку суспільства. Хочеться вірити, що цей розвиток буде більш збалансованим, більш стійким.

Погляньте під іншим кутом зору на ваше ставлення до багатьох явищ сучасного життя, й ви побачите, що воно значною мірою визначається стереотипами. Можливо є сенс змінити хоча б деякі з них?

Література

1. Карамушка В.І., Зіневич К.І. Принципи і практика стійкого розвитку / Освіта для стійкого розвитку: формування готовності педагогічних кадрів: зб. наук. праць за матеріалами між нар. наук.-практ. конф., 23—24 квітня 2009 р. / Інститут педагогіки НАПН України, Ун-т менеджменту освіти НАПН України, ТНПУ ім. В. Гнатюка. — 2-ге вид., доповн. та переробл. — Тернопіль: Вид-во «Вектор», 2009.
2. Мифы народов мира. Энциклопедический словарь / Авт.-сост. М.В.Адамчик. — М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2006. — 768 с.

ОСВІТА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: ПРАКТИКУМ

До уваги читача — сценарій лялькової вистави, створений театральною групою клубу «Алель» ЗОШ № 16 м. Житомира. У сценарії використані матеріали курсу «Уроки для стійкого розвитку». Вистави були проведені в позаурочний час для школярів молодшої та середньої школи.

З. О. БУРАК,
вчитель біології вищої категорії,
вчитель-методист

ТВОЇ ПРАВА НА ЗДОРОВ'Я
У СІМ'Ї ТА СУСПІЛЬСТВІ

(Діючі особи та виконавці: **ведучі**, кіт **Матроскін** та собака **Шарик**)

Кашель в Толі, нежить в Олі
Не спинається й на мить.
Телевізор «Панадолу»
В ложку радить нам налити.
Та найкраще наша мама
Зробить ось такий відвар:
Із ромашки та фіалки
Й мати-й-мачухи напар.
Якщо в Європу ми крокуємо,
То чим же ми її здивуємо?
Довкіллям нашим, вкрай зіпсованим,
А може чистим, збалансованим?
Це від нас залежить, діти,
Бо нам в майбутнім світі жити.
Хто дружити з нами буде,
Той недуги всі забуде,
Хвороби прожене всі вмить,
Своє здоров'я він зміцнить.

Ведучий. Ми прийшли розказати вам про скарб.

Шарик. Ура! Давно час! (*До Матроскіна*). А що таке карб?

Матроскін. Не карб, а скарб. Це цінності, які люди в землю закопують.

Шарик. А навіщо?

Матроскін. А навіщо ти кістку в саду закопуєш і під піч засовуєш?

Шарик. Про запас.

Матроскін. От і вони про запас.

Ведучий. Людина від природи має здоров'я. Це не-оціненний скарб, яким вона може розпорядитися на власний розсуд. Стан здоров'я визначає і щастя людини, її здатність досягти вершин майстерності у професії і створити повноцінну сім'ю.

Шарик. Я зрозумів. Стан здоров'я окремих громадян — це здоров'я держави і суспільства.

Матроскін. Цікаво. Здорові люди — цінність людської цивілізації. А хто знає що таке здоров'я?

Шарик. А я знаю, що здоров'я — правильна нормальна діяльність організму людини, її гармонічний фізичний і психічний стан.

Матроскін. А де це ти так розмовляти навчився?

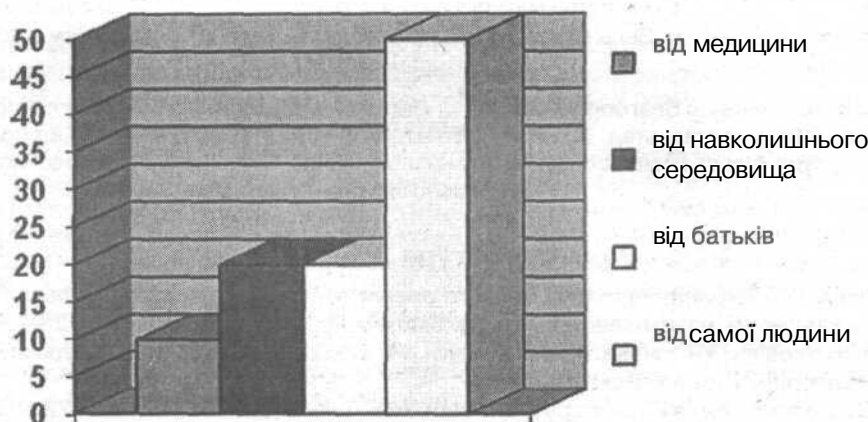
Шарик. Я дачу стеріг одного професора, от і навчився.

Матроскін. Це мабуть мій професор. У нього ще дружина вчителька, і бабуся з віником.

Шарик. Бабуся вже не з віником, їй пилососа придбали, а професор у відрядженні до Всесвітньої організації охорони здоров'я. Він нам листа надіслав.

Матроскін (чигає). Здоров'я людини залежить:

(Ану допоможіть, діти!)

Матроскін. Це означає, що здоров'я на половину залежить від нас?!

Ведучий. Абсолютно правильно. Тому, якщо хочеш, — стань здоровим і отримуй задоволення від цього. А для цього достатньо діяти за таким планом:

План дій

1. Правильне харчування.
2. Споживай місцеве.
3. Більше зеленого.
4. Рухи.
5. Турбота про зір.
6. Звук, що береже слух.

Матроскін. Правильне харчування? Цікаво.

Ведучий.

- Те, яким чином ми харчуємось, і що ми їмо, дуже важливо для нашого здоров'я.
- Хочеш бути здоровим, пильнуй за тим, що їя ти вживаєш.

Шарик. Як діяти?

Ведучий.

- Зміни хоча б одну макаронну чи картопляну страву круп'яною.
- Заміни цукор і цукерки медом, родзинками, курагою.

Матроскін. І що ми отримаємо?

Усі. Власне здоров'я!!!

Шарик. Споживай місцеве.

Ведучий. Люди пов'язані із природним середовищем своєї батьківщини.

Ведучий. Найкращими для засвоєння людським організмом є продукти, вирощені у тій місцевості, де людина мешкає.

Матроскін. То як же діяти?

Ведучий. Уживай більше місцевих сезонних продуктів, насамперед овочів і фруктів.

Шарик. А що для цього потрібно?

Ведучий. Твій свідомий вибір.

Матроскін. І що ми отримаємо?

Усі. Власне здоров'я!!!

Матроскін. Більше зеленого.

Ведучий. Людина по типу живлення всеїдна, а це означає, що 60—70% має складати рослинна їжа і лише 30—40% — тваринні білки та жири. Для нашого організму це — найкраще природне харчування.

Шарик. І як діяти?

Ведучий. Замінити хоча б одну м'ясну страву рослинною протягом дня, чи навіть тижня.

Шарик. І що потрібно?

Ведучий. Бажання бути здоровим.

Матроскін. І що ми отримаємо?

Усі. Власне здоров'я!!!

Шарик. Рухи. Це я знаю, в народі говорять: «Рух — це здоров'я»!

Ведучий. Правильно. Фізичне навантаження сприяє правильній осанці, привабливому зовнішньому вигляду людини. Фізичні вправи регулюють кровоток, наповнюють організм енергією, запобігають відкладенню солей, жирів та шкідливих речовин у тканинах нашого організму.

Сучасні люди малорухливі. А недостатність рухів називають гіподинамією. Це хвороба XXI століття. Діти сидять у школі, за комп'ютером, перед телевізором, дорослі — в автомобілях і за робочим столом.

Матроскін. Як діяти?

Шарик. Вставай і рухайся (гра — руханка).

Матроскін. Я знаю як діяти (розміщує значки на дошці).

Шарик. А що потрібно?

Матроскін. Шшшшшшш! Бажання бути гарним, здоровим і щасливим. І тоді ми отримаємо...

Усі. Власне здоров'я!!!

Шарик. Турбуємося про зір.

Матроскін. Я знаю, що зір треба берегти, тому замислююсь, чи достатньо світла, коли я працюю (шию, вишиваю), бо в народі кажуть: «Куди сонце зазирає, там лікарю роботи немає».

Ведучий. Правильно. Необхідно діяти.

- Зроби освітлення робочого місця достатнім.
- Уживай продукти, які корисні для зору: чорницю, моркву, морську рибу та ламінарію (морську капусту).
- Пам'ятай, що відстань від монітора до очей має бути 60 см, а від телевізора — не менше 2 м.

Шарик. І що потрібно?

Матроскін. Нічого крім бажання. І ми маємо...

Усі. Власне здоров'я!!!

Шарик. Звук береже слух?

Ведучий. А чи знаєте ви, що шум — це теж сміття?

Його підвищений рівень призводить до розладу нервової системи, підвищення тиску, розвитку хронічної перервоти і глухоти. Отже, пам'ятай, що тиша — найважливіший ресурс твого здоров'я, працездатності і творчості.

Матроскін. Пропоную послухати тишу (чути звуки моря, лісу)... І що ми почули...

Шарик. Я вже дію:

- Регулюю силу звука апаратури.
- Розмовляю неголосно, спокійно
- Під час гри не кричу голосно там, де мене і так почують.
- Дотримуюсь тиші під час уроків.

Матроскін. Що для цього потрібно? Нічого крім бажання.

Шарик. А ми маємо...

Усі.

Власне бажання!!!

Наш світ — чудовий край.

Сонце, річка, поле, гай.

Навкруги цвіте, буяє

Нас у казку закликає.

Берегти все це нам треба,

Щоб було блакитне небо!

Усе це — Природа,

А ми — її діти

Здоровими будемо

Жити й радіти.

Якщо друзі в дім завітали,

Завжди Вам ми раді.

З друзями нам веселіше

Та тепліше в хаті.

Що нам дощ, що нам сніг,

Якщо чуєш друзів сміх.

Бажаємо здоров'я всім!

Кінець вистави

СТУДІЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ДИЗАЙНУ — ДИВО-ПЕРЕТВОРЕННЯ «НЕКОРИСНОГО В КОРИСНЕ»

Олена ЗАРІЧНА,

заступник директора з навчально-виховної роботи
Тернопільської загальноосвітньої школи № 24,
керівник «Студії екологічного дизайну» та факультативу

Мене завжди хвилювали і хвилюють екологічні проблеми: глобальні, світові і місцевого значення. Науково-технічний прогрес, нові технології самі по собі не здатні подолати загрозу екологічної катастрофи, що нависла над людством. Потрібна нова філософія, нова політика, нові моральні переконання — зобов'язання кожної людини і людства в цілому. Загалом ідеться про такий стиль життя, при якому б захист і збереження природи вважались такою ж святістю як і саме **ЖИТТЯ**.

Працюючи у школі, викладаючи хімію, я завжди намагаюся привернути увагу дітей до проблем людства, але не так, щоб налякати їх майбутнім, а так, щоб учні замислились, яким чином можна зробити так, щоб майбутнім поколінням жилося не гірше, а можливо, краще, ніж нам.

Одним із важливих напрямків стійкого розвитку є вторинне використання ресурсів, перетворення «некорисного в корисне». Усім нам добре відомо, скільки старих речей нагромаджується вдома: одяг, що вже непотрібний, газети, журнали, використаний папір, пляшки та пакети тощо. Кількість сміття, що його продукуємо разом, є серйозною загрозою для наших міст і сіл, які, на жаль, з роками все більш забруднюються. Скорочення кількості сміття, навички його сортування і переробки — важлива складова освіти для стійкого розвитку.

Саме в цьому напрямі вже два роки у нашій школі плідно працює Студія екологічного дизайну. Діяльність студії побудовано за моєю авторською програмою, схваленою та затвердженою Тернопільським ІМЦО.

Роботу студії намагаюся будувати, виходячи з того, що залучення учнів до творчості йде шляхом задоволення їх особистісних потреб, стимулювання їх прагнення розвивати індивідуальні здібності, а також поширювати обсяг знань, **допрофесійної** підготовки. Важливим є також вирішення особистісних проблем спілкування з однолітками, змістовна та здорова організація вільного часу, формування основних компетенцій, яких вимагає сучасне суспільство. Цікавою є також запровадження нашої авторська інноваційна педагогічна технологія, а саме технологія естетико-екологічного виховання.

Коротко зупинимося на основних організаційних та педагогічних засадах діяльності студії.

«Студія екологічного дизайну» розрахована на 2-річне навчання школярів. Гурток першого року занять комплектується учнями VI—VII класів, другого — VIII—IX класів. Другий рік навчання передбачає можливість роботи окремих **гуртківців** за індивідуальними планами.

Праця дітей у гуртку спрямована на ознайомлення з різними видами декорування (природними та синтетичними матеріалами), підготовку школярів до самостійного виготовлення ескізів, декоративних композицій та вдосконалення своїх умінь при оздобленні речей, які мають практичне застосування. Пріоритет у виборі матеріалів для роботи віддаємо матеріалам, які зазвичай вважають непотрібними: відходи будівельних полімерів (вагонка, пінопласт, залишки коркових шпалер чи підлоги, пінополіуретанового багету), пластикова тара, картонні упаковки, старі глянцеві журнали, обрізки ниток, клаптики тканини тощо. Починаючи на заняттях працювати з матеріалами, які, здавалося б, вже давно стали непотребом, учні, завдяки своїй творчій уяві створюють речі, які користуються **успіхом**.

Програма гуртка містить необхідні теоретичні відомості з різних видів прикладного мистецтва, сучасних та старовинних технологій, практичні роботи по виготовленню декоративних композицій, колажів, рамок, ваз, дизайну листівок чи біжутерії. Значну увагу приділено формуванню знань та уявлень про українські традиції та культуру, народні ремесла: передбачені практичні роботи по виготовленню українських оберегів, великодніх яєць, народної ляльки. Зміст теоретичних відомостей відповідає практичним роботам з кожної теми за програмою.

Програму спрямовано на запровадження у навчально-виховний процес особистісно-орієнтованого навчання естетико-екологічного спрямування, що передбачає роботу дітей за власними проектами. Таке навчання і виховання дозволяє розширити індивідуальне поле творчої діяльності кожної дитини, посилити її мистецький хист. Водночас, **ненав'язливо** направляючи цей процес у потрібне русло, змінюючи стиль мислення і, відповідно, звички і стиль життя дітей, формуємо у них потребу будувати власне життя та життя своєї сім'ї, місцевої громади з урахуванням стійкого розвитку.

Досвід свідчить, що теоретичні знання і практичні навички, здобуті учнями на заняттях Студії виявляються міцнішими, глибшими та різноманітнішими, ніж передбачені програмою. Очевидно, що улюблене заняття спонукає дітей самостійно допрацьовувати розпочату річ дома, користуватися додатковою літературою, інтернет-сайтами, розвиває допитливість і наполегливість. Взагалі, навчити дітей самостійно працювати, творити, водночас пам'ятаючи про екологічний зміст своєї роботи, — одне із важливих завдань, які поставлені перед гуртком.

Важливо, що цей вид дитячої творчості знаходить підтримку у батьків, бабусь та дідусів. Адже більшість людей старшого покоління вміють економити і знають, як це потрібно робити. Тому праця їхніх дітей та онуків у Студії, спрямована на вторинне використання ресурсів, та ще й створення з них потрібних і красивих речей, знаходить міцну підтримку у сім'ях.

Певну частину часу гуртківці працюють з комп'ютерними програмами, знайомляться з веб-сайтами подібних гуртків в Україні та за кордоном, що їх можна ефективно використовувати для обміну досвідом. Це дає нам змогу крокувати в ногу з сучасними інформаційними технологіями навчання, вдосконалювати практичні вміння і навички роботи учнів з комп'ютером та застосовувати інноваційні та інтерактивні методи навчання і виховання.

Наприкінці навчального року проводимо захист учнівських проєктів. Це стимулює діяльність учнів та збільшує вартісність виготовлених ними композицій. Гуртківці готують та проводять виставки власних виробів, конкурси, майстер-класи з виготовлення сувенірів з підручних матеріалів. Такі виставки ми неодноразово презентували для учнів, батьків та гостей школи.

У цьому навчальному році, з ініціативи адміністрації, в нашій школі був введений факультативний курс «Уроки для стійкого розвитку». Мета запровадження цього курсу і мета роботи Студії екологічного дизайну — споріднені. Адже саме на заняттях гуртка учні опановують практичні вміння, підкріплюючи ними ті знання, які отримали на уроках для стійкого розвитку. Семикласники переконалися у тому, що для кожного мешканця Землі стійкий розвиток — це необхідність використовувати різноманітні ресурси, потрібні для повноцінного життя, у такій кількості, щоб бути впевненим, що їх буде достатньо для всіх і сьогодні, і завтра.

У результаті спільної роботи факультативного курсу «Уроки для стійкого розвитку» та Студії екологічного дизайну ми зменшили об'єм сміття і марних витрат сировини у школі та в сім'ях. Спілкування з батьками свідчить про те, що не тільки діти, а й усі члени їхніх родин раціональніше споживають електроенергію та воду. Діти уважніші у ставленні до природи і навколишнього середовища — навчилися бачити прекрасне у кожній гілочці, насінині, пір'їнці чи цедрі апельсина, про що свідчать створені ними панно з природних матеріалів. Власним навчанням та творчістю вони створюють новий стиль повсякденного життя, орієнтований на власне здоров'я, ресурсозбереження та безпеку життєдіяльності.

Невимушена й дружня атмосфера на заняттях факультативу та у Студії екологічного дизайну сприяє встановленню гармонійних позитивних стосунків співпраці між усіма членами шкільного колективу.

Поза заняттями гуртка і факультативу я разом з учнями намагаюся жити за законами стійкого розвитку. Навчаюся разом із ними, оскільки тільки особистим прикладом можу переконати учнів у необхідності берегти ресурси нашої планети. Намагаюся також залучати до роботи батьків, бабусь і дідусів, які допомагають навчити дітей економити і жити з впевненістю у щасливому майбутньому.

Для більш конкретного знайомства з роботою гуртка О. Зарічної, — представляємо кілька методичних розробок занять¹.

Заняття 16. Виготовлення стилізованих оберегів із зернових культур, пляшечок, стрічок.

Мета: ознайомити учнів з історією походження оберегів, навчити виготовляти стилізовані обереги з підручних матеріалів, зерна та насіння; створювати композиції з використанням природних та полімерних матеріалів.

Практична робота «Виготовлення оберега для дому».

Обладнання та матеріали: ножиці, гумки, міцні нитки, скляні прозорі баночки від ліків однакового розміру (9—10 шт), біла глина або солоне тісто, 10 видів різного зерна, сіль, цукор (по 100 г), атласні кольорові стрічки довжиною 50—60 см, або невідбілена мотузка з натурального волокна (4 м), харчова плівка, дротяний обруч діаметром 20 см.

ХІД ЗАНЯТТЯ

I. Теоретична частина заняття

Повертаючись до оберегів, нагадаймо, що, за давніми віруваннями, оберег — це матеріалізована метафора доброго ангела, модель сили, котра при нагоді заступиться за тебе, а у «перекладі» на наше наукове сучасне мислення — сконцентрує твої ж сили (на тривалий час або в екстремальній ситуації). Адже людина за своєю природою відкрита до віри. З вірою легше жити, її знищувати не можна. Обереги, тобто ті речі, які є «втіленням» людської віри, — самі наповнені доброю енергією і мають властивість трансформувати її до іншої людини, а відтак — бути пересторогою лиходійству.

Ще з давніх-давен у кожній українській хаті були обереги достатку. В основному, це були вироби з зерен та насіння. Вони оберігали сім'ю від голоду та злиднів. Нині мало де можна їх побачити. Але така річ прикрасить вашу оселю, надасть їй духу автентичності.

Вінок — ще один український оберег. Вінок у давніх слов'ян був пов'язаний із культом сонця. У повному вінку могло бути до 12 різних квіток, кожна з яких щось символізувала, була оберегом і ліками.

II. Практична частина заняття

Завдання

- Помийте та висушіть баночки (це треба зробити вдома).
- Приготуйте солоне тісто (100 г борошна, 100 г солі «Екстра», 60 мл води, 10 мл клею ПВА). Накрийте його серветкою або покладіть в поліетиленовий пакет.
- З підготовлених матеріалів створіть власні домашні обереги.

Технологічна картка 1:

«Виготовлення оберега з круп та насіння»

1. Насипте в кожну баночку різного зерна.
2. З тіста (або глини) виліпіть корок довільної форми. Закрийте баночку.
3. Баночки обв'яжіть мотузкою, або кольоровими стрічками.
4. Зв'яжіть всі баночки разом, або причепіть їх по одній на полицю (рис. 14, 15).

¹ Нумерація занять, сторінок та фотографій така, як у збірнику: Зарічна О.В. Студія екологічного дизайну. — Тернопіль-Харків, 2010.

Рис. 14

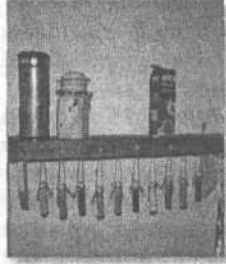

Рис. 15

Технологічна картка 2:**«Виготовлення оберігів з крупи та насіння»**

1. Прозору, тонку, але міцну харчову плівку поріжте на квадрати зі стороною 10 см.
2. Деякі крупи та насіння підфарбуйте харчовими барвниками.
3. Приготуйте вузлики (діаметром близько 4 см), заповнені крупами, насінням, сіллю, цукром. В один з вузликів покладіть монетки.
4. Затягніть вузлики та закріпіть їх міцною ниткою.
5. Прив'яжіть їх до обруча в два ряди в шахматному порядку (рис. 76).
6. Готовий оберіг *перев'яжіть* барвистою стрічкою, на яку потім повісять цей виріб.

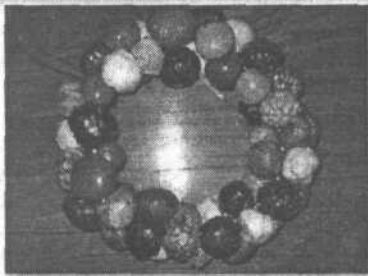

Рис. 16

Заняття 27. Виготовлення декоративних сніжинок у техніці квіллінг.

Мета: Навчити виготовляти декоративні сніжинки з відходів офісного паперу.

Обладнання та матеріали: папір офісний, білі паперові смужки з відходів поліграфічного виробництва, лінійка, простий олівець, клей ПВА-К, ніж для паперу, товстий картон, ножиці.

ХІД ЗАНЯТТЯ**I. Теоретична частина заняття**

Жодна техніка не зможе найкраще передати повітряну легкість, ажурний мереживний малюнок сніжинок, як квіллінг. Виконання сніжинок з паперу, вірніше зі скручених смужок, нагадує мозаїку або калейдоскоп із величезною кількістю варіантів. Заготовлені деталі можна приклеювати на *основу*, виготовляючи відкритки або панно, а можна склеювати між собою, щоб потім повісити на ялинку дивовижні мереживні прикраси.

Для виконання такої роботи потрібно кілька листків білого офісного паперу, або готові смужки, які вважаються відходами поліграфічного виробництва. У кожному, навіть невеликому, місті є підприємства, які займаються друком газет, журналів, брошур. Саме тут керівник гуртка може отримати достатньо «сировини» для майбутніх ше-

дєврів. Як правило, батьки учнів, які займаються в гуртку, забезпечують дітей усім потрібним.

Папір краще різати канцелярським ножом під лінійку по кілька листків одразу. Не забудьте підкласти під папір картон, щоб не знищити робочу поверхню стола. Для невеликої кількості смужок можна порізати папір і ножицями, попередньо розмітивши його простим олівцем.

Для скручування використовуйте шило, спеціальний стержень з прорізами, *зубочистку*, паличку для барбекю або спеціально підготовлений пристрій, який складається з корку і вставленої у нього голки з великим вушком. Важливо, щоб дорослі розщепили вушко голки у верхній його частині.

Щоб зробити сніжинку (підвіску чи аплікацію) слід підготувати різноманітні форми зі скручених смужок. Форми можуть бути закриті, тобто *зклеєні* і відкриті, в яких клей не використовують. Для аплікацій *підходять* ті, й інші. А для сніжинок-підвіски можна використовувати лише закриті форми.

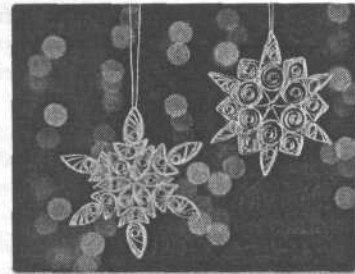
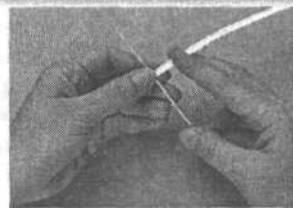

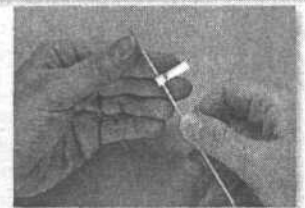
Рис. 28

Технологічна картка**«Виготовлення сніжинок-підвіски»**

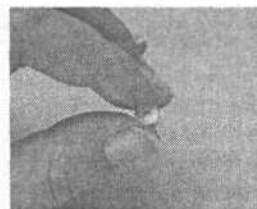
1. Наріжте білий офісний папір на смужки завширшки 5 мм по короткій стороні аркуша.
2. Візьміть смужку. Нігтем трохи відтягніть та заокругліть її кінець. Покладіть на нього пристрій для закручування (або паличку, зубочистку). Накручуйте смужку, намагаючись зробити перші витки досить тугими (рис. 29А, Б).

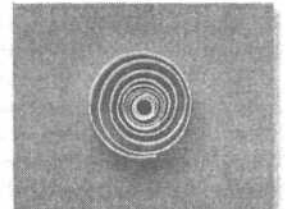
А

Б

В

Г

Рис. 29

3. Коли папір «схопиться» з паличкою, можна буде обертати тільки паличку до самого кінця смужки.

4. Скрутіть рівну шайбочку. Щоб її зняти, злегка покрутіть паличку в протилежному напрямі (рис. 29 В).

5. Тепер розпустіть заготовку, щоб вийшло кільце із закрученою спіраллю. Діаметр його повинен бути 12—14 мм. Іноді для цього достатньо просто відпустити заготовку. Якщо ж вона була закручена дуже щільно, то треба трохи стиснути її пальцями, щоб розкрилась. Кінчик підклейте маленькою краплею клею ПВА (рис. 29 Г).

6. Щоб отримати форму «крапля», відтягніть серединку спіралі в одну сторону, з іншої стисніть кілька шарів, щоб вийшов гострий кінець (рис. 30).

- Форма «Око». Стисніть круглу заготовку з двох сторін одночасно.
- Форма «Квадрат». Виконайте форму «Око», поверніть вертикально і стисніть по боках ще раз.
- Форма «Ромб». Зробіть із «Квадрата».
- Форма «Трикутник». Зробіть «Краплю», візьміть вказівним і великим пальцями за кутик і розплющіть основу трикутника.
- Форма «Стріла». Зробіть трикутник і нігтем вказівного пальця втисніть всередину короткої сторони.
- Форма «Півмісяць». Виконуйте майже як «Око», але вигнутої форми. І кутики затискайте не один навпроти іншого, а із зсувом (рис. 30).

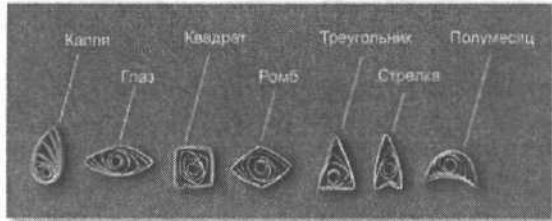

Рис. 30. Закриті форми

Відкриті форми:

- «Сердечко». Зігніть смужку посередині. Закрутіть обидва краї до середини.
- «Ріжки». Зігніть смужку посередині. Закрутіть обидва краї назовні.
- «Завиток». Злегка намітьте середину смужки, не роблячи складки. Закрутіть кінці до середини, але в різні сторони.
- «Гілочка». Зігніть смужку в співвідношенні 1:2. Закрутіть кінці в одну сторону.

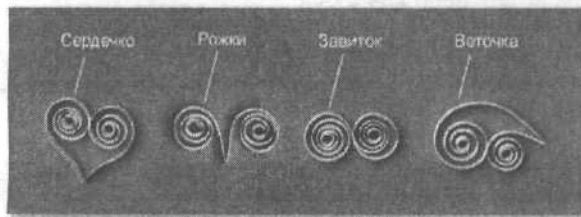

Рис. 31. Відкриті форми

7. Збирання сніжинок. Сніжинку-підвіску можна зробити із 1, 2, 3, 4 рядів. Спочатку треба вигадати такий візерунок, щоб сусідні деталі мали достатню площу дотику для склеювання. Для кожного ряду треба зробити по 6 однакових елементів.

8. Наприклад, таке поєднання: перший ряд — шість «Крапель» зклейте разом сторонами (рис. 32 А). Другий ряд — вклейте шість «Стрілок» (рис. 32 Б). Третій ряд — приклейте до «Стрілок» шість «Квадратів»

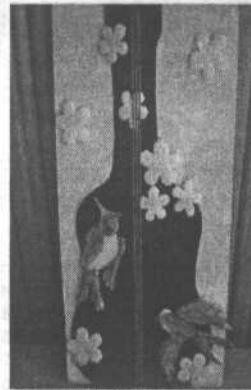
Рис. 32

А ось інший варіант, який складається із форм «Око», «Півмісяць» і «Крапля» (рис. 33)

Рис. 33

9. Зклейте аплікацію, використовуючи обрані форми. ВАЖЛИВО! Перед приклеюванням вирівняйте відкриті завитки, щоб вони були однакового розміру. Клеєм змащуйте сам завиток у двох-трьох місцях. Притисніть до основи і трохи потримайте.

Композиція з відходів вагонки, шкіри, поліпропілену

Пластикові пляшки, декоровані мотузками

Великодня композиція

Квіти — з насіння гарбуза, корзинка — з газет